

“TÜRK RESSAMI”
JEAN-ÉTIENNE LIOTARD (1702-1789)
Yüksek Lisans Tezi
Sevgi USTA
Eskişehir 2019

“TÜRK RESSAMI” JEAN-ÉTIENNE LIOTARD (1702-1789)

Sevgi USTA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temmuz 2019

Bu tez çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1805E108 no.lu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sevgi USTA'nın "Türk Ressamı Jean-Étienne Liotard (1702-1789)" başlıklı tezi 19 Temmuz 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan Sanat Tarihi Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Üye : Prof.Dr.Canan PARLA

Üye : Doç.Dr.Elvan TOPALLI

Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

“TÜRK RESSAMI” JEAN-ÉTIENNE LIOTARD (1702-1789)

Sevgi USTA

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2019

Danışman: Doç. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

18. yüzyılda Fransa’da başlayan ve diğer Avrupa merkezlerine yayılan Türk modasının (*Turquerie*) resim sanatındaki en önemli temsilcilerinden biri olan İsviçreli ressam Jean-Étienne Liotard (1702-1789) ve onun Türk konulu eserleri bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Rokoko sanatçısı Liotard, İsviçre’de yaşayan Fransız Protestan kökenli bir ailenin çocuğu olarak 22 Aralık 1702’de Cenevre’de dünyaya gelmiştir. Hayatının büyük bir kısmını Cenevre’de geçirmiş, ilk resim eğitimini Daniel Gardelle’den (1673-1753) almıştır. Bir süre sonra ailesi, Jean Baptiste Messe’nin (1687-1767) yanında öğrenim görmesi için onu Paris’e göndermiştir. Sonrasında farklı ülkelere yaptığı seyahatlerde gerçekleştirdiği ilginç çizimleri ve pastel boya yaptığı portreler onu 18. yüzyıl sanatçıları arasında üne kavuşturmuştur. 1738 yılında Doğu Akdeniz’e yapılan bir geziye katılarak İzmir ve İstanbul’a gelen ressam 1742 yılına dek Türkiye’de kalmıştır. Burada geçirdiği dört yıldan sonra Avrupa’ya dönmüş ve gezdiği ülkelerde çok sayıda seçkin kişiyi Türk kıyafetleriyle resmetmesinden dolayı *peintre turc* (Türk ressamı) olarak anılmıştır. Türkçe öğrenmeye çalışan, Türk kıyafeti giyip sakal bırakan Liotard’ın bir portre ressamı olarak Türk yaşantısına duyulan ilginin arttığı yıllarda yaptığı, Avrupalı ve Osmanlı seçkinlerinin, soylularının portreleri Osmanlı-Avrupa tarihinin, kültür sanat alışverişinin çok yönlü okunabilir sonuçları olarak bugüne ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Jean-Étienne Liotard, 18. yüzyıl, Osmanlı, Turquerie, İsviçreli Ressam

ABSTRACT

“TURKISH PAINTER” JEAN-ÉTIENNE LIOTARD (1702-1789)

Sevgi USTA

Departement of Art History

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, July 2019

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ

Swiss painter Jean-Étienne Liotard (1702-1789), one of the most important representatives of Turkish fashion (Turquerie) in painting, which started in France in the 18th century and spread to other European centers, constitutes the subject of this study. The rococo artist Liotard was born on December 22, 1702, in Geneva to a French Protestant family living in Switzerland. He lived in Geneva and received his first painting education from Daniel Gardelle (1673-1753). After a while, his family sent him to Paris to study with Jean Baptiste Messe (1687-1767). Afterward, his interesting drawings and crayon portraits during his travels to different countries made him famous among the 18th-century artists. Participating in a trip made in 1738 in the Eastern Mediterranean, the painter who came to Istanbul and Izmir remained in Turkey until 1742. After four years, he returned to Europe and was known as peintre turc (Turkish painter) for his portrayal of distinguished people in Turkish clothing in the countries he visited. The portraits of European and Ottoman distinguished and nobles, which he made during the years of increasing interest in Turkish life as a portrait painter by Liotard, who tried to learn Turkish and put on a Turkish beard, reached today as the versatile readable results of Ottoman-European history and culture and art exchange.

Key Words: Jean-Étienne Liotard, 18th Century, Ottoman, Turquerie, Swiss Painter

TEŞEKKÜR

“Türk Ressamı” Jean-Étienne Liotard (1702-1789) adlı yüksek lisans tezimi hazırlarken beni tecrübeleriyle aydınlatan, yönlendiren, her zaman anlayışla yaklaşan değerli danışmanım Doç. Dr. Nurdan Küçükhasaköylü’ye teşekkürü bir borç bilirim.

Benim sanat tarihi bölümünü okumama vesile olan, üniversite ve yüksek lisans sürecimin her anında yanımda olan, her zaman kararlarlarımaya saygı duyarak destek olan, tez hazırlama sürecimdeki heyecanımın, mutluluğumun ve sıkıntılarımın en yakın şahidi olan, sevgili eşim Mehmet Usta’ya en çok da gösterdiği sabrı için çok teşekkür ederim.

Cenevre’de bulunan *Musèè d’art et d’histoire*’de, Zürih ve Cenevre’deki kütüphanelerde; Liotard’ın orijinal eserleri ve kaynakları incelediğim sırada bana yardımcı olan tüm müze görevlilerine, bilgileriyle beni aydınlatan uzmanlara çok teşekkürler.

Tezimin en güzel şekilde tamamlanmasını canı gönülden isteyen ve benimle İsviçre’ye gelerek oradaki tüm araştırmaları birlikte sürdürdüğüm kıymetlim Naciye Usta’ya çok teşekkürler. Her zaman yanımda olan, tezimi hazırlarken de desteklerini benden esirgemeyen, en değerlilerim annem ve babama teşekkürlerimi sunarım.

Sevgi USTA
Eskişehir 2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Sevgi USTA

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GÖRSELLER DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ	1
2.18. YÜZYIL KÜLTÜR ve SANAT ORTAMI.....	4
2.1. Avrupa’da Türk Modası: <i>Turquerie</i>	4
2.2. Sultan I. Mahmud Dönemi (1730-1754).....	11
3. JEAN - ÉTIENNE LIOTARD (1702-1789).....	16
3.1. Hayatı	16
3.2. Seyahatleri ve Sanatı Üzerine	21
4. JEAN ÉTIENNE LIOTARD’IN TÜRK KONULU ESERLERİ	38
4.1. Portreler	38
4.1.1. Avrupalı Seçkinler	39
4.1.2. Osmanlı Seçkinleri.....	57
4.1.3. Otoportreleri: Türk Kılığında Liotard.....	62
4.2. Günlük Yaşam.....	76
5. DEĞERLENDİRME	80
6. SONUÇ	89
KATALOG	91
KAYNAKÇA	204
EKLER	
ÖZGEÇMİŞ	

GÖRSELLER DİZİNİ

Sayfa

- Resim 1.** Liotard'ın Seyahat Haritası (yaklaşık güzergâhları) **21**
- Resim 2.** Liotard, Jean-Michel Liotard (Resssamın İkiz Kardeşi), 23 x 16.5 cm. Kâğıt Üzerine Suluboya, Çin Mürekkebi ve Kırmızı Tebeşir, Beyaz Guaj Boya, yaklaşık 1718-20, Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève **23**
- Resim 3.** Liotard, Sinyora Leneta Shepri Portresi, Paros, Mayıs 1738, Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir ile Pastel Boya, 22 x 13.3 cm., Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **24**
- Resim 4.** Liotard, Sinyora Maroudia Portresi, Yazlık Elbise, Milo, 1738, Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 20.9 x 14 cm., Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **24**
- Resim 5.** Liotard, İstanbul'daki Evler, 21.3 x 32.7 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740, Amsterdam Museum **26**
- Resim 6.** Liotard, İstanbul'da Kaldığı Oda, 18.6 x 22.8 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740, Cabinet d'arts graphiques des Musées d'Art et d'Histoire, Geneva **27**
- Resim 7.** Liotard, Çikolatacı Kız / Matmazel Baldauf'un Portresi, 82.5 x 52.5 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1744, Gemäldegalerie Alte Meister, Almanya-Dresden **28**
- Resim 8.** Liotard, Atölyesinde Liotard, 14.7 x 18.5 cm., Gravür, 1755 **30**
- Resim 9.** Liotard, *Tereyağı*, 63.5 x 70.5 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1770, Özel Koleksiyon **32**
- Resim 10 a-b.** Liotard, *Genç Bir Roman Portresi*, 20.6 x 15.6 cm., Kırmızı ve Siyah Tebeşir, Pastel ve Suluboya, 1737, Musée du Louvre. (resmin ön yüzü sol, arka yüzü sağ) **37**
- Resim 11.** Allan Ramsay, *Jean-Jacques Rousseau (1712 - 1778) Portresi*, 74.9 x 64.8 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1766, Scottish National Gallery **49**
- Resim 12.** Jean Adam Serre, *Çerkes Kostümlü Genç Kadının Portresi*, 4.4 x 3.5 cm., Emaye Üzerine Minyatür Portre, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **53**
- Resim 13.** Gervase Spencer, *Susannah Love*, Renkli Mine, 1755 **54**
- Resim 14.** Gabriel-Jacques de Saint-Aubin, *Türk Kıyafetli, Minderler Üzerinde Oturan İki Kuzen*, 1770, Suluboya, Guaj, 12.6 x 16.9 cm., Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **54**
- Resim 15.** George Willison, *Nancy Parsons*, Yağlı Boya, 1771, New Haven CT. Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection **54**

Resim 16. François Boucher, “Okuyan Sultan”, 25.4 x 33.2 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 18. yüzyıl, Pierpont Morgan Library Dept. of Drawings and Prints	55
Resim 17. İngiliz Ressam, <i>Orford Kontesi Olan Margaret Roll</i> (sol)	61
Resim 18. Liotard, <i>İstanbul’da Frenk Bir Kadın Portresi</i> , kat. 65 (sağ)	61
Resim 19. Liotard, <i>Otoportre</i> , 46 x 37 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1727, Özel Koleksiyon	63
Resim 20. Liotard, “ <i>Floransa</i> ” <i>Otoportresi</i> , 38 x 24.7 cm., Açık Mavi Kâğıt Üzerine Pastel, 1737, Cabinet d’arts graphiques des Musées d’art et d’histoire, Genève	64
Resim 21. Liotard, <i>Kırmızı Kepli Otoportresi</i> , 12.1 x 10.2 cm., Parşömen Üzerine Mavi ve Kırmızı Kalem, Siyah ve Kırmızı Tebeşir , 1765-67, Cabinet d’arts graphiques des Musées d’art et d’histoire, Genève	64
Resim 22 a-b. Liotard, <i>Otopotre</i> , 4.1 x 3.8 cm., Parşömen Üzerine Guaj, 1765-67, Lewis Walpole Library, Yale University	65
Resim 23. Liotard, <i>Gülen Liotard</i> , 84 x 74 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1770, Musée d’art et d’histoire, Genève	66
Resim 24. Liotard, “ <i>Eli çenesinde</i> ” <i>Otoportresi</i> , 63.5 x 51 cm., Tuval Üzerine Pastel, 1770, Cabinet d’arts graphiques des Musées d’art et d’histoire, Genève	67
Resim 25. Anonim, <i>Uzun Sakallı ve Türk Kıyafetli Liotard</i> , 24 x 20 cm., Kağıt Üzerine Yağlı Boya, 1755, Rijksmuseum, Amsterdam	73
Resim 26. Anonim (G.S), <i>Uykuda Liotard</i> , 26.3 x 19.8 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1755, Paris Institut	74
Resim 27. Antoine Favray, <i>Jean Étienne Liotard’ın Portresi</i> , 21.6 x 19.9 cm.,Kağıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1762-64, Fitzwilliam Museum, Cambridge	74
Resim 28. Jean Baptiste Vanmour, <i>Büyük Vezir Nevşehirli İbrahim Paşa</i> , 33.5 x 26 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, (1727-1730 civarı), Rijksmuseum, Amsterdam	82
Resim 29. Jean Babtiste Vanmour, <i>Le Bach- Chiaoux Chef des Huissiers</i> , levha 14, <i>Recueil de cent estampes representant différentes nations du Levant</i> (Paris, 1714)	82
Resim 30. Abdullah-ı Buhârî, <i>Saraylı Kadın Minyatürü</i> (İÜ Ktp., TY, nr. 9364).....	85
Resim 31. Abdullah Buhari, <i>Hamamda Yıkanan Kadın</i> , Kâğıt Üzerine Suluboya, 1741-42, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul (solda)	85
Resim 32. Rafael Manas, <i>Hamam’da Anne ve Kızı</i> , 1745, Topkapı Sarayı Müzesi	86
Resim 33. Musavvir Hüseyin, <i>Nakışçı</i> , 1720. Bibliothèque Nationale de France, Paris	87
Resim 34. Liotard, <i>Gaspard de Péleran</i> , 22 x 17.5 cm., Kâğıt Üzerine Kara ve Kırmızı Tebeşir, Mayıs 1738, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques	91
Resim 35. Liotard, <i>Madame Gaspard de Péleran</i> , 21.4 x 12.8 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques	92
Resim 36. Liotard, <i>Bayan James Frémeaux Portresi</i> , 50.6 x 38.2 cm., Kâğıt üzerine Pastel, 1738, Musée d’art et d’histoire, Cenevre	93

- Resim 37.** Liotard, *Bayan James Frémeaux Portresi*, 20.5 x 14.0 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, Mayıs 1738, Musée du Louvre, Paris 94
- Resim 38.** Liotard, *Bayan Marigot Portresi*, 21.5 x 13.5 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, Mayıs 1738, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques 95
- Resim 39.** Liotard, *Sinyora Marigot'un Portresi*, 22.8 x 14.2 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-1742, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris 96
- Resim 40.** Liotard, *Sol Eli Kemerü Üzerinde Levanten*, 23 x 12 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-1742, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris 97
- Resim 41.** Liotard, *İstanbulu Leydi*, 23.2 x 14.3 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, Haziran 1738, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris 98
- Resim 42.** Liotard, *William Ponsonby*, 124.5 x 99.7 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1738 sonrası, Stansted Park Foundation 99
- Resim 43.** Liotard, *IV. Sandwich Kontu John Montagu (1718-1792)*, 217 x 143.5 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1738, Özel Koleksiyon 100
- Resim 44.** Liotard, *John Montagu, IV. Sandwich Kontu*, 77.5 x 50 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya 101
- Resim 45.** Liotard, *John Montagu, IV. Sandwich Kontu*, 180 x 155.5 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya 102
- Resim 46.** Liotard, *İngiliz James Nelthorpe'un Portresi*, 66.5 x 54,5 cm., Kâğıt Üzerinde Pastel, 1738, The Holburne Museum, İngiltere, Bath 103
- Resim 47.** Liotard, *İngiliz Elçi Sir Everard Fawkenner*, 22.6 x 17.4 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-40, Norwich Castle Museum and Art Gallery 104
- Resim 48.** Liotard, *Corfiz Anton Ulfeldt Kontu (Avusturya Büyükelçisi)*, 31.6 x 23 cm., Parşömen Üzerine Guaj, Suluboya ve Karakalem, 1740-41, Özel Koleksiyon 105
- Resim 49.** Liotard, *Türk Elbisesiyle Bayan Montagu*, 16.7 x 19.5 cm., Yağlıboya, 1756, National Museum of Varşova, Polonya 106
- Resim 50.** Liotard, *Luttrellstown'lu Simon Luttrell*, 83 x 63 cm., Tuval Üzerine Yağlıboya, 1753-54, Kunstmuseum, Bern 107
- Resim 51.** Liotard, *Arkeolog ve teolog Richard Pococke'un Portresi*, 21 x 13 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-1739, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques 108
- Resim 52.** Liotard, *Richard Pococke'un Portresi*, 202.5 x 134 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1740, Musée d'art et d'histoire, Cenevre 109
- Resim 53.** Liotard, *Tatar Kostümlü İngiliz Tüccar Levett'in Portresi*, 15 x 21 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-40, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques 110
- Resim 54.** Liotard, *Türk Kostümünde Bay Levett*, 17.1 x 18.7 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740, Victoria and Albert Museum, Londra 111

Resim 55. Liotard, <i>Türk kostümlü Bay Levett ve Bayan Glavani</i> , 24.7 x 36.4 cm., Karton Üzerine Yağlıboya, 1738-40, Louvre Müzesi, Paris	112
Resim 56. Liotard, <i>William Constable</i> , 73.7 x 60.3 cm., Kâğıt Üzerine Pastel, 1770, Burton Constable Foundation, Hull	114
Resim 57. Liotard, <i>Jean-Jacques Rousseau</i> , Pastel, 18. yüzyıl, Musée de l'abbaye Royale, Chaalis	115
Resim 58. Liotard, <i>Jassy Sarayı'ndan Bir Beyefendi</i> , 22.9 x 17.8 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1742-1743, Cabinet d'arts graphiques des Musée d'art et d'histoire, Genève	116
Resim 59. Liotard, <i>Ekaterina Mavrocordato</i> , 21.7 x 15 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1742-1743, Kupferstichkabinett, Staatliche Museen zu Berlin.....	117
Resim 60. Liotard, <i>Transilvanya Sultanı (Erdel Sultanı)</i> , 17.4 x 23.7 cm., İki renkli kalem, 1742 sonrası, Musée du Quai Branly - Jacques Chirac, Paris.....	118
Resim 61. Liotard, <i>Moldava/ Boğdan Kostümlü Genç Adam</i> , 64 x 54 cm., Tuval Üzerine Yağlıboya, 1738-1742, Özel Koleksiyon.....	119
Resim 62. Liotard, <i>Bir Hizmetçi ve Oryantal Kostüm Giyen Bay Carew'in Portresi</i> , 108.6 x 91 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya	120
Resim 63. Liotard, <i>Türk Başlıklı Bir Beyefendi Portresi</i> , 54 x 42.5 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya	121
Resim 64. Liotard, <i>Oryantal Kıyafetli Bilinmeyen Adam Portresi</i> , 49.5 x 39 cm., Pastel, 1742-1743 sonrası, Salmanowitz Koleksiyonu	122
Resim 65. Liotard, <i>Mavi Paltolu ve Türbanlı Bir Genç Adam Portresi</i> , 41.8 x 29.8 cm., Pastel.....	123
Resim 66. Liotard, <i>Divanda Düşünceli Bayan</i> , 23.5 x 19 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1749, Musée d'art et d'histoire, Cenevre.....	124
Resim 67. Liotard, <i>Türk Odasında Kadın</i> , 58.5 x 47.2 cm., Kırmızı Tebeşir ve Pastel, 1749-55, Wrightsman Collection, New York	125
Resim 68. Liotard, <i>Divanda Türk Kostümlü Genç Oryantal</i> , 21 x 15 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques	126
Resim 69. Liotard, <i>Divanda Oturan Bayan</i> , 8.8 x 9.7 cm., Parşömen Üzerine Guaj, Özel Koleksiyon	127
Resim 70. Liotard, <i>Marie Fargues (Ressamın Karısı)</i> , 103.8 x 79.8 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1756-58, Rijksmuseum, Amsterdam	128
Resim 71. Liotard, <i>Türk Giysileri İçinde Bir Kadın</i> , 62 x 47 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1740-1750, Pera Müzesi, İstanbul.....	129
Resim 72. Liotard, <i>Lady Hawke Portresi</i> , 57 x 45 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1753, Özel Koleksiyon	130
Resim 73. Liotard, <i>Lady Anne Somerset Portresi</i> , 61 x 47cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1755, Özel Koleksiyon	131

- Resim 74.** Liotard, *Okuyan Türk Kıyafetli Kadın*, 7.6 x 22.8 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, National Gallery of Victoria, Melbourne **132**
- Resim 75.** Liotard, *Türk Tarzında Giyinmiş Fransız Maria Adelaide*, 50 x 56 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1753, Galleria Degli Uffizi, Floransa **133**
- Resim 76.** Liotard, *Kanepede Okuyan Kadın*, 46.5 x 57.3 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1750-1753, Özel Koleksiyon..... **134**
- Resim 77.** Liotard, *Laura Tarsi 'Bir Rum Hanımefendi'*, 9.6 x 7.7 cm., Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj Boya, Minyatür Portre, 1740, The Fitzwilliam Museum, Cambridge..... **135**
- Resim 78.** Liotard, *Türk Tarzında Laura Tarsi'nin Portresi*, 9,5 x 8,1 cm., Fildişi Üzerine Sulu Boya, Minyatür Portre, National Museum,Stockholm **136**
- Resim 79.** Liotard, *Türk Kostümlü İmparatoriçe Maria Theresia*, 7.3 x 5.4 cm., Parşömen Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre, 1743-1745, Musées d'art et d'histoire, Genève..... **137**
- Resim 80.** Liotard, *Türk Kostümlü Madame Favart*, 6 x 7.5 cm., Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre, 1753 ? **138**
- Resim 81.** Liotard, *Türk kostümlü Marie Charlotte Boissier Portresi*, 61 x 47.5 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1746, Özel Koleksiyon **139**
- Resim 82.** Liotard ve Jean-Daniel Welper, Kuyumcu Louis Roucel , *Saraylı Hanım*, 6 cm. Kâğıt Üzerine Suluboya, Guaj, 1767- 1774, Musées d'art et d'histoire, Geneve.. **140**
- Resim 83.** Liotard, *Sultan*, 40.2 x 28.7 cm., Sanquine (kırmızı tebeşir),1738-1742, Musée du Quai Branly - Jacques Chirac, Paris..... **141**
- Resim 84.** Liotard, *Ayakta Büyük Vezir Portresi*, 22.8 x 12.4 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-1742, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris..... **142**
- Resim 85.** Liotard, *Büyük Vezir Portresi*, 61.6 x 47.6 cm., Kâğıt Üzerine Pastel, 1738-1743, National Gallery, Londra **143**
- Resim 86.** Liotard, *Mehmed Ağa Portresi*, 21 x 14.5 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **144**
- Resim 87.** Liotard ve Johann Christoph von Reinsperger, *Sadık Ağa'nın Portresi*, 25.9 x 18.9 cm., Gravür, 1750 civarı, Cabinet d'arts graphiques des Musée d'art et d'histoire, Genève **145**
- Resim 88.** Liotard, *Sadık Ağa'nın Oğlunun Portresi*, 22,2 x 16,3 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir,1738-42, Musée du Louvre, Paris **146**
- Resim 89.** Liotard, *Cüce İbrahim Portresi*, 17.3 x 13.9 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques..... **147**
- Resim 90.** Liotard, *Defterdarın Arkadaşı Bir Efendi*, 21.9 x 17.1 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Özel Koleksiyon **148**

- Resim 91.** Liotard, *Bir Efendi: Divanda Sigara İçen Bir Adam*, 57 x 42.2 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1751, Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève **149**
- Resim 92.** Liotard, *Çubuk İçen Türk Giysili Adam*, 61 x 47 cm., Pastel, 1761 **150**
- Resim 93.** Liotard, *Kont Claude- Alexandre de Bonneval*, 20 x 14.5 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1741, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **151**
- Resim 94.** Liotard, *Kont Bonneval, (Humbaracı Ahmed Paşa)*, 7.1 x 5.3 cm., Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre, 1741, Özel Koleksiyon **152**
- Resim 95.** Liotard, *Kont Claude- Alexandre de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) Portresi*, 3-4 cm. çapında, Mine üzerine Boyama, Minyatür Portre, 1747, Salmanowitz Koleksiyonu **153**
- Resim 96.** Liotard, *Sakallı bir Türk Adam Portresi*, 23 x 14.8 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-42, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris **154**
- Resim 97.** Liotard, *Türk Kostümlü Bir Adam Portresi*, 70.5 x 55.9 cm., Pastel **155**
- Resim 98.** Liotard, *Oryantal Bir Adamın Portresi*, 79 x 60 cm., Pastel **156**
- Resim 99.** Liotard, *Genç Türk Adam Portresi*, 3.4 x 13.8 cm., Kâğıt Üzerine Tebeşir, 1740-42, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris **157**
- Resim 100.** Liotard, *Türk Savaşçı*, 21 x 13.5 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **158**
- Resim 101.** Liotard, *Çubuk içen Levanten*, 19.4 x 15.3 cm., Kâğıt Üzerine Tebeşir, 1740-1742, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris **159**
- Resim 102.** Liotard, *İstanbul'da Bilinmeyen Kadın Portresi*, 54 x 41.5 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1738-42, Rijkmuseum, Amsterdam **160**
- Resim 103.** Liotard, *İstanbullu Bir Kadının Portresi*, 10.4 x 7.5 cm., Dikdörtgen Fildişi Üzerinde Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre, 1738, Özel koleksiyon **161**
- Resim 104.** Liotard, *İstanbul'da Peralı Frenk Hanımefendi*, 63.5 x 48 cm., Tuval Üzerine Yapıştırılmış Kâğıt Üzerine Pastel, 1738-1742, Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève **162**
- Resim 105.** Liotard, *Peralı Frank Hanımefendi, Ardında Bir Kız*, 22.9 x 16.9 cm., Kâğıt Üzerinde Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-1742, Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève **163**
- Resim 106.** Liotard, *Türk Kostümlü Avusturya İmparatoriçesi Marie Thérèse ve Arkasında Kızı*, 22 x 15 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1745, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **164**
- Resim 107.** Liotard, *İstanbul'da Frenk Bir Kadın Portresi*, 21.9 x 11.8 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **165**

- Resim 108.** Liotard, *İstanbul'da Genç Kadın İşlemeli Mendille*, 20.9 x 13.5 cm., Kâğıt üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-42, Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques **166**
- Resim 109.** Liotard, *İstanbul'daki Matmazel Beli Portresi*, 22.1 x 14.4 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738, Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques .. **167**
- Resim 110.** Liotard, *Bir Divanda Oturan İstanbullu Bayan*, 21 x 15 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-42, Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques **168**
- Resim 111.** Liotard, *Bir Divanda oturan İstanbullu Bayan*, 20.5 x 25 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **169**
- Resim 112.** Liotard, *Elinde Bir Fincanla Yerde Oturan Kadın*, 19.7 x 15.8 cm., Siyah Tebeşir, 1740-1742, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris..... **170**
- Resim 113.** Liotard, *Türk Saç Modeli*, 23.8 x 32.4 cm., Tuvale Monte Edilmiş, İpek Üzerine Yağlı Boya, 1771, The Frick Collection, New York **171**
- Resim 114.** Liotard, *Hamamda Hanım ve Hizmetkârı*, 71 x 53 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1738-42, Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève.... **172**
- Resim 115.** Liotard, *Türk Kıyafetli Bir Bayan ve Hizmetkârı*, 72.4 x 57.2 cm., Tuvale Üzerine Yağlı Boya, yaklaşık 1750, The Nelson-Atkins Museum of Art, Kansas City..... **174**
- Resim 116.** Liotard, *Hamamda Kadın ve Hizmetkârı*, 69.5 x 54.5 cm., Parşömen Üzerine Pastel, Museum Oskar Reinhart am Stadtgarten, Winterthur **175**
- Resim 117.** Liotard, *Hamamda Türk Kostümlü Bir Bayan ile Hizmetçi*, 70.9 x 56 cm., Tuvale Üzerine Monte Kâğıt Üzerine Pastel, 1748-54, Orientalist Museum, Doha **176**
- Resim 118.** Liotard, *Hamam Girişinde Nalın Giyen İstanbullu Bir Bayan*, 20.5 x 14. cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-42, Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques **177**
- Resim 119.** Liotard, *Levant'ta Bir Avrupalı Aile*, 35.5 x 45 cm., Tuvale Üzerine Yağlı Boya, Özel Koleksiyon **178**
- Resim 120.** Liotard, *Galatalı Frenk Bayan ve Hizmetçisi*, 20 x 16 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **179**
- Resim 121.** Liotard, *Türk Kadını, Sokakta*, 20.8 x 13 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, Temmuz 1738, The Morgan Library & Museum..... **180**
- Resim 122.** Liotard, *Çay Servisi Yapan Hizmetçi*, 20.5 x 28.5 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Oskar Reinhart Fondation Museum, Winterthur..... **181**
- Resim 123.** Liotard, *İki Türk müzisyen*, 18.2 x 23.3 cm., Kâğıt Üzerinde Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Kupferstichkabinett, Staatliche Museen zu Berlin..... **182**
- Resim 124.** Liotard, *Çömelmiş Dört Türk Müzisyen*, 11.5 x 18.5 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques..... **183**

- Resim 125.** Liotard, *Açık Havada Oturan Beş Kadın*, 15.6 x 21.2 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris..... **184**
- Resim 126.** Liotard, *Divanda Oturan Tambur Çalan ve Tütün İçen Genç Tatar Adam*, 18.5 x 25 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Musée du Louvre, Département des Arts Graphiques **185**
- Resim 127.** Liotard, *Türk Kıyafetli Tefli Bir Kadın*, 63.5 x 48.5 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1738-1743, Musée d'art et d'histoire, Cenevre **186**
- Resim 128.** Liotard, *Tef Çalan Türk Kostümlü Genç Kadın*, 61.6 x 47 cm., Kâğıt Üzerine Pastel, Guaj ve Kırmızı Kalem, 1740, Özel Koleksiyon..... **187**
- Resim 129.** Liotard, *Kastanyet ile Yunan Dansçı Leneta Shepri*, 22 x 14 cm., Kâğıt Üzerine Kırmızı ve Siyah Tebeşir, 1738-1742, Bibliotheque Nationale, Cabinet des Estampes **188**
- Resim 130.** Liotard, *İstanbul'da Kastanyet ile Yunan Dansçı*, 7.6 x 5.3 cm., Beyaz Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-1742, Özel Koleksiyon **189**
- Resim 131.** Liotard, *İstanbul'da Genç Nakışçı*, 14.4 x 21.1 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, Ağustos 1738, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **190**
- Resim 132.** Liotard, *Yerde Oturan Kadın Nakışçı*, 20.9 x 13.1 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **191**
- Resim 133.** Liotard, *Yaşlı Kadın Nakışçı*, Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738, Musée Historique, Amsterdam **192**
- Resim 134.** Liotard, *İplik Eğiren Frenk Hanım*, 22 x 17 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Özel Koleksiyon..... **193**
- Resim 135.** Liotard, *Genç Oryantal Oturur, İğ Tutar*, 11 x 16.5 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques..... **194**
- Resim 136.** Liotard, *Oturan ve Mangala Oynayan İki Rum ya da Frank Kadın*, 14.8 x 21.7 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1738-42, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques **195**
- Resim 137.** Liotard, *Türk kostümlü iki batılı kadın bir divanda oturuyor ve mangala oynuyor*, 21.8 x 14.9 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740-42, The British Museum.. **196**
- Resim 138.** Liotard, *Jean-Étienne Liotard'ın Otoportresi*, 61 x 49 cm., Pastel, 1744, Galleria degli Uffizi, Floransa **197**
- Resim 139.** Liotard, *Jean-Étienne Liotard'ın Otoportresi*, 7 x 5.3 cm., Oval Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Otoportre, 1744, Viyana Präsidentschaftskanzlei **198**
- Resim 140.** Liotard, *Jean-Étienne Liotard'ın Türk Kostümlü Otoportresi*, 60.5 x 46.5 cm., Kâğıt Üzerine Pastel, 1744-1746, Gemäldegalerie Alte Meister, Dresden-Almanya..... **199**

- Resim 141.** Liotard, *Jean-Étienne Liotard'ın Otoportresi*, 5.4 x 4.4 cm., Bakır Üzerine Boyalı Emaye, Minyatür Otoportre, 1748, Salmanowitz Koleksiyonu **200**
- Resim 142.** Liotard, *“Uzun Sakallı” Otoportre*, 97 x 71 cm., Tuval Üzerine Monte Edilmiş Kâğıt Üzerine Yapılmış Pastel, 1751-52, Cabinet d’arts graphiques des Musées d’art et d’histoire, Genève **201**
- Resim 143.** Liotard, *Jean-Étienne Liotard'ın Profilden Otoportresi*, 6.1 x 4.6 cm., Emaye, Minyatür Otoportre, 1753, The Royal Collection, Londra **202**
- Resim 144.** Liotard, *Jean-Étienne Liotard'ın “Yeni Sakalı ile” Otoportre*, 54 x 43 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Beyaz Tebeşir, 1782 -1783, Musée d’art et d’histoire de Genève, Cabinet d’arts graphiques **203**

1. GİRİŞ

18. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa'da yaygınlaşan edebiyat, müzik, mimarî, süsleme ve el sanatlarında Türk konularının görülmesiyle *Turquerie* modası ortaya çıkmıştır. Bu modanın resim alanındaki gerçek temsilcileri Türkiye'de bir süre yaşayan ve Türklerle ilgili konuları eserlerine aktaran ressamlardır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan İsviçreli ressam Jean Étienne Liotard, 1738-42 yılları arasında Türkiye'de kalarak Türk yaşamını gerçekçi bir şekilde belgeleyen resimleriyle tanınan ve söz konusu Türk modasını Avrupa'da yayılmasına öncülük eden en önemli ressamlardan biridir.

Liotard, Avrupa sanatında 18. yüzyılın ilk yarısında görülen Rokoko üslubunun temsilcisidir. İsviçre'ye yerleşen Fransız Protestan kökenli bir ailenin çocuğu olarak 1702-1789 yılları arasında yaşamıştır. Hayatının büyük bir kısmını Cenevre'de geçirmiş, ilk resim eğitimini Daniel Gardelle'den (1673-1753) almıştır. Bir süre sonra ailesi, Jean Baptiste Messe'nin (1687-1767) yanında öğrenim görmesi için onu Paris'e göndermiştir. Jean Étienne Liotard'ın farklı ülkelere yaptığı seyahatlerde gerçekleştirdiği ilginç çizimleri ve portreleri onu 18. yüzyıl sanatçıları arasında üne kavuşturmuştur. Liotard 1738 yılında bir grup İngilizin Doğu Akdeniz gezisine katılarak İzmir ve İstanbul'a gelmiş, 1742 yılına dek Türkiye'de kalmıştır. Türkiye'de geçirdiği dört yılın ardından Avrupa'ya dönmüş ve gezdiği ülkelerde çok sayıda seçkin kişiyi Türk kıyafetleriyle resmetmesinden dolayı *peintre turc* (Türk ressamı) olarak anılmıştır. Türkçe öğrenmeye çalışan, Türk kıyafeti giyip sakal bırakan Liotard, Türkiye'de kaldığı süre boyunca çevresini belgelemeye çalışmıştır. Burada yaptığı çizimleri Avrupa'ya döndükten sonra da kaynak olarak kullanmış, Türk konulu eserler yapmayı 1770'lere kadar sürdürmüştür.¹

Jean-Étienne Liotard'ın Türk konulu eserlerinin daha önce kapsamlı olarak ele alınmamış olması bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Ayrıca sanatçı ile ilgili genel kaynakların yabancı dilde olması ülkemizde Liotard'ın tanınmasını zorlaştırmaktadır. "*Türk Ressamı*" Jean-Étienne Liotard adlı bu çalışmanın temel amacı; İsviçreli ressam Liotard'ın Türklere özgü kıyafet ve dekorları kullanarak yaptığı eserleri tespit etmek, bunları dönem içinde değerlendirmek ve Avrupa'da *Turquerie* modasının yayılmasında

¹G. Renda (1978). Türk Ressamı diye anılan Jean Etienne Liotard. *Sanat Dünyamız*, 13, s.12; E. Makzume, ve E. Kocabaşoğlu, E. (2003). Cenevreli Türk Ressam: Turquerie'den Oryantalizme. *Toplumsal Tarih*, 117, 62.

öncü olan bir ressamın etkinliklerini, bu moda etkisini, katkısını anlamaya çalışmaktır.

Çalışma kapsamında Liotard'ın Türk konulu (Türk kıyafet ve dekorlarını yansıtan) eserleri değerlendirilmiştir. Sanatçının, öncelikle literatür taraması yapılarak hayatı ve eserlerine ilişkin yayınlara ve dönemin kültür ve sanat ortamıyla genel çalışmalara ulaşılmıştır. Ressamla ilgili ülkemizde detaylı bir çalışma yapılmadığından dolayı yararlandığımız değerli Türkçe çalışmalar oldukça az sayıdadır. Ressamın hayatı ve eserleri üzerine ilk el kaynaklara ve yayınlara İsviçre'de (Zürich ve Cenevre) ulaşılmıştır. Zürich'te *Zentralbibliothek* ve UZH (Zürich Üniversitesi), *Kunsthistorisches Institut*, Cenevre'de *Bibliothèque d'Art et d'Archeologie* araştırma yaptığımız kurumlardandır. İsviçre kütüphanelerinde Liotard'la ilgili İngilizce, Almanca ve Fransızca dillerinde yazılmış, sanatçının hayatı ve eserlerine ilişkin önemli çalışmalara ulaşılmıştır. Ayrıca Cenevre *Musée d'art et d'histoire*'de Liotard'ın orijinal eserleri yerinde incelenmiş ve fotoğraflanmıştır.

18. yüzyılda Türkiye'ye gelmiş yabancı ressamlar hakkında en önemli kaynak 1911 tarihinde yayınlanan Auguste Boppe'un *Les peintres du Bosphorecau Dix-Huitième Siècle* isimli 1998 yılında N.Yücel-Celbiş tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olan *XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları* adlı yayındır. Sanatçı hakkında ilk geniş araştırma ise Humbert, Revilliod, Tilanus tarafından 1897 yılında yayımlanmış olan *La vie et les Oeuvres de Jean Étienne Liotard* adlı çalışmadır. François Fosca'nın 1956 yılında yayımlanan *La Vie, Les Voyages et les Oeuvres de Jean Étienne Liotard, citoyen de Genève, dit le Peintre turc* adlı kitabı Liotard hakkında yapılmış diğer bir araştırmadır. Yine Giovanni Previtali'nin 1966 yılında *I Maestri Del Colore* dergisindeki yazısında sanatçının hayatına ve bazı eserlerine yer verilmiştir. Renée Loche ve Claude Lapaire'nin 1978 yılında yayımlanan *Jean-Étienne Liotard: Genf 1702-1789: Sammlung des Musée d'art et d'histoire* adlı kitabı da Liotard'ın biyografisini ve Cenevre *Musée d'art et d'histoire*'deki eserlerini içermektedir. Ressam hakkında yapılmış ülkemizdeki ilk çalışma *Sanat Dünyamız* dergisinde 1978 yılında yayınlanan Günsel Renda'nın *Türk Ressamı diye anılan Jean Étienne Liotard* adlı makalesidir. Yine 2003 yılında Erol Makzume ve Esra Kocabaşoğlu tarafından *Toplumsal Tarih* dergisinde *Cenevreli Türk Ressam: Turquerie'den Oryantalizme* başlıklı bir çalışma yayınlanmıştır.

R. Loche ve M. Roethlisberger'in 1978 yılına ait *L'opera completa di Liotard*, Anne de Herdt'in 1992 yılına ait *Dessins de Liotard* ve Nina Claudia Trauth'un 1999 tarihli çalışması Liotard'ın eserlerini tanımamızı sağlayan değerli çalışmalardandır. 2008'de yayınlanmış olan *Liotard. Catalogue, Sources et Correspondance* özellikle Liotard'ın hayatı boyunca gerçekleştirdiği seyahatlere ve yaptığı eserlere ayrıntılı şekilde yer vermesi açısından önemli bir kaynaktır. K. Smentek'in 2010 yılında yazdığı *Looking East: Jean Étienne Liotard the Turkish Painter* makalesi de yararlandığımız önemli kaynaklar arasındadır.

Tezin öncelikle bu giriş kısmında Liotard kısaca tanıtılarak; çalışmamızın konusu, önemi, kapsamı ve yöntemimizden söz edilmiş, ressam hakkında yapılmış kaynaklar tanıtılmıştır. Birinci bölümde *18. yüzyıl kültür ve sanat ortamı* başlığı altında Avrupa'da yaygınlaşan *Turquerie* modasının nasıl ortaya çıktığından, hangi alanlarda etkili olduğundan söz edilmiş ve Liotard gibi Türkiye'ye gelen ressamlardan söz edilmiştir. Ayrıca Liotard'ın Türkiye'de bulunduğu 1738-1742 yıllarının Sultan I. Mahmud Dönemi'ne (1730-1754) denk gelmesinden dolayı bu dönemin önemli olaylarından ve gelişmelerinden söz edilmiştir. İkinci bölümde Jean-Étienne Liotard'ın hayatı ve genel olarak sanatı üzerine veriler paylaşılmıştır. Tezin asıl konusunu oluşturan üçüncü bölümde Liotard'ın Türk dünyasını yansıtan, Türk kıyafet ve dekorlarına yer verdiği Türk konulu eserleri; *Avrupalı seçkinler*, *Osmanlı seçkinleri*, *Otoportreleri* ve *günlük yaşam* başlıkları altında sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme ve sonuç bölümünde Liotard'ın Türk konulu eserleri üzerine genel değerlendirmeler yapılmış, 18. yüzyıl ortamına etkisi, Türkiye ziyaretinin sanatını nasıl şekillendirdiği gibi konular tartışılmıştır. Son olarak, Liotard'ın bu çalışma kapsamında tespit ettiğimiz ve araştırmamızın ana malzemesi olan 111 Türk konulu eserinin yer aldığı bir katalog hazırlanmıştır.

2.18. YÜZYIL KÜLTÜR ve SANAT ORTAMI

2.1. Avrupa'da Türk Modası: *Turquerie*

Osmanlıların 14. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önce Rumeli'ye yerleşmeleri, ardından Avrupa içlerine doğru ilerlemeleri sonucunda bu coğrafyada Türk korkusu ortaya çıkmıştır. Osmanlılar korkuyu askerî seferlerinde kolaylaştırıcı bir etken olarak görürlerken, Avrupalılar ise kamuoyunda Türkler hakkında olumsuz bir yargı oluşturmak için Türk korkusunu kullanmışlardır. Bu propagandalarda din adamlarının verdiği vaazlardan, konuyla alakalı broşür ve kitaplardan ve gazetta'lardan yararlanılmıştır. Bu amaçla, sadece Türk korkusunu konu edinen kitapçıklar (büchlein) yayınlanmıştır. Nitekim 1522 gibi erken bir dönemde bir *Türkenbüchlein* yayınlanmıştır.²

Konstantnopolis'in (İstanbul) 1453'te Osmanlı devleti tarafından fethedilmesinin ardından, Batı Avrupa şoka girmiş ve karşı koyuşu canlandırmak isteyen batılı devletler Türk timsalini şeytanlaştırmak için yoğun bir uğraş vermişlerdir. Onların korku salan kampanyası genellikle başarılı olmuştur. Ancak devam eden Osmanlı fetihleri batılı devletlerin Osmanlı merakını daha çok arttırmıştır. Bu meraklarından dolayı Osmanlı topraklarını gezmiş seyyahların yayımlanan anlatımlarıyla ve 16. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı giyimi hakkında bilgi veren resimli kostüm kitaplarıyla kısmen tatmin edilmiştir.³ İlk Türk - Avrupa kültür alışverişinin yaşandığı Fatih Sultan Mehmed döneminde padişah tarafından İstanbul'a özel olarak çağrılan Gentile Bellini gibi ressamlar Türk tiplerini, kıyafetlerini resmederek Avrupalı pek çok sanatçıya ilham kaynağı olmuşlardır.⁴

15. ve 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu topraklarına gelen seyyah, tüccar, maceracı, tarihçi ve bilim adamlarının bazılarının tarafsız gözle yazdıkları eserler sayesinde Avrupalılar Türkleri daha iyi tanımaya başlamışlardır. Tamamen önyargıya dayalı fikirler dışında devletin gerçek kimliği, askeri gücü ve devlet idaresi hakkında merak edilen konuların yer aldığı seyahatnameler, Türk toplumunu komik duruma düşürmek ve alay etmek için yazılanlardan oldukça uzak eserlerdir.⁵

²Y. İnce ve B. Akça (2017). Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları. *Erdem Dergisi*, 73, s.7. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/554837> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

³H. Williams (2015). *18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie*. (Çev: Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.7.

⁴Renda, 1978, **a.g.k.**, 12.

⁵B. Bilgicioğlu (2007). 16. ve 18. Yüzyılları Arasında Avrupa ve Osmanlı Münasebetleri Neticesinde Osmanlı Kültür ve Sanatının Avrupa Toplumu Üzerinde Gösterdiği Etkileşimlerden Bazı Örnekler. *Sanat*

Avrupalılarla kültür ilişkilerinde Osmanlıların Avrupa başkentlerine gönderilen elçilerin de payı büyüktür. 1669-1670 yılları arasında XIV. Louis döneminde, Fransa'ya gönderilen Müteferrika Süleyman Ağa daha önceki elçilik heyetlerinden daha fazla yankı yaratmıştır. Türk modası Süleyman Ağa sayesinde, sarayda, yani ayrıcalıklı alanda, doğrudan iktidara temas eden noktada büyük bir gelişme göstermiştir. Yeniliklere tutkun saraylılar, elçinin en ufak hareket ve davranışlarını bile sürekli gözlemlemişlerdir.⁶

1683 Viyana bozgunu ve ardından 1699'da imzalanan Karlofça antlaşması, Batı'ya karşı Osmanlı'nın büyük toprak kayıplarının başladığının göstergesi olmasının yanında Türk imajı hakkında bazı tabuların yıkılmasını da sağlamıştır.⁷ XVIII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde siyasî, askerî ve diplomatik yönden önemli değişim ve gelişmelerin yaşandığı dönemdir. Osmanlı Devleti bu yüzyılın başlarında tarihinin en büyük yenilgisini yaşamış ve öncelikle bunu telafi etmek için çabalamıştır. Ancak Osmanlı tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 1718 Pasarofça Antlaşmasıyla başlayan 12 yıllık barış sürecindeki Lâle Devri adı verilen dönemle Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez Batı'nın üstünlüğünü kabul ederek, Batı tarzı ıslahatlar yapmaya başlamıştır. Bu çalışmalar ilk olarak dönemin padişahı III. Ahmed ile başlamıştır.⁸ Bu devrin belki de en önemli sonucu Batılı devletlerle siyasi ilişkinin yanında ilk defa kültürel ilişkilerin de başlamış olmasıdır. Süleyman Ağa'dan sonra Fransa'ya giden ve daha fazla ilgi gören Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa ziyareti kültürel yakınlaşmanın sağlanmasında büyük önem taşımaktadır.⁹

İleri batı ülkelerinden olan Fransa'yı görerek bilgi edinmenin yararlı olacağını düşüncesini benimseyen Padişah III. Ahmed ve sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından, Ekim 1720- Kasım 1721 tarihleri arasında Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi'yi Avusturya'ya karşı Fransa'nın desteğini sağlamak amacıyla siyasi görevle Fransa'ya gönderilmiş ve Mehmed Efendi Fransa'yı tanıtan sefaretnameyle

Tarihi Yıllığı/ Journal Of Art History, 19, s.104. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12960> (Erişim Tarihi: 07.02.2019).

⁶H. D. Gregoire (1991). *Büyülü Divan 18. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası*. (Çev: Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Eren Yayıncılık, s.13.

⁷O. Erten (2010). *Doğunun Geçmiş Sevdası. Lebriz*.

<http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=7&articleID=730&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

⁸U. Kurtaran (2013). Sultan Birinci Mahmud Dönemi (1730-1754) Islahat Hareketleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8/2, s.177.

⁹O. Erten, 2010, **a.g.k.** <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=7&articleID=730&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).

dönmüştür.¹⁰ Gönderilmesindeki asıl amaç “kaleleri ve fabrikaları gezerek, medeniyet ve eğitim araçlarını iyice inceleyerek Osmanlı İmparatorluğu’nda uygulanabilecek olanlar üzerine rapor sunmaktır.¹¹ Mehmed Efendi bu amacı gerçekleştirebilmek için günlerce imalathaneleri, okulları, atölyeleri, gezmiş, hatta opera ve balelere de gitmiştir. Elçi ve maiyeti bu işleri yerine getirirken meraklı Fransız vatandaşları tarafından izlenmiş ve onun Paris’teki kabul törenleri resim, desen ve halılara konu olmuştur.¹² Daha önce seyahatnamelerde anlatılanlardan, çizimlerden ve sanatçıların tablolarından öğrendikleri Türk giyim kuşamını yakından gören saraylıları ve soyluları etkilemiştir. Paris’te sanat ortamını canlandıran bu olaylar Fransa’da *Turquerie* (Türk yaşantısına uygun) modasının yaygınlaşmasının başlıca sebeplerindendir.¹³ *Turquerie* modasının genel olarak politik ve kültürel etmenlerden, diplomatik ziyaretlerden ve Türklerin askerî alanda geri kalmış olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir.¹⁴

Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi’den 20 yıl sonra oğlu Said Efendi 1741-1742’de olağanüstü elçi olarak Fransa’ya gönderilmiştir. Babasının 1721’de gerçekleştirdiği elçilik sırasında yanında olmasından dolayı deneyimli olan ve bu nedenle tercih edilen Said Efendi İstanbul’da ilk Türkçe matbaanın kurulmasına katkı sağladığı için de belli bir üne sahipti.¹⁵ XV. Louis döneminde Said Efendi’nin Paris’e gelişiyle saray halkı Osmanlı Devleti’nin görkemiyle bir kez daha karşılaşma imkânı bulmuştur. Dönemin ünlü ressamlarından biri olan Akademi üyesi, Jacques André Aved (1702-1766) paşanın ayakta tam boy portresini yapmıştır.¹⁶ Mehmed Said Efendi Türkiye ve Fransa arasında iyi bir münasebet kurmaya hizmet etmiş ve Fransa’da Türkler hakkındaki yanlış düşüncelerin giderilmesine katkıda bulunarak *Turquerie* modasını daha da canlandırmıştır. Babası Yirmisekiz Mehmed Çelebi de davranışlarında kibar ve hür düşünceli bir yol izleyerek, ressamların atölyelerine giderek resmini yaptırmış ve Türklere atfedilen bağınazlıkla ilgili hiçbir tavır sergilememiştir.¹⁷

¹⁰M. Cezar (1998). Osmanlılarda 18. Yüzyıl Kültür ve Sanat Ortamı. *18. yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı:20-21 Mart 1997 Sempozyum Bildirileri*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 3, s.47.

¹¹F. M. Göçek (1987). *East Encounters West: France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*. New York: Oxford University Press, s.4.

¹²Williams, 2015, **a.g.k.**, s.42.

¹³B. Alarşlan (2005). Türk İmajının Görsel Yansımaları, *Dünyada Türk İmgesi*. (Ed. Ö. Kumrular), İstanbul: Kitap Yayınevi, s.151. *Turquerie* hakkında Ayrıntılı bilgi için bkz. H. Williams (2015). *18. Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası: Turquerie*. (Çev: Nurettin Elhüseyni), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

¹⁴Z. Tez (2015). *Avrupada Türk İzi: Oryantalizm ve “Turquerie”*. İstanbul: Hayykitap Yayınları, s. 215.

¹⁵Gregoire, 1991, **a.g.k.**, s.19.

¹⁶S. Germaner ve Z. İnankur (2002). *Oryantalistlerin İstanbul’u*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, s.18.

¹⁷F. R. Unat (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.56.

18. yüzyılın başlıca ilgi alanlarından biri Doğu egzotizmidir. Teknik ve bilimsel alanlardaki gelişmeler neticesinde deniz aşırı ülkelere gidebilen diplomatlar, tacirler, gezginler ve sanatçılar tarafından Avrupa'ya taşınan yabancılara özgü öğeler seçkin çevreler tarafından beğenilmiş ve Batı dekoruna *Turquerie* modasında ifadesini bulan Doğu dekoru eklenmiştir.¹⁸ Edebiyat, sahne sanatları, resim ve dekorasyonda Türk temaları yaygınlaşarak, roman, bale ve operalarda özellikle fantastik dekorlar içinde Türk karakterleri yer almıştır. Balolara Türk kıyafetleri giyerek gitmek, Türk kıyafetleriyle portre yaptırmak, moda haline gelmiş ve Türk motifleri mobilyadan küçük eşyaya kadar pek çok alanı kapsamıştır. 18. yüzyılda Fransa'da başlayan ve diğer Avrupa merkezlerine de yayılan Türk modasına *Turquerie* (Türköri) denilmiştir.¹⁹

Antoine Galland'ın 1706 yılında Binbir Gece Masalları'nı Fransızca'ya çevirmesi, Kanunî ile Hürrem Sultan'ın ilişkilerini konu alan Charles-Simon Favart'ın *Soliman II, ou Les Trois Sultanes* adlı komedisi, Türkleri yücelten Carolet'nin balesinde *Le Bon Turc* (İyi Türk) adlı bir perdenin yer alması, Mozart'ın meşhur *Die Entführung aus dem Serail* (Saraydan Kız Kaçırma) operası, Beethoven'nın 9. Senfonisinin sonunda orkestra bölümünde mehter ezgilerinin yer alması Türk modasının yayıldığını gösteren örneklerdir.²⁰

Turquerie'nin yayılma süresinde bolca ilgi gösterilenler arasında; nargile, lokum, çubuk, tütün, Türk hamamı, havlu/peşkir, kavuk (serpuş), Osmanlı Rumi ile nar, lale motifleri, Avrupalıların “sorbet” adını verdikleri şerbet, sofa ve divan, gümüş toka ve kemerler, takunya, “mohair” ismini verdikleri angora yünü, minyatür portrecilik, İznik seramikleri, Osmanlı çadır köşk ve şadırvanları, Edirnekâri Türk enteryörleri, oryantal çiçek motifli Bursa çatma ipek kumaşlar, ebru sanatı ve sarmalar yer almaktadır. Egzotik ve gizemli doğudan gelen Osmanlı kültürünün bu nesnelere Avrupalılarda merak ve hayranlık uyandırmıştır. Ayrıca İpek yolu üzerinde bulunan İstanbul'dan temin edilen kahve, çay ve baharat gibi ürünler *Turquerie* modasına katkıda bulunmuştur. Türk kahvesi / *Café Turc* henüz kahve tüketmeyen Avrupa'ya Türkler tarafından tanıtılmıştır.²¹

¹⁸Germaner ve İnankur, 2002, **a.g.k.**, s.17.

¹⁹*Turquerie (Türk etkileri taşıyan bir dizi sanatsal ya da mimari eserler için kullanılan bir kısaltmadır)*.Bkz. N. Avcioğlu (2014). *Turquerie ve Temsil Politikası (1728-1876)*. (Çev: Renan Akman), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s.15. G. Renda (2004). Sanatta Etkileşim. *Osmanlı Uygurluğu*. (Ed: H. İnalçık, G.Renda), Ankara: T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, II, s.1109.

²⁰Renda, 2004, **a.g.k.**,1109.

²¹E. Makzume (2016). 18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: “Turquerie”. <http://erolmakzume.com/wp/?p=3118> (Erişim Tarihi: 07.01.2019).

Avrupalıların Osmanlıdan ithal ettikleri çini duvar kaplamaları, seramik günlük kullanım eşyaları, oymalı ve kakmalı eşyalar, dokuma kumaşlar, halı, maroken²² ve silahlar, Türk ve Arap atları, kokular, tatlılar ve şekerlemeler gibi ürünler Avrupa pazarında geniş yer tutmuştur. Bu tür ticari alışverişlerin artması kültür ve sanat etkileşimindeki yoğunluğu daha da hızlandırmıştır.²³ Diğer yandan Avrupalı aristokratlar, yöneticiler, diplomatlar tarafından çok sayıda Türk odası oluşturulmuştur.²⁴

Avrupalı sanatçılar; Osmanlı diplomat ve tüccarlarından edindikleri sınırlı bilgiyle Avrupalı aristokratların -arka planda zaman zaman kullanarak- Türk kıyafetleriyle portrelerini yapmış ve Fransa’da Türk diplomatların katıldığı törenleri resmetmişlerdir. Bu sanatçılar ulaşım zorluklarından dolayı Doğu’ya henüz yolculuk edemedikleri için *Les peintres de Turcs en France* (Fransa’da Türkleri resmeden ressam) olarak adlandırılmışlardır. Charles Parrocel (1688-1752), Pierre-Denis Martin (1673-1742), Pierre d’Ulin (1669-1748), Nicolas Lancret (1690-1743), Carle Van Loo (1705-1765), Jean-Baptiste Le Prince (1734-1781), François Boucher (1703-1770), Amédée Van Loo (1718-1790),²⁵ Jean Antoine Watteau (1684-1721), Etienne Jeurat (1697-1789), Jean-Marc Nattier (1685-1766), Nicholas Cochin (1715-1790) gibi pek çok ünlü Fransız sanatçı bunlar arasında yer almaktadır. Padişah, sultan, paşa ve gözdelelerin başrolde olduğu Türk konulu resimler yapan bu sanatçılar daha çok ticari amaçlı ve fantastik resimler yapmış; sarıklı, kaftanlı paşa ve beyleri, genellikle sedirde minderlere oturmuş nargile ya da çubuk içerken resmetmişlerdir.²⁶

Diğer yandan bu yüzyılda sıkça düzenlenen maskeli balolar için de Türk giyim tarzını yansıtan kıyafetler tasarlanmış, bu kıyafetlerin içinde poz veren modellerin / oyuncuların portreleri sıkça yapılmıştır. Ancak bu resimler Türk giyiminin öğelerini barındırır da daha çok Avrupaî tarzı yansıtmaktadır. Entari, kaftan ve kurdi (kürk astarlı

²²Maroken: Tabaklanmış keçi derisidir. Kitap ciltleri, koltuk ve kanepelerinde kullanılan lüks ve pahalı bir malzemedir. İstanbul’dan alınan ürün İtalya ve Venedik üzerinden Fransa’ya ancak 16. yüzyılda girmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilgicioğlu, 2007, **a.g.k.**, 97.

²³Bilgicioğlu, 2007, **a.g.k.**, 95.

²⁴Villa Medici’deki Türk Odası, II. Ludwig’in Türk Köşkü, Pierre Loti’nin Rochefort’taki evi bunlardan bazılarıdır (E. Topallı (2017). Villa Medici’deki “Türk Odası” : Horace Vernet ve Balthus’da “Oryantalizm” İzler. *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları: Prof. Dr. Filiz Yenışehirlioğlu’na Armağan*. (Ed: A. P. Ş. Tekinalp, M. F. Müderrisoğlu, Ü. Araç), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, s. 240).

²⁵Makzume, 2016, **a.g.k.**, <http://erolmakzume.com/wp/?p=3118> (07.01.2019).

²⁶I. Özdal (2013). Oryantalizm, Görsel İzler ve Günümüz Fotoğraf Sanatı. *Dokuz Eylül Üniversitesi GSF Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*. 9, s.65. <http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/979/6.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 07.02.2019).

brokar elbise) gibi öğeler Avrupa zevkine uyan biçimde uyarlanmıştır. Düşük belli kemerler ve asimetrik şekilde başa geçirilmiş zarif bir eşarpla beraber giyilen ve genellikle tüylerle ya da mücevherli sorguçlarla süslenmiş küçük hotozlar gibi aksesuarlar benimsenmiştir.²⁷

Avrupa'lı bir kısım aristokrat ailelerin egzotik moda olarak tanımladıkları Osmanlı kıyafetlerine olan alakaları, topluluklarında seçkin statülerini korumak ve dünyadaki yeniliklere açık olduklarını gösterme gayesi de taşımıştır. Ayrıca Osmanlı'da kadının daha güçlü olduğunu anlayan Avrupalı bayanlar kendilerini Türk giysileriyle resimlerini yaptırmayı eşlerinden veya sevgililerinden ilgi görmek için istemişlerdir.²⁸ Fransız sarayı soylularından Madame de Pompadour ve Madame de Barry dönemin ünlü ressamı Carle Van Loo'ya Türk elbiseli portreleri sipariş eden soylulardandır. Ressam Van Loo'nun kendisi de Türk kıyafetiyle dolaşmış, dönemin ünlü ressamlarından J.H. Fragonard, S. Watteau, J. M. Nattier, N. Lancret, M. Q. Latour Türk tipleri yapmış ve/veya modellerine Türk elbiseleri giydirerek çok sayıda portre gerçekleştirmiştir. Paris'te 1911'de yapılan *Turquerie* sergisinde bu tür eserler ilk kez toplu bir biçimde sergilenerek, 18. yüzyılda yaygınlaşan Türk modası dünyaya tanıtılmıştır.²⁹

Turquerie modasının Avrupa sanatındaki gerçek temsilcileri 18. yüzyılda İstanbul'a gelip burada bir müddet yaşamış Avrupalı ressamlardır. *Les Peintres Du Bosphore / Boğaziçi resamları*³⁰ olarak anılan bu sanatçılar Türkiye'ye gelerek genellikle İstanbul'daki Avrupa elçilik çevrelerinde çalışan veya Avrupalıların yazdığı seyahatnameleri resimleyen ressamlardır. Bu sanatçıların içinde en uzun Türkiye'de kalan ve türlü Avrupa elçilerinin himayesinde çalışan Valenciennesli J.B. Vanmour'dur. Gerçekçi resimleriyle bilinen ressam elçi kabul törenlerini, İstanbul'un çeşitli semtlerini, Türk giysilerini ve günlük yaşam sahnelerini çizmiştir.³¹ Malta şövalyelerinden biri olan ressam Antoine de Favray³² da gelerek Boğaziçi resamları diye anılan yabancılar arasındaki önemli yerini almıştır. Bu sanatçıları M. Parrocel,

²⁷Williams, 2015, **a.g.k.**, 93.

²⁸Makzume, 2016, **a.g.k.**, <http://erolmakzume.com/wp/?p=3118> (Erişim Tarihi: 07.01.2019).

²⁹Sergi 1911 yılında Paris Musee des arts decoratifs'de gerçekleştirilmiştir. Exposition de la Tuquerie au XVIII siècle. Catalogue, Paris, 1911. (Renda, 2004, **a.g.k.**, 1110).

³⁰Boğaziçi resamları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Boppe, (1911). *Les peintres du Bosphore au XVIII. Siecle*, Paris. Türkçe yayın için A. Boppe (1998). *XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları*. (Çev: Nevin Yücel- Celbiş). İstanbul: Pera Yayınları.

³¹Renda, 2004, **a.g.k.**, 1110.

³²Favray hakkında bkz. dipnot 317.

Carla Vanlov gibi sanatçılar izler. İstanbul ile daha yakın sanat ilişkilerinin kurulmasında, 1780'lerde İstanbul'da Fransız elçiliğinde görev yapan Choiseul-Gouffier gibi diplomatlar da etkili olmuştur. XVIII. yüzyılda Türkiye'de etkin olan ressamlar ve gravürcüler arasında Armand Charlo Caraffe, L. F. Cassas, J. B. Hilaire, Manzoni ve -Sultan III. Selim döneminde padişah ve Hatice Sultan gibi önemli saray kadınlarının hizmetinde çalışan- Melling ile konumuz olan Liotard sayılabilir.³³

1797'de Sultan III. Selim tarafından Paris'e atanan ilk daimi elçimiz Esseyid Ali Efendi büyükelçiliği zamanında Paris'te ilgi odağı haline gelmiştir. Başta Paris sosyetesinin ünlü kadınları olmak üzere, *Turquerie* modasını benimseyen Fransız aristokratları -sultan ya da odalık kıyafetleriyle- Ali Efendi'nin bulunduğu eğlence yerleri ve tiyatrolarda ona yakın olmak için adeta çabalamışlardır. Başındaki sarığın beğenilmesi ile Fransızların "türban" diye adlandırdıkları sarığın değişik sarmalarını giyen bayanlara Paris sokaklarında sıkça rastlanılır olmuş, hatta bu moda ülkenin farklı bölgelerinde burjuva kadınlar tarafından da benimsenmiştir.³⁴

18. yüzyılda Avrupa'da yaşanan bu modanın ardından, 19. yüzyılın ilk yarısında başta Fransa olmak üzere; İngiltere, Almanya Avusturya ve İtalya'da Oryantalizm akımı doğmuş ve bu akımın etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'na birçok yabancı ressam gelmiştir.³⁵ Anadolu 18. yüzyıl sonlarından başlayarak, yaklaşık iki asır boyunca birçok yabancı ressamın ve gezginin tutkusu haline gelmiştir. Bu sanatçıların hazırladığı anı kitaplarının ve resimlerinin asıl kaynağı çoğu kez İstanbul olmuştur. Sadece çevresel zenginliği, tarihi geçmişi ile değil, doğası, ışığı ve insanı cezbeden büyüklü yaşamı ile pitoresk bir şehir olarak algılanan İstanbul dünya kentlerinin kraliçesi sayılmıştır.³⁶

Oryantalizm modası ile Osmanlı yaşamı sanatçılara ilham kaynağı olmaya devam etmiştir. Öyle ki Doğu'yu göremeyen sanatçılar bile eserlerinde hayal dünyalarının sunduklarıyla ya da duyduklarından etkilenerak Doğu'yu ele almışlardır. Bu dönemde İslam ülkelerine özellikle Osmanlı topraklarına yapılan seyahatler, arkeolojik

³³Ressamlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Boppe, 1998, **a.g.k.**; Renda, 2004, **a.g.k.**, 1110; J. B. Hilaire için bkz. S. Şentürk (2004). *Jean Baptiste Hilaire*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Melling için bkz. F. Hitzel, J. Perot, R. Anhegger (2001). *Hatice Sultan ile Melling Kalfa Mektupları*. (Çev: Ela Güntekin), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

³⁴Makzume, 2016, **a.g.k.**, <http://erolmakzume.com/wp/?p=3118> (Erişim Tarihi: 07.01.2019).

³⁵N.T. Yaban (2018). Osmanlı-İtalya İlişkilerinin Görsel Yansımaları Olarak İllüstrasyonlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5, (10), s.18.

³⁶O. Öndeş ve E. Makzume (2003). *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.13.

araştırmalar, kent manzaraları oryantalist tabloları sıkça yerini almış ve hatta 20. yuzyılda soyut resmin temeli oluşturan eserler verilmiştir.³⁷

2.2. Sultan I. Mahmud Dönemi (1730-1754)

Yirmi dördüncü Osmanlı padişahı ve on altıncı Osmanlı halifesi olarak, XVIII. yuzyılın ikinci çeyreğinde, 35 yaşında göreve gelen ve 24 sene tahtta kalan Sultan I. Mahmud,³⁸ 2 Ağustos 1696'da Edirne'de doğmuş ve 13 Aralık 1754'te İstanbul'da vefat etmiştir. Babası II. Mustafa,³⁹ annesi ise Sâliha Sultan'dır.⁴⁰ Babasının daha çok Edirne'de olması nedeniyle çocukluk yıllarını burada geçirmiş ve Edirne Sarayı'nda düzenlenen bed-i besmele töreni ile özel eğitimi başlamıştır. 23 Ağustos 1703 tarihinde babasının tahttan indirilmesi üzerine İstanbul'a getirilmiş, Topkapı Sarayı'nda göz hapsine alınmış ve bu tutululuk dönemi 30 Eylül 1730'a kadar aralıksız 27 yıl sürmüştür. Şiir yazmayı, satranç oynamayı, lale yetiştirmeyi ve müzikle uğraşmayı seven padişahın hapis yaşamında bunlarla ilgilendiği tahmin edilmektedir. Kafes Kasrı'nın ağır ve tehlikeli koşullarından -ya da III. Ahmed'in gizli buyruğu ile- kısırlaşmış ya da kısırlaştırılmış olan Sultan I. Mahmud ve kardeşi III. Osman'ın tahtta geçtikten sonra çocukları olmamıştır. Lale Devri'nin renkli yaşamından uzak ve uzun süren kafes hayatından sonra⁴¹ -Sultan III. Ahmed'in Patrona Halil Ayaklanmasıyla tahttan çekilmeye zorlanması üzerine- Sultan I. Mahmud 2 Ekim 1730'da padişah olmuştur. Ona ilk biat eden amcası Sultan III. Ahmed devlet idaresini kendisinin eline alması ve kimseye güvenmemesi konusunda öğütler vermiştir.⁴²

³⁷Alarşlan, 2005, **a.g.k.**,152-153.

³⁸U. Kurtaran (2012). *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*.Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.11.

³⁹8 Zilkade 1074 (2 Haziran 1664) tarihinde Edirne'de doğan ve 20 Şaban 1115 (29 Aralık 1703) tarihinde vefat eden II. Mustafa'nın babası IV. Mehmed, annesi Gülnüş Emetullah Sultan'dır. II. Mustafa 1695-1703 yılları arasında tahtta kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Özcan (2006). Mustafa II. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, s.275.

⁴⁰II. Mustafa'nın hanımı ve I. Mahmud'un annesi olan Sâliha Sultan'ın 1680-1739 yılları arasında yaşadığı ve Rum asıllı olduğu ileri sürülmektedir. 1696 yılında Edirne Sarayı'nda Şehzade Mahmud'u dünyaya getirmiştir.1703'te II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi sonucunda Eski Saray'a gönderilmiş ve yaklaşık yirmi yedi yıl burada yaşamıştır. III. Ahmed'in Patrona İşyanı üzerine tahttan indirilmesi ve oğlu Şehzade Mahmud'un 1 Ekim 1730 tarihinde tahta geçmesiyle Vâlide Sultan olarak tekrar Topkapı Sarayı'na taşınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. A. Akyıldız (2009). Sâliha Sultan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 45.

⁴¹N. Sakaoğlu (1994). I. Mahmud. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 5, İstanbul: Ana Basım A.Ş., s.247.

⁴²A. Özcan (2003). Mahmud I. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 348.

I. Mahmud, saltanatının ilk zamanlarında asilerin taleplerini yerine getirmeye çalışmıştır. Sadece yüklü nakitlerle yetinip herhangi bir memuriyet istemeyen Patrona Halil ve yandaşları şeyhülislamlık ve kazaskerlik görevleri olmak üzere önemli ocak ağalıklarına kendi adamlarını yerleştirmişler ve Silahdar Mehmed Paşa'yı da sadrazamlığa getirtmişlerdir. Ayrıca Nevşehirli Damad İbrahim Paşa zamanında konulan bazı vergileri kaldırmışlardır.⁴³ Ayaklanmanın lideri olan Patrona Halil ve yandaşları İstanbul'a dağılıp eski idarenin siyasî ve kültürel simgesi olan Saadabad vb. saraylar ve köşklerle donatılmış mekânları Lale Devrini sonlandırmak amacıyla tahrip ettikleri gibi önlerine geleni öldürmüşlerdir. Ancak yapılan bu maddi tahribatlara rağmen başlayan genel uyanış ve aydınlanma artık bastırılmayacak kadar çok yayılmıştır. Zaten Sultan I. Mahmud isyancıların ıslahat ve yenilikleri ortadan kaldırma ve eskiye dönüş isteklerini hiçbir şekilde onaylamamıştır. Patrona Halil ve yandaşları isyanda başarılı bile olsa padişahın ilk fırsatta kendilerini yok edeceğini düşündüklerinden dolayı korku yaşamışlardır. Sultan I. Mahmud İranlılara açılacak seferi konuşmak üzere 25 Kasım 1730'da Patrona Halil ve yandaşlarını saraya çağırıp öldürmüştü ve Patrona İsyanı böylece sonuçlanmıştı.⁴⁴ İstanbul'da sıkı bir disiplin uygulayan padişah asayişe yönelik tedbirler alarak, kadınların kıyafeti, fuhuş, esnafın denetlenmesi, narh meseleleri gibi toplumsal olaylarla yakından ilgilenmiştir. Bu ilk faaliyetlerini hayata geçirirken de cülusunu bildirmek için Avusturya'ya, Lehistan'a ve Rusya'ya elçiler göndermiştir. Asi gruplarını ortadan kaldırıp devlet idaresine tam anlamıyla hakim olan padişah dış meselelerle ilgilenmeye başlamıştır.⁴⁵

Sultan I. Mahmud; İran, Avusturya ve Rusya karşısında elde ettiği bazı askeri başarılar, Belgrat Antlaşması'ndan Rus savaşına kadar (1739-1768) devam edecek 30 yıllık uzun bir barış ve rahvet dönemini getirmiştir. Ruslar ve Avrupalıların kolaylıkla ittifak yapmaları, ilk kez bu kadar uzun bir süre savaştan uzak kalan Osmanlılara, kuvvetler dengesinde diplomasinin önemini anlamalarını sağlamıştır. I. Mahmud, barış yıllarında Lâle Devri'ni hatırlatan boğaz sefaları ve imar faaliyetlerini devam ettirmiş, İstanbul'da ve diğer illerde kütüphaneler,⁴⁶ Yalova'da bir kağıt fabrikası kurmuştur.

⁴³Özcan, 2003, **a.g.k.**, 348.

⁴⁴M. A. Yalçınkaya (2002). XVIII. Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789). *Türkler*. 12, (Ed: H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.779.

⁴⁵Özcan, 2003, **a.g.k.**, 349.

⁴⁶I. Mahmud Dönemi Osmanlı çağı Türk kütüphaneciliğinin altın devri olarak kabul edilmektedir. Padişah, imparatorluğun en uzak kalelerinde bile kütüphaneler kurmaya çalışmıştır. Bkz. İ. E. Erünsal (2002). Osmanlı Vakıf Kütüphanelerinde Yapılan Kataloqlama Çalışmaları ve Kataloqlar. *Türkler.11*, (Ed: H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.428.

Batılı ülkeler karşısında alınan yenilgiler, ordunun Avrupaî tarzda eğitim ve donanımı mecburi kılmış; sonradan Humbaracıbaşı Ahmed Paşa adını alan Fransız Alexandre Comte de Bonneval'in yardımıyla, maaşlı, yeni bir Humbaracı Ocağı ve Hendesehâne⁴⁷ kurulmuştur (1734). Fakat bu ocak yeniçerilerin baskısıyla bir süre sonra kapatılmıştır.⁴⁸ Humbaracı Ahmed Paşa, Sultan I. Mahmud'a sadece askerî alanlarda değil aynı zamanda dış işlerinde de fikir vererek, imparatorluğun savunmasının askerî güce olduğu kadar ekonomik güce de dayandırılması konusunda teşvik etmiştir. Ayrıca saray teknik hizmetlerinin modernleştirilmesi için katkıda bulunarak, top dökümhanesi, baruthane ve tüfek fabrikası da kurduktur.⁴⁹ Kâğıt ithali ve ilk defa yangınlara karşı hortumlu tulumbacıların kullanılması da bu dönemde gerçekleşmiştir.⁵⁰

Sultan I. Mahmud döneminde, toplamda 81 yapı yapılmıştır.⁵¹ İstanbul - Edirne arasındaki miriye ait bütün kasırları tamir ettiren özellikle de İstanbul'un imarı için çalışan ve çağdaş tarihçiler tarafından "muammir-i bilad" olarak nitelenen I. Mahmud Lale Devri'nde başlayan imar faaliyetlerini daha bilinçli şekilde devam ettirmiştir.⁵² Yapımına 1748 yılında başlanan ancak 1755 yılında tamamlanan ve bu nedenle I. Mahmud'un değil III. Osman'ın adını taşıyan Nur-u Osmaniye Camii kuşkusuz I. Mahmud'un yenilikçi tutumunu sergilemektedir.⁵³ Ayrıca Beyazıt Camii'nin kubbesiyle Beylerbeyi'ndeki camisinde onarım yaptırmış, günümüzde Yeraltı Camii olarak anılan Kurşunlu Mahzen'i mabed haline getirip buradaki sahabe mezarlarını caminin içine aldırılmıştır. Sultan I. Mahmud'un tuğralı kitabesi caminin kapısının üstünde yer almaktadır. İstanbul'un özellikle Galata ve Beyoğlu yakasının su meselesini yaptırdığı bentlerde toplanan suları Tophane'de tamamlattığı meydan çeşmesiyle Azapkapı'daki Saliha Sultan Çeşmesi'ne, Kasımpaşa, Tepebaşı, Galata ve Beşiktaş semtlerindeki 100'den fazla çeşmeye dağıtarak çözmüştür. Yaptırdığı su makseminden dolayı ünlü "Taksim" adı onun döneminden beri kullanılmaktadır. Tophane sahillerinin

⁴⁷1734'te Üsküdar Toptaşı'nda açılan "Hendesehâne" ocağın ihtiyaç duyduğu askeri yetiştirmek amacıyla, matematik ve fen bilgilerinin öğretildiği bir askerî mühendis okuludur. Türkiye'nin ilk yüksek teknik öğretimini yapan bu kuruma devlete daha sadık olan "Bostancı Ocağı"ndan seçilenler alınmıştır. Bu okul, III. Selim döneminde kurulacak olan "Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn" un temelini teşkil etmektedir. Bkz. Kurtaran, 2013, **a.g.k.**,174.

⁴⁸O. Horata (2002). Zihniyet Çözülüşünden Edebi Çözülüşe: Lale Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı, *Türkler*. 11, (Ed: H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.1085.

⁴⁹Kurtaran, 2013, **a.g.k.**,175.

⁵⁰Özcan, 2003, **a.g.k.**,351.

⁵¹Kurtaran, 2012, **a.g.k.**,167.

⁵²Özcan, 2003, **a.g.k.**,351.

⁵³G. Renda (2002). Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat. *Genel Türk Tarihi*. (Ed: H. C. Güzel ve A. Birinci), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 8, s.98.

doldurularak meydanın genişletilmesi, Tersane deposu ve yanındaki çöp mahzeninin yenilenmesi de bu padişah döneminde gerçekleşmiştir.⁵⁴

Bu dönemde birçok gelişmenin yanı sıra Bayezid Camii avlusunda toplanan yağlıkçılar diye anılan kişiler mendil, havlu vs. gibi malzemeler üzerine resim yapmaya başlamışlardır. Resim yapmanın ve bulundurmanın haram olduğu ileri sürülerek gelen şikâyetler üzerine padişah, toplumun huzuru için İstanbul kadısı İlmî Ahmed Efendi'nin verdiği bir ilâmla kırk kişiden oluşan bu ressamların resim yapmalarını yasaklayarak, dükkânları başkalarına kiralanmıştır.⁵⁵

Osmanlı Devleti'ne son parlak dönemini yaşatan ve ardıllarına uzun bir barış dönemi bırakan I. Mahmud, 13 Aralık 1754'de cuma namazından dönerken Topkapı Sarayı'nın Demirkapı girişinde vefat etmiştir. Nuruosmaniye Camii'nin yanında hazırlattığı türbesine defnedilmeyip halefi III. Osman'ın emriyle Yenicami yanındaki Valide Turhan Sultan Türbesi'nde babası II. Mustafa'nın yanına defnedilmiştir. İç ve dış meselelerde denge politikası izleyen I. Mahmud, iç huzursuzlukları sık sadrazam değiştirmekle önlemeye çalışırken dış politikada başarılı anlaşmalara imza atmıştır. I. Mahmud'un ülke meseleleriyle yakından ilgilendiği ve Divan-ı Hümayun toplantılarına katılarak halkın dertlerini dinlediği, cirit, at yarışı, yüzme sporlarından, özellikle mehtabı seyretmekten çok hoşlandığı ve "Sebkati" mahlasıyla şiirler yazdığı belirtilmektedir. Kaynaklarda dindar, zeki, bilgili, yumuşak huylu, hamiyetli, barışsever, adil ve ağırbaşlı bir padişah olarak nitelendirilmektedir.⁵⁶ Fiziksel olarak ise kısa boylu ve kamburcadır. Bazı kaynaklarda "Kambur Sultan Mahmud" unvanıyla anılmaktadır.⁵⁷ I. Mahmud'un vefatından sonra kardeşi Sultan III. Osman 56 yaşında tahtta geçmiş, 18. yüzyıl padişahları arasında en kısa süreli (1754-1757) hüküm süren padişah olmuştur.⁵⁸

İstanbul, Batılı ressamın ve gezgin yazarların eserlerine Sultan III. Ahmed ve I. Mahmud dönemlerinde sıkça konu olmuştur. Diğer yandan eş zamanlı olarak, yukarıda bahsedilen Turquerie modası da özellikle Fransa ve İtalya'da yaygınlaşmıştır.⁵⁹ 18. yüzyıla kadar doğu yolculuklarına çıkan Batılı ressamın Osmanlı topraklarında kısa süre kalıp ülkenin kültürel yaşamını sınırlı ölçüde etkilemişlerdir. Ancak Lâle Devri ile birlikte bu durum değişerek İstanbul'a gelen ressamın Avrupa resmi için düzenli bir iç

⁵⁴Özcan, 2003, **a.g.k.**, 352.

⁵⁵Kurtaran, 2012, **a.g.k.**,127.

⁵⁶Özcan, 2003, **a.g.k.**,351.

⁵⁷G. Renda (1999). Padişah Portreleri: Mevlânâ Müzesi Albümü. Konya: T.C. Kültür Bakanlığı, s.74.

⁵⁸Yalçınkaya, 2002, **a.g.k.**, 786.

⁵⁹Öndeş ve Makzume, 2003, **a.g.k.**, 13-14.

piyasa oluşturmuşlardır ve tıpkı Batı'daki gibi bu piyasanın ekonomik kaynağını portre sanatı sağlamıştır.⁶⁰ Portre sanatında eserler veren sanatçılardan biri de Türkiye'de yaklaşık dört yılını geçiren (1738-1742) ve tez konumuzu oluşturan Liotard'dır. Diğer yandan sanatta Avrupa etkisinin hissedildiği bu dönemde İstanbul'da gayrimüslim sanatçılar, nakkaşlar Doğu-Batı etkisine açık, farklı konulara ve türlere yönelmişlerdir. Örneğin dönemin nakkaşı Abdullah Buhari tek yaprak kadın ve erkek resimleri gerçekleştirmiştir. 18. yüzyıl ikinci yarısında Batı sanatı etkilerinin artmasıyla, kitap resmi mahiyetindeki minyatür giderek önemini kaybetmiştir. 18. yüzyıl sonlarında, Osmanlı Sarayı çevresinde değişen beğeniler üzerine gayrimüslim sanatçılara da daha fazla siparişler verilmiştir. Yüzyılın ikinci yarısında Batılı anlamda tuval resmi yaygınlaşmaya başlamıştır.⁶¹

⁶⁰S. Shaw (1999). Doğuyla Yüzyüze Avrupalı Portre Ressamları İstanbul'da 1700-1850. *P Sanat Kültür Antika Dergisi*, 15, s.60.

⁶¹B. Mahir (2002). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Minyatür. *Türkler*.12, (Ed: H. C. Güzel, K. iek ve S. Koca), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.509.

3. JEAN - ÉTIENNE LIOTARD (1702-1789)

3.1. Hayatı

Jean-Étienne Liotard'ın babası Antoine Liotard (1661-1740), Montélimar'da Fransız Protestan kökenli bir kuyumcudur. 1685 yılında Nantes Fermanı'nın feshedilmesinden sonra Fransa'yı terk etmek zorunda kalarak Cenevre'ye yerleşmiştir.⁶² Antoine, Anne Sauvage (1659-1731) ile evlenmiş ve çocukları olmuştur.⁶³ 22 Aralık 1702'de ikiz olan Michel ve Jean-Étienne doğmuştur.⁶⁴ Bu iki çocuk küçük yaşlarından beri çizimde iyi olduklarını göstermişlerdir.⁶⁵

Çocukluğunu Cenevre'de geçiren Liotard'ın babası Antoine, Jean-Étienne'i ressam olarak eğitmeye karar vermiş, ilk resim eğitimini İsviçre'de Daniel Gardelle'den (1673-1753) aldırıştır.⁶⁶ Daha sonra ailesi Liotard'ı öğrenim görmesi için Paris'e, Jean Baptiste Massé'nin (1687-1767) yanına göndermiştir.⁶⁷ Masse'nin yanısıra Jean-Louis Petitot ve François Lemoyne ile de çalışmıştır.⁶⁸ Eğitim için 1723 yılında Paris'e giden Liotard, uzun süre Paris'te kalmış ve zaman zaman memleketini ziyaret etmiştir.⁶⁹ Muhtemelen, dini içerikli tablosu 'David ve Abimelech' Paris'teki Akademi tarafından reddedildiği için yaşadığı hayal kırıklığı, 1735 yılında ona Napoli'deki Fransız Büyükelçisi Marquis de Puisieux'den İtalya'da ona eşlik etmesi için gelen daveti kabul etme konusunda onu cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir. Napoli'de kısa bir süre kaldıktan sonra Liotard 1736 yılı baharında Roma'ya gitmiştir.⁷⁰

⁶²Nantes Fermanı / Buyruğu; 1598 yılında Fransa Kralı IV. Henri tarafından yayınlanan ve ağırlıklı olarak Katolik olan ülkede Calvinci Protestanlara önemli haklar verilen sözleşmedir. Buyruk milli birliği, dinî birlikten ayırmış, Protestanları hizipçi sapkınlardan ibaret görmemiş; laiklik ve hoşgörünün yolunu açmıştı. Bireylere vicdan özgürlüğü sağlamış, Protestanlara genel af ve vatandaşlık haklarının iadesi gibi ödünler vermişti. 16. yüzyılın ikinci yarısında Fransa halkını bölen din savaşlarına son vermiştir. Buyruk yalnızca Protestanlar ile Katolikleri ele alıyordu ve 1685 yılının Ekim ayında XIV. Louis tarafından feshedilmiş ve Fontainebleau Buyruğu ile Protestanlık yasa dışı ilan edilmiştir. Bkz https://tr.wikipedia.org/wiki/Nantes_Buyru%C4%9Fu (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

⁶³R. Loche (1978). Jean- Étienne Liotard: Genf 1702-1789: Sammlung des Musée d'art et d'histoire: Kunsthaus Zürich, 16 Juni-24 September 1978, s.13.

⁶⁴Liotard'ın doğduğu dönemde Avrupa, dini mezhepler ile bölünmüş ve büyük ölçüde tarıma dayalı olan, ancak geleneksel hiyerarşilere göre düzenlenmiş bir toplumdur: saraylar, belediyeler ve gayrimenkul mülkler. Eğitim büyük ölçüde seçkinlerin tekelindeydi ve statü doğuştan gelen bir hakta. Bkz. C. Baker (2015). *An Artist in the Age of the Enlightenment*. (Ed: C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens), *Jean Étienne Liotard*. London: Royal Academy of Arts, s. 15.

⁶⁵F. Fosca (1956). *La Vie, Les Voyages Oeuvres de Jean Étienne Liotard, citoyen de Geneve, dit le Peintre turc*. Paris, s.9.

⁶⁶Loche, 1978, **a.g.k.**,13.

⁶⁷Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**,62.

⁶⁸https://mancala.fandom.com/wiki/Jean-%C3%89tienne_Liotard (Erişim Tarihi: 02.07.2019).

⁶⁹G. Previtali (1966). Jean-Étienne Liotard. *I Maestri Del Colore*, 240.

⁷⁰B. Breffny, (1987). Liotard's Irish patrons. *Irish Arts Review (1984-1987)*. 4/2, s. 31.

Sanatçıların ve *Grand Tour / Büyük Tur* gezginlerinin uğrak yeri olan bir Roma kafesinde Liotard, II. Bessborough Kontu Lord William Ponsonby (1704-1793) ve arkadaşları ile tanışmıştır.⁷¹ Liotard'ın onları kendisinin Paris'te yaptığı bir minyatürü överken duyduğu ve kendisini o eseri yapan sanatçı olarak tanıttığı rivayet edilir.⁷² İlk karşılaşmalarından kısa bir süre sonra Liotard ve Ponsonby tesadüfen Floransa'da tekrar karşılaşır. Bu karşılaşma Liotard için beklenmedik olmuştur; Ponsonby onu İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı olacak IV. Sandwich Kontu John Montagu (1718-1792) ile birlikte çıkacakları Doğu Akdeniz (Levant) ülkeleri gezisine katılması için davet etmiştir.⁷³ Liotard daveti kabul etmiş ve 3 Nisan 1738'de Ponsonby'nin yata *Clifton* ile Napoli'den ayrılmışlardır.⁷⁴ Capri, Messina, Sirakuza, Malta, Milos, Argentario, Antiparos, Paros, Chio ve İzmir'e (Smyrna)⁷⁵ uğrayıp -buradan 1738 yılının Haziran ayında ayrılarak- İstanbul'a gelmişlerdir.⁷⁶ Sultan I. Mahmud döneminde (1730-54) Türkiye'ye gelen Liotard, burada kaldığı dört yıl boyunca yaptığı Doğu konulu resimlerinde genellikle pastelle çalışmıştır.⁷⁷ Doğu'ya gerçekleştirdiği bu seyahati

⁷¹William Ponsonby hk ayrıca bkz. dipnot 195.

⁷²Bir kış günü, sıcak bir kafeye girer, dipte bulunan şöminenin yanına oturur; birçok İngiliz vardır ve hepsi *Vénus de Mécidis*'in kopyasından bahseder, bugüne kadar gördükleri en güzel minyatür olduğu konusunda hemfikirler. Liotard onlara yaklaşarak "Beyler, bu minyatür Bay Heiman'a ait değil mi? – Evet – Onu Paris'te, Liotard'dan satın almadı mı? Oval fildişi üzerine resmedilmemiş mi?" diye sormuş, onlarda – "Evet", diye yanıt vermiş. – "Beyler bu durumda, benim adım Liotard ve bunu ben resmettim" der. Orada bulunan herkes onu övmeye başlar ve kendisiyle tanışmak ister. Bkz. L. Gielly (1933). *La Biographie De Jean-Étienne Liotard, Écrite Par Son Fils. Genava: revue d'histoire de l'art et d'archéologie*, 11, s. 195. <https://www.e-periodica.ch/cntmng?pid=gen-001:1933:11::310> (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

⁷³Breffny,1987, **a.g.k.**, 31. Bu iki İngiliz devlet adamının Doğu Akdeniz'e yapacakları yolculuğun amacı, İngiltere için yararlı olabilecek ticari ve stratejik imkânları araştırmaktır. Ressamın onlarla birlikte seyahat etmesini istemeleri gittikleri yerleri resimlerle belgeleme isteklerinden kaynaklanmaktadır. Liotard'ın bu amacı taşıyan eserlerinin bugün Londra'da, İngiliz Donanması arşivlerinde olabileceği belirtilir. Bkz. Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 63. Ayrıca Liotard'ın bu seyahat süresince gittikleri her ülkenin kıyafetlerini resmetmek, tarihte önemli bir yere sahip dikkate değer yerleri / mekânları gözlemlemek ve arayışta oldukları eski yapıtların kalıntıları ile ilgili hatıraları eskizlerle, resimlerle kayıt altına almak ve korumak gibi görevleri de bulunmaktadır. Bkz. K. Smentek (2010). *Looking East: Jean Étienne Liotard the Turkish Painter. Ars Orientalis*. 39, s.89. Klasik antik kalıntıların Liotard tarafından yapılmış bilinen hiçbir topolojik çizimi ya da betimlemesi mevcut değildir. Bkz. M. Fehlmann (2015). *Orientalism*. (Ed: C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens), *Jean Étienne Liotard*. London: Royal Academy of Arts, s. 66. Sandwich Kontu hk bkz. dipnot 198.

⁷⁴Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 63.

⁷⁵1738 yılının Mayıs ayında Yunan Adaları'ndan ayrılan Liotard, Ponsonby ile birlikte İzmir'e doğru yola çıkmıştır. Bkz. C. Bayer (2007). *Jean-Étienne Liotard (1702-1789). Lebriz*. <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhccp=1> (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

⁷⁶Previtali, 1966, **a.g.k.**

⁷⁷Z. İnankur (1997). Liotard Jean-Étienne. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, s.1112.

sırasında yaptığı tablo ve desenler nedeniyle *peintre turc* / Türk ressamı olarak anılmıştır.⁷⁸

1742 yılına kadar İstanbul'da kalan Liotard'ın anıları oğlu tarafından ayrıntılarıyla kaleme alınmıştır.⁷⁹ Bu anılardan ressamın, sadece İstanbul'daki yabancıların değil Türklerin de içinde yer aldığı geniş bir arkadaş çevresinde bulunduğu, Türkçe öğrenmeye çalıştığı ve sakallarını uzatıp Türk kıyafeti giydiği anlaşılmaktadır.⁸⁰ Liotard Avrupa'ya bu Türk imajıyla dönmüştür. Batı Avrupalı erkeklerin sinekkaydı traşlı oldukları ve kısa pantolonlar, uzun çoraplar, şık mantolar, manşetler ve peruklar kullandıkları Avrupa'da Liotard peruksuz olarak, uzun ve bol pantolonlar, dökümlü kaftanlar, egzotik şapkalar giyerek ve hepsinden daha ilginç gelen uzun bir sakal ile dolaşmıştır. Batı Avrupa'da temiz traşlı bir yüzün medeniyet göstergesi sayıldığı bir dönemde Liotard'ın göbük hizasına kadar uzanan sakalı gerçekten şok eden bir görüntü olmuştur.⁸¹ *Turquerie*'nin yayıldığı bu yıllarda Türkiye'nin sanat elçiliğini yapan Liotard'ın kendisine verdiği bu Türk imajı⁸² sebebiyle giderek ünü yayılmıştır. Böylece daha çok soylu kesimden sipariş almış, eserlerini yüksek fiyatlara satmıştır.⁸³ Liotard'ın

⁷⁸Boppe, 1911, **a.g.k.**, 218; Boppe, 1998, **a.g.k.**, 165; Germaner ve İnankur, 2002, **a.g.k.**, 64. 02. 09. 1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde "Avrupalılar ona Türk diyorlar" başlığıyla, Liotard'ın Cenevre'de sergilenen eserlerinin daha sonra Louvre müzesinde sergileneceğiyle ilgili bir haber için bkz. EK-5.

⁷⁹L. Gielly, Liotard'ın oğlu tarafından elle yazılan Jean-Étienne Liotard bibliografisini ressamla ilgilenen pek çok yazarların onu hiç görmediğini veya okumadığını, sadece E. Humbert, A. Revilliod ve J. W. R. Tilanus, ve Daniel Baud-Bovy'nin bu kaynakla ilgili bilgi sahibi olduklarını belirtir ve onlardan sonra bu eseri okuma merakında bulduklarını, onu bulmak için biraz zorlandıktan sonra Amsterdam'da bulunan Prof. Dr. Tilanus yardımıyla Ede'de (Hollanda) yaşayan torunlarından biri olan sanatçı M.C.A. Liotard'ın evinde bulduklarını, ve onu yayınlamalarına izin verdiğinden bahseder. Bu yazma eserin belirttiği iki kaynaktan anlatılanlardan farklı bir şey içermediğini, ailevi anıların belgesel değeri genellikle şüpheli olduğundan kontrol edilmesinin zor olduğunu ekler. Fakat bu yazma eserde açıklanan tarihlerin birçoğu, diğer kesin belgeler ile doğrulandığını belirtir. Bkz. Gielly,1933, **a.g.k.**, 190. <https://www.e-periodica.ch/cntmng?pid=gen-001:1933:11::310> (Erişim Tarihi: 25.03.2019).

⁸⁰Ülke büyüklerinin tümünün sakallı olması Liotard'ın dikkatini çeker, traş olmaktan sıkılır ve sakal uzatmaya başlar. Liotard günün birinde Türk kıyafeti giyer, o kadar çok beğenir ki, birkaç gün boyunca o kıyafetleri giymeye devam eder, İngiltere elçisi tarafından bir balo düzenlenir, Fransız kıyafeti giymek zorunda kaldığını düşünür; o gün güçlü ve soğuk bir poyraz eser, baloya gidip dönerken üşütür ve şöyle yemin eder: "Köpek kıyafetleri bir daha giymeyeceğim." Ve geri dönülmez yeminini tutar; o gün itibarıyla, onları bırakır ve değiştirmek istemez, fakat yine de peruk ve şapka takmaya devam eder, çünkü bunlar Fransızları diğerlerinden ayırt eden özelliklerdir (Gielly, 1933, **a.g.k.**,196).

⁸¹Smentek, 2010, **a.g.k.**, 97.

⁸²Türk kıyafetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan batı Avrupalılar tarafından giyilmesi -'kültürel çapraz giyim' (diğer bir kültürün kıyafet ve aksesuarlarının kullanılması) olarak adlandırılmıştır- köklü bir gelenektir ve bu genel anlamda yaşadıkları ülkede yabancıların daha kolay kabul görmelerini sağlıyordu. Bu nedenle Henry Blount (1602-1682) 1634 yılında, eğer Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı gezilerde Türk kıyafetleri giymeseydi orada 'çok göze batacağını' belirtmiş, 1684 yılında Jean-Baptiste Tavernier de (1605-1689) Türkiye'de Türkler gibi, İran'da ise İranlılar gibi giyinilmesini tavsiye etmiş, aksi takdirde oralarda komik görünebileceklerini ve bazı yerlerde o ülkede seyahat etmek için izin almakta zorlanabileceklerini belirtmiştir. Tıpkı Liotard'ın hava soğukken kaftan giymeye karar vermesi gibi rahatlık ve kullanışlılık da önemli faktörlerdir (Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 69).

⁸³Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 64.

Türk kıyafetlerini çok beğenen Roma'daki Fransız Akademisi öğrencileri de bir gün Liotard gibi Türk kıyafetleri giymişler ve Roma şenliklerinde *La Caravane du Sultan a la Mecque* / Sultan'ın Mekke Kervanı'nı temsil eden bir gösteri düzenlemişlerdir.⁸⁴

Liotard Türklüğünü/Türk'e benzerliğini pek çok farklı şekilde göstermiş ve bunu hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. Kıyafetlerinin yanı sıra, kendi isminin Arap alfabesi harfleri ile yazıldığı bir mühür kullanmıştır. Bunu ne zaman kullanmaya başladığı tam olarak bilinmese de, bu mührün kullanıldığı günümüze ulaşmış en eski tarihli mektubu 1777 yılına aittir ve ressam bu tarihlerde yetmişli yaşlarındadır.⁸⁵

İstanbul'dan 1742 yılında ayrılan Liotard, önce Romanya'nın Yaş şehrine, oradan da 2 Eylül 1743 tarihinde Viyana'ya gitmiş ve üç yıl kalmıştır. 1745 yılının Şubat ayından sonra da bir süre Venedik'te yaşamıştır. 1746 yılında İmparatorun taç giyme merasiminde yer almak amacıyla Frankfurt'a gitmiş, daha sonra resim dersleri vermek üzere Hesse-Darmstadt Prensesi Caroline Louise ile beraber Darmstadt'a gitmiştir. Liotard 1748'den 1753 yılına kadar ise Paris'te kalmıştır. 1753 yılından 1756 kadar Londra'da yaşamıştır. 1756'da Hollanda'ya giden Liotard, 13 Ağustos 1756'da Amsterdam'da Marie Fargues ile evlenmiş ve onun isteği üzerine sakalını kesmiştir.⁸⁶ Bazı biyografların kanaatine göre, Liotard'ın bu fiziksel kalıntısının aslında var olması gerekiyordu. Horace Walpole 1771 tarihli *Anecdotes of Painting in England* adlı eserinde, Liotard'ın 1756 yılında -Fransa'dan Amsterdam'a kaçan Kalvinist bir tüccarın kızı olan Marie Fargues ile evlendiği sırada- sakalını düğün tanrısı Hymen'e feda ettiğini belirttiğini anlatmıştır.⁸⁷ William T. Whitley de 1928 tarihli *Artists and Their Friends in England* adlı kitabında, gelinin Liotard'ın Türk gibi değil de Avrupaî giymesini ve uzun sakalını tıraş etmesini istediğini bildiğini anlatmıştır. Liotard, kesilen sakalını -daha sonra bu sakal için özel olarak yapılmış- bir sepetin içinde saklamıştır. Liotard'ın en genç biyograficisi François Fosca ise 1956'da bu değerli sakalın kabının bir sepet değil, Liotard'ın karısına düğün hediyesi olarak verdiği siyah bir ipek torba olduğunu belirtir.⁸⁸ Koos; Liotard'ın müstakbel karısı Marie Fargues'ın ailesinin katı bir

⁸⁴Boppe, 1998, **a.g.k.**, 96-97; Ö. Mert (2017). Türk Gibi Yaşadı, Türk Gibi Resmetti: Jean Étienne Liotard. *Tr Kültür Dergisi*, 13, s.37. https://issuu.com/yunusemreenstitusu/docs/tr_13_say__ (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

⁸⁵Smentek, 2010, **a.g.k.**, s.98.

⁸⁶Previtali, 1966, **a.g.k.**

⁸⁷H. Walpole (1771). *Anecdotes of Painting in England*, London 1876 (1762–1771), 3, s. 28.

⁸⁸Fosca, 1956, **a.g.k.**, 67; M. Koos (2008). *La Jouissance du Detail: Liotards Bartlocke. Kritische Berichte*. 3, s.19. <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/kb/article/view/11864/5721> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).

Kalvinist olduğundan, sanatçının Türk kıyafetini çıkarması ve uzun sakalını tıraş etmesi gerektiği konusunun neden ısrar edildiğinin bu yüzden anlaşılabilir olduğunu belirtmiştir.⁸⁹ Tüm bu bilgiler Liotard'ın Türk sakalını önemseydiğini, kendisiyle özdeşleştirdiğini, diğer yandan çevresi tarafından da bu konunun çokça konuşulduğunu yazıldığını ve de sakalı ile kıyafetlerinin dikkat çektiğini göstermektedir.

Hollanda'ya gerçekleştirdiği bir seyahat sonrasında, -1756'da zengin ve ünlü olarak Cenevre'ye döndükten sonra- 11 Ekim 1758 tarihinde *la rue Saint-Antoine* adresinde bulunan bahçeli bir ev almıştır.⁹⁰ Burada ve daha sonra satın aldığı Confignon'daki kırsal evinde otuz yılını; tablo koleksiyonunu görmek ve tablolarından satın almak için -aralarında Avusturya kralı II. Joseph, meşhur ressam Claude-Joseph Vernet ve Prusya kralı Henri'nin de bulunduğu- ziyarete gelen Avrupalı seçkinlerle geçirmiştir. Liotard evine gelen misafirlerine itina ile sakladığı Türk konulu eserlerini göstermekten büyük keyif duymuştur.⁹¹

Liotard Cenevre'ye yerleştikten sonra da sık sık seyahat etmiştir. 1762 yılında İmparatoriçenin ısrarları sonucu tekrar Viyana'ya gitmiş ve onun için çeşitli portreler yapmıştır. İmparatoriçe ona olan hayranlığını, Liotard'ın 1763 yılında Cenevre'de doğan en büyük kızı Marie-Thérèse'in vaftiz annesi olmayı kabul ederek göstermiştir.⁹² 1770-1771 yılları arasında dördüncü defa Paris'te, 1771-1773 Pays-bas / Hollanda'da, 1773-1774'te Londra'da, 1774-1777'de Cenevre'de bulunmuştur. 1775 yılında Nice'de, 1777-1778 yılları arasında üçüncü defa Viyana'da, 1781 yılında da Lyon'da bulunmuştur. Daha sonra ise yine Cenevre'ye dönmüştür.⁹³

Liotard, 14 Haziran 1785 yılında Confignon'da bulunan kırsal evini satmış, 1786 yılında Jura dağları eteklerinde Begnins'de yaşayan kızı ve damadı Bassompierre'lerin yanına gitmiştir⁹⁴ ve 12 Haziran 1789'da Cenevre'de hayata veda etmiştir.⁹⁵ Öldüğünde, eşyalarının arasında çok sayıda renkli Türk kostümü bulunmuş, bunların -çocuklarından

⁸⁹Koos, 2008, **a.g.k.**, 22.

⁹⁰R. Loche (1980). Jean-Étienne Liotard: peintre et collectionneur-marchand: à propos de quelques documents inédits. *Genava: revue d'histoire de l'art et d'archéologie*, 28, s.184.

⁹¹Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 65.

⁹²Breffny, 1987, **a.g.k.**, 35.

⁹³Previtali, 1966, **a.g.k.**

⁹⁴Previtali, 1966, **a.g.k.**

⁹⁵Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 65; Renda, 1978, **a.g.k.**, 18; Bazı kaynaklarda Jean- Étienne Liotard'ın 1789 olan ölüm tarihi 1790 olarak yanlış yazılmıştır. Bkz. S.Germaner (1996). *XVIII. Yüzyıl Avrupa Resmi ve Anlatımı Biçimlendiren Etmeler*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, s.59.

gelen mektuplardan bilindiği üzere- hem kendi kullandığı hem de modellerine giydirdiği kostümler olduğu anlaşılmıştır.⁹⁶

3.2. Seyahatleri ve Sanatı Üzerine

Liotard hakkında yazan Baker eserinde şunları belirtmiştir: *1740'lı yılların ortalarında Robert Campbell The London Tradesman (Londralı Tüccar) adlı eserinde şöyle yazmıştır: 'İyi bir portre ressamının mutlaka çok seyahat etmiş olması gerekir; ünlü duayenler olan bazı büyük şahsiyetleri memnun etmekten mutluluk duymalıdır.' Seyahat etmenin ve seyahatler sonucu ortaya çıkan eserlerin özgünlüğünün farkında olan önemli figürlerin lütfunun kazanılmasının önemi, mesleki başarı yolunda bilinen bir gerçektir. Bir imge oluşturmak ve bunu kendini tanıtmak için kullanmak, özellikle Doğu Akdeniz ülkelerine yaptığı seyahatler Liotard'ın çalışma tarzının önemli bir parçasıdır.*⁹⁷ Liotard'ı ve dönemini özetleyen çok doğru bir analiz yapmıştır ki sanatçı yaşamı boyunca pek çok ülkeye seyahat gerçekleştirmiştir (res. 1).⁹⁸

Resim 1. Liotard'ın Seyahat Haritası (yaklaşık güzergâhları)⁹⁹

⁹⁶K. Baetjer and M. Shelley (2011). *Pastel Portraits: Images of 18th-Century Europe*, New York: The Metropolitan Museum of Art, s.12.

https://books.google.com.tr/books?id=sDa8MKAce2sC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 18.02.2019).

⁹⁷Baker, 2015, **a.g.k.**, 17-18.

⁹⁸Liotard'ın yaşamı boyunca gerçekleştirdiği seyahatler EK-6'da kronolojik olarak verilmiştir.

⁹⁹Harita için bkz. Fosca, 1956, **a.g.k.**, 195.

Liotard ilk resim eğitimini İsviçre’de Daniel Gardelle’den (1673-1753),¹⁰⁰ o dönemde yaygınlık gösteren minyatür ve mine sanatı¹⁰¹ dalında almıştır. Bir süre sonra ailesi onu öğrenim görmesi için Paris’e, tarih ressamı, minyatür ve gravür ustası olan Jean Baptiste Masse’nin¹⁰² (1687-1767) yanına göndermiştir. Orada üç yıl öğrenim görmüş ve 1735’te Paris’ten ayrılırken ismi portreci ve gravürcü olarak duyulmaya başlamıştır.¹⁰³

Ressamın, yaklaşık 1718-20 yıllarında ikiz kardeşi Jean-Michel Liotard’ı (1702-1796) betimlediği suluboya portresi erken dönem çalışmalarına örnektir (res. 2). Yine, 1727-30 yıllarında Paris’ten Cenevre’ye döndüğünde babası Antoine Liotard’ın da bir portresini yapmıştır.¹⁰⁴ 1736 yılında Roma’da bulunduğu sırada Old Pretender James Stuart ve ailesinin ve aynı zamanda yaşlı Papa XII. Clement ve Kardinal Biancheri’nin portrelerini çizmiş¹⁰⁵ ve meşhur karikatürist ve ressam Pier Leone Ghezzi (1674-1755) ile de portre değiş-tokuşu gerçekleştirmiştir.¹⁰⁶ 18. yüzyılın ilk yarısından itibaren Avrupa’da yaygınlaşan Rokoko üslubun temsilcilerinden olan Jean-Étienne Liotard “doğanın formları, en sadık biçimde ancak desenle resmedilebilir; desen olmadan hiçbir resim başarılı olamaz” diyen akademik öğretiyeye bağlı kalmıştır.¹⁰⁷

¹⁰⁰Bay Gardelle öğrencilerine verdiği resim ödevlerinin getirilmesini istemişti. Liotard’ın getirdiği resimlerden bir tanesi aslına o kadar çok benziyordu ki, hocası onu aydınlar kâğıdı ile kopyaladığını düşünmüş; aslının üzerine koyduğunda aynısı olduğunu görerek Liotard’a kızmıştır. Liotard gözyaşları içinde kopya çekmediğini belirtince, hocası, huzurunda derhal bir tane daha yapmasını istemiştir. Liotard yine aynısını yapınca hocasını şaşırtmıştır. Gardelle’den üç ay resim, bir ay perspektif olmak üzere toplam dört ay ders almış ve eğitim sonrasında hocası kadar becerikli hale gelmiştir (Gielly, 1933, **a.g.k.**, 192).

¹⁰¹16. yüzyıldan sonra Avrupa’da yaygınlaşan küçük boyutlu madalyon portrelere miniature / minyatür denilmiştir. Mine sanatı ve minyatür İsviçre’de kuyumculuk ve saatçilik alanında yaygınlık göstermiştir. Mine ve minyatür yapımcılığı Avrupa ve Doğu’da satılan ürünlerin kalite ve değerini arttıran önemli bir sanat dalı haline gelmiştir (Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 62).

¹⁰²Ailesi, minyatür resimlerinde uzman ve ünlü fakat eğitim konusunda oldukça zayıf olan Bay Massé’nin yanına yerleştirdi; öğrencisine “bu hatalı veya bu doğru” diyordu, fakat hatayı ne açıklıyordu, ne de düzeltiyordu (Gielly, 1933, **a.g.k.**, 192).

¹⁰³Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 62.

¹⁰⁴I. F. Bleeker (2002). Liotard’s Family. *Jean- Étienne Liotard 1702-1789: Dans Les Collections des Musées d’art et d’histoire de Geneve*, s.36.

¹⁰⁵Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31.

¹⁰⁶Previtali, 1966, **a.g.k.**

¹⁰⁷Shaw, 1999, **a.g.k.**, 66; Bayer, 2007, **a.g.k.**,

<http://lebriz.com/pages/lis.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhccp=1> (Erişim Tarihi: 26.08.2018).

Resim 2. Liotard, *Jean-Michel Liotard (Resssamın İkiz Kardeşi)*, 23 x 16.5 cm. Kâğıt Üzerine Suluboya, Çin Mürekkebi ve Kırmızı Tebeşir, Beyaz Guaj Boya, yaklaşık 1718-20, Cabinet d'arts graphiques des Musée d'art et d'histoire, Genève.¹⁰⁸

Liotard ve ekibi 1738 yılı baharının başlarında Doğu Akdenize gitmek üzere Kaptan Doran tarafından idare edilen yat ile Napoli'den yola çıkmıştır. İlk olarak, birkaç gün demir attıkları Capri Adası'nda, sonra Messina ve Siracusa'da durarak Malta'ya ulaşmışlardır. Malta'dan ayrıldıktan sonra yönlerini Ege Denizi'ne çevirmiş ve Kiklad adalarının en güney batısında yer alan Milos'a, oradan Liotard'ın Sinyora Leneta Shepri'nin portresini çizdiği (res. 3) Paros Adasına, oradan ise Antiparos, antik Oliarus ve kutsal Delos adasına ulaşmışlardır. Mayıs ayı geldiğinde Türkiye sahillerinin beş mil açığında bulunan ve çok sayıda İtalyan kökenli ailenin yaşadığı Chios (Sakız) adasına ulaşmışlardır. Liotard Sakızlı kadınların çizimlerini de yapmıştır.¹⁰⁹ Mayıs 1738 tarihli ve şu anda yine Louvre Müzesi'nde sergilenmekte olan Sinyora Maroudia portresini de (res. 4) yine bu gezileri sırasında yapmıştır ve yerel kostümleri detaylı betimlemiştir.¹¹⁰ Bu desenler sanatçının iyi bir gözlemci olduğuna işaret etmektedir.

¹⁰⁸Bleeker, 2002, **a.g.k.**, 38; Portre için bkz. http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

¹⁰⁹Liotard, Chios (Sakız) adasında bulunduğu sırada, -Mayıs 1738'de- Madam Vasali ve Maroudia Touteracky isimli kişilerin de portrelerini yapmıştır: <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

¹¹⁰Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31.

Resim 3. Liotard, *Sinyora Leneta Shepri Portresi, Paros*, Mayıs 1738, Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir ile Pastel Boya, 22 x 13.3 cm., Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques¹¹¹

Resim 4. Liotard, *Sinyora Maroudia Portresi, Yazlık Elbise, Milo*, 1738, Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 20.9 x 14 cm., Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques¹¹²

¹¹¹<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

¹¹²<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

Liotard, Ponsonby ve arkadaşlarıyla daha sonra Sakız Adası'ndan Türkiye anakarasına geçerek zengin bir Osmanlı limanı olan *çoğunlukla Rum/Yunan, Fransız ve İtalyan kökenli ailelere ev sahipliği yapan Smyrna / İzmir'e ulaşmışlardır*.¹¹³ Bu şehirdeyken de diplomatların şehirdeki bazı gayrimüslimlerin portrelerini yapmıştır. Örneğin; bir tüccarın eşi, İzmir İngiliz konsolosunun kızı Madame James Frémeaux (kat. 3, res. 36), Fransız konsolosu Gaspard de Péleran (kat. 1, res. 34) ve eşi (kat. 2, res. 35) Liotard'a poz verenler arasındadır.¹¹⁴

İzmir'de birkaç hafta kalan Liotard ekibiyle İstanbul'a gitmiş ve oraya varır varmaz -onları evinde kalmaları için davet eden İngiliz Büyükelçi- Sir Everard Fawkener'ı bulmuşlardır.¹¹⁵ İstanbul ve çevresini ziyaret ettikten sonra Ponsonby ve arkadaşları ülkelerine dönse de Liotard şehirde kalmaya karar vermiştir.¹¹⁶ 1742 yılına kadar kaldığı sürede yaptığı portreler arasında, İngiltere konsolosunun İsviçreli eşi Lady Tyrell'in iki adet pastel portresi de vardır.¹¹⁷ Liotard'ın Hollanda Büyükelçisi Cornelis Calkoen'u, 1740'da İstanbul'da bulunan Ruthland 3. Dükü'nün -Grand Tour'a çıkan-on dokuz yaşındaki oğlunun (Granby Markisi John Manners) da portrelerini gerçekleştirmiştir.¹¹⁸

İlk plana göre Liotard, Ponsonby ve John Montagu'ye Mısır yolculuklarında eşlik etmek istese de, Büyükelçi Fawkener'ın onu İstanbul'da kalması için ikna etmiştir. Elçilik çevresinde bulunması onu Pera'da yaşayan zengin Avrupalılardan çok sayıda sipariş almasını sağlamıştır. Özellikle İstanbul'da o yıllarda görev yapan neredeyse tüm Avrupalı büyükelçilerin, diplomatların ve onların çevresinde yer alan diğer pek çok kişinin portrelerini yapmıştır. Sadık Ağa, kardeşi Mehmed Ağa ile oğlunun portrelerini¹¹⁹ yapması Osmanlı seçkinlerinin de resimlediğini göstermektedir.

Liotard özellikle elçiliğin kendisine sağladığı seçkin çevre sayesinde, Pera ve Galata'da bulunan Avrupalı tüccar, diplomatlar ve gezginler arasında kendini *portreci*

¹¹³Sandwich İzmir'i 'burada bu tepeden baktığımda ayaklarımın altında dünyanın en güzel şehrini görüyorum' şeklinde tanımlamış ve 'burada yaşayanların büyük çoğunluğu Türk, ancak ticaret tamamen Frenklerin, Ermenilerin, Yunanların ve Yahudilerin elinde' demiştir (M. Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 66).

¹¹⁴Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31.

¹¹⁵Fehlmann, **a.g.k.**, 67.

¹¹⁶Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31.

¹¹⁷Bunlardan biri Tyrell'in kendi mirasçılara kalmış, daha tamamlanmamış diğer versiyonu ise Liotard'da kalmış, 1873 yılında Matmazel M.A. Liotard tarafından Rijksmuseum'a bağışlanmıştır (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 32).

¹¹⁸Breffny, 1987, **a.g.k.**, 32.

¹¹⁹Fehlmann, **a.g.k.**, 68.

ve *janr / tür ressamı* olarak duyurmuş, bu yıllarda daha çok karakalem ve sangin¹²⁰ desenler ve pastel çalışmalar gerçekleştirmiştir.¹²¹ Yine; suluboya, yağlıboya, emaye üzerine guaj gibi diğer tekniklere de hâkim biri olarak¹²² daha çok portre ressamı olarak öne çıkmıştır. Sanatçının İstanbul’la ilgili bir tane manzara resmi bilinmektedir¹²³ ve doğada gözlemleyerek çalışmış olduğu anlaşılan bu eserinde -kabataslak olsa da- kiremit çatılı evleri tüm gerçekliğiyle yansıtmıştır (res. 5). Eserlerini temel eğitimi aldığı “minyatürist” anlayış ile yapan sanatçı *gerçeğe en yakın* portreler gerçekleştirirken özellikle rötuş yapma olanağı sağlayan pasteli tercih etmiştir. Bu tekniğe olan ilgisinden dolayı hammaddeleri Fransa ve İsviçre’deki arkadaşlarından getirtirip, pastel macununu İstanbul’da kendisi hazırlamıştır.¹²⁴

Resim 5. Liotard, *İstanbul'daki Evler*, 21.3 x 32.7 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740, Amsterdam Museum¹²⁵

Liotard, İstanbul’da kaldığı odayı betimleyen nadir sanatçılardan biridir. 1740 tarihli eserinden; odasının sade bir dekorasyona sahip olduğu, demir parmaklıklı bir pencerenin, nişlerin ve onun önünde bir divanın yer aldığı görülür. Köşede divan yastıklarının üstünde -muhtemelen pencerenin açık kalması için konulmuş- bir yastık

¹²⁰Sangin: Fransızca kiremit renkli kalem anlamına gelen “sanguine” kelimesinden gelmektedir. Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 65. Kırmızı anlamına da gelmektedir.

¹²¹Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 64.

¹²²G.Renda (1994). Liotard, Jean- Étienne. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, İstanbul, 213.

¹²³İnankur, 1997, **a.g.k.**, 1112.

¹²⁴Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 65.

¹²⁵<https://data.collectienederland.nl/page/aggregation/amsterdam-museum/TA-18407> (Erişim Tarihi: 26.02.2019). Liotard’ın bilinen diğer manzaralarından biri Rijksmuseum’daki Alpler manzarasıdır: F. Grijzenhout (1985). Liotard in Nederland. Utrecht: Kwadraat, s.81.

daha vardır (res. 6). Ressamın İstanbul'da hangi semtte kaldığına dair ise kesin bilgi yoktur. Ancak dönemin koşullarına bakıldığında Pera ve Galata'da, elçilik çevresinde kalmış olabileceği düşünülmektedir.¹²⁶

Resim 6. Liotard, *İstanbul'da Kaldığı Oda*, 18.6 x 22.8 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1740, Cabinet d'arts graphiques des Musée d'Art et d'Histoire, Geneva¹²⁷

Liotard, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra önce Romanya'ya sonra Viyana'ya seyahat etmiş ve orada görev yapan İngiliz büyükelçisi Sir Thomas Robinson'un eşinden özel sipariş almıştır.¹²⁸ Yine sanatçının hayranı İmparatoriçe Maria Theresia sarayına kabul etmiş ve imparator ailesinin portrelerini yaptırmıştır.¹²⁹ Viyana'da 1745 yılına kadar toplam üç yıl geçiren ressam bu süre zarfında çok sayıda eser gerçekleştirmiştir. Bunlardan en ünlüsü Dresden'de yer alan *Çikolatacı Kız*'dir (res. 7).¹³⁰

¹²⁶Germaner ve İnankur, 2002, **a.g.k.**,64.

¹²⁷Resim için bkz. http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi:26.10.2018).

¹²⁸Breffny, 1987, **a.g.k.**, 32.

¹²⁹Renda, 1978, **a.g.k.**, 17.

¹³⁰Previtali, 1966, **a.g.k.**

Resim 7. Liotard, *Çikolatacı Kız / Matmazel Baldauf'un Portresi*, 82.5 x 52.5 cm., Parşömen Üzerine Pastel, 1744, Gemäldegalerie Alte Meister, Almanya-Dresden¹³¹

Eserde bir bardak sıcak çikolata ve bir bardak su taşıyan genç bir hizmetçi resmedilmiştir. Tepsi Japon tepsilerini hatırlatırken, fincan Çin porseleni taklidir. Diğer yandan çikolata 18. yüzyılda sadece üst sınıfların karşılayabileceği pahalı bir lüks olarak bilinmektedir. Su bardağı, Liotard'ın Hollanda'dan esinlendiği yeni saydam resim anlayışının sembolü olarak kabul edilir.¹³² Liotard'ın 1745 yılında pastel tekniğiyle yaptığı bu tablosunu Dresden'deki Sakson kraliyet koleksiyonu için satın alan Algarotti, Pierre-Jean Mariette'e yazdığı bir mektupta bu satın alımı, eserde gördüğü olağandışı özellikleri yansıması açısından şu şekilde tanımlamıştır:

*“Bu tabloda açık renkli arka planda neredeyse hiç gölge yok ... tablonun tamamı hayranlık uyandıran bir rölyef tekniği ile yarı tonlarla ve belli belirsiz ışık ile çalışılmış. Tamamıyla yabani bir doğayı ifade ediyor ve neredeyse tamamen Avrupalı olmasına rağmen, bildiğiniz gibi gölgelendirmenin bilinen düşmanları olan Çinlileri bile büyük oranda memnun edebilir. Son derece başarılı rötuşlarına gelirsek ... bu pastel bir Holbein tablosu...”*¹³³

¹³¹<https://skd-online-collection.skd.museum/Home/Index?page=1&q=liotard> (Erişim Tarihi: 04.09.2018).

¹³²Previtali, 1966, **a.g.k.**

¹³³*On altıncı yüzyıl ressamı Hans Holbein ile kıyaslanmak, dönemin Fransız sanatında algıladığı abartı ve yapaylığın panzehiri olarak gören Liotard'ı şüphesiz ki çok memnun etmiştir; daha sonra yine aynı nedenle on yedinci yüzyıl Hollanda tablolarını da övmüştür (Smentek, 2010, **a.g.k.**, 98-99).*

Venedik'te doğmuş olan Algarotti çok fazla seyahat eden, şiir ve opera alanlarında uzman biri, filozof ve koleksiyoncudur. İmparatorlar ve prenslerin hayranlığını kazanmış Liotard'ın portrelerindeki hassasiyeti ve doğallığı överek, *pastelin Holbein'i* olarak adlandırmış, onun *Çikolatacı Kız / La Chocolatière*'ini satın alarak Liotard'a büyük değer verdiğini göstermiştir.¹³⁴ Algarotti'ye göre Liotard'ın eserindeki olağanüstü incelikteki modellemesi hayranlık uyandırıcı ve olağandışıdır. Bu resim Avrupaî'dir, ancak aynı zamanda, uzmanın / duayenin Çin tablolarına yaptığı atfin gösterdiği gibi, belli belirsiz biçimde Avrupaî değil gibidir. “*Resimde bir kabartı/rölyef vardır ancak bu, güçlü bir ışık ve gölge oyununun bilinçli olarak reddedilmesi ve pastele Liotard'ın Avrupaî sanat yapmayan çağdaşları ile eş tutulan gölgesiz tarzlara yakın (ancak eşdeğer olmayan) bir nitelik veren gölgelendirmenin minimum kullanımı ile elde edilmiştir. Bu anlamda, herhangi biri tarafından ısmarlama bir eser olmayan tablo, Liotard'ın bu kez yalnızca kostümü ya da modeli ile değil aynı zamanda resimsel stili ile de temsil edilen “Türklüğünün” program niteliğinde bir ifadesi olarak yorumlanabilir.*”¹³⁵

1745 yılının Şubat ayında Venedik'e giden Liotard -aralarında Algarotti'nin portresinin de bulunduğu- orada çeşitli siparişler yapmıştır.¹³⁶ Ressamın 1748 yılından 1753 yılına kadar kaldığı Paris'te özellikle portreci olarak üne kavuşması Kraliyet Akademisi üyesi olmasına yetmemiştir. Sanat eleştirmenleri ve akademi üyeleri Jean-Étienne'i aralarına almamak için çok uğraşmışlardır. Ancak -1391 yılında kurulan- *Académie de Saint-Luc / Saint-Luc Akademisi* ressamı kabul etmiştir. Paris'te *La Corderie* sokağında yaşayan ressam, Mareşal Maurice de Saxe sayesinde kraliyet ailesiyle tanışmıştır. Eserlerini çok beğendikleri Liotard'a bir süre sonra Madame de Pompadour ve Kral XV. Louis poz vererek portrelerini yaptırmıştır. 1751 yılında kralın yetkisiyle Saint-Luc Akademisi'nde açılan sergide Liotard, *Kralın Ressamı / Peintre ordinaire du roy* unvanı ile onurlandırılmıştır. Sonrasında sanatçı yıllarca Avrupa'nın bütün başkentlerine çağrılmış ve oradaki saygın aile bireylerinin portrelerini yapmıştır.¹³⁷

¹³⁴Baker, 2015, **a.g.k.**, 16.

¹³⁵Smentek, 2010, **a.g.k.**, 100-101.

¹³⁶Previtali, 1966, **a.g.k.**

¹³⁷Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 65.

Liotard 1753 yılında gittiği Londra’da, Kraliyet ailesinin ve seçkin kişilerin portrelerini gerçekleştirmiştir.¹³⁸ 1757’de Cenevre’ye gitmeden önce Paris’te bir süre kalarak -yukarıda sözünü ettiğimiz *Soliman II, ou Les Trois Sultanes* komedisinin yazarı- Charles-Simon Favart ve eşinin portrelerini yapmıştır (kat. 47).¹³⁹ Cenevre’ye döndüğünde en başarılı eserlerinden sayılan Rembrandt ile François Tronchin’in¹⁴⁰ portresini yapmıştır. Yine 1762’de yeniden Viyana’ya giderek -içlerinde Marie Theresia, I. İmparator François ve çocuklarının da olduğu- on iki portre gerçekleştirmiştir.¹⁴¹ Liotard’ın bunlar arasında özellikle Maria Theresia’nın çocuklarının portrelerine aşırı değer verdiği ve onları çıktığı seyahatlerde -kolay taşınabilir olmalarından dolayı da- hep yanında taşıdığı bilinmektedir.¹⁴²

Resim 8. Liotard, *Atölyesinde Liotard*, 14.7 x 18.5 cm., Gravür, 1755¹⁴³

¹³⁸Previtali, 1966, **a.g.k.**

¹³⁹Madame Favart için bkz. M. Koos (2014). *Haut, Farbe und Medialität: Oberfläche im Werk von Jean-Étienne Liotard (1702-1789)*. Paderborn: Wilhelm Fink, s.226.

¹⁴⁰Francois Tronchin (1704-1798) Cenevre’de yerel lider, yazar, koleksiyoncu ve sanat finansörüdür. Voltaire’in arkadaşı olan Tronchin Liotard’dan resim dersleri almış, sanatçının seyahatlerini finanse etmiş ve Eski Hollandalı ve Flaman Ustaların tutkulu bir hayranı olmuştur (Baker, 2015, **a.g.k.**,16).

¹⁴¹Previtali, 1966, **a.g.k.**

¹⁴²Baker, 2015, **a.g.k.**, 20.

¹⁴³<https://www.mutualart.com/Artwork/Liotard-in-his-Studio--T--6--R---L--R93-/6178F4861B0FF8CC> (Erişim Tarihi: 02.07.2019).

1760'lı yıllarda Liotard'ın Rokoko sanatına karşı görüşleri güçlenmiştir. Liotard'ın ilk başlarda kullandığı dokunuş veya gözle görülür fırça darbesi, on sekizinci yüzyıl sanatının çoğunluğunun görsel olarak gösterişli özelliği idi fakat ona göre fazlasıyla yapmacıktı. Sanatçı resim sanatının doğru süreçleri ve işlevlerine ilişkin bu tür düşüncelerini ilk olarak 1762 yılında *Mercure de France* dergisinde yayınlamış, 1781 yılında da *Traité des principes et des règles de la peinture* (resim prensipleri ve kuralları antlaşması) adlı çalışmasında eleştirisini ayrıntılı bir şekilde geliştirmiştir.¹⁴⁴ 1781'deki yazısında *doğanın dokunuşu yoktur* demiş ve bunun resimde de böyle olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁴⁵ *Portre çizmek, aslında yüzünde çiçek hastalığı izleri olmayan bir modeli sanki yüzünde bu izler varmış gibi çizmeye benzer bir durumdur. Dokunuşlar ile resim yapmak daha hızlı ve dolayısıyla daha yararlı/karlı bir süreçti, ancak ortaya çıkan sonuç, insanların aslında nasıl gördüklerinin tam zıttıydı. Tıpkı rötuş eksikliği gibi ışık ve gölgenin sert kontrastları da aynı ölçüde doğanın karşıtıydı; yarı tonların aşırı kullanımı resmi kirli göstermekten başka bir işe yaramıyordu. Ressamlık; görüntüye sadık kalınmasını ve -Liotard'a göre en iyi örneklerini on yedinci yüzyıl Hollandalı ressamların oluşturduğu Kuzey Avrupa stiline karakteristik özelliği olan-doğaya son derece titiz bir betimsel yaklaşım gerektiriyordu.*¹⁴⁶

Turquerie modasının yerini başka beğenilerin aldığı 18. yüzyıl sonuna doğru, Liotard da Türk kıyafet ve dekorları içinde yaptığı portreler yapmayı bırakmış, daha çok dönemin soylu sınıfının giyim tarzını yansıtan Rokoko tarzında portreler gerçekleştirmeye başlamıştır.¹⁴⁷ Yaşamının son yıllarında portrenin yanı sıra natüremort ve janr (tür) resimler de gerçekleştirmiştir.¹⁴⁸ Bunlardan, 1770 yılına tarihlenen büyük oğlunun masa üzerindeki tabakta duran yağdan ekmeği üzerine sürmek için bir parça alırken tasvir ettiği çalışmasında (res. 9), 18. yüzyıl janr ressamlarından Chardin'in etkisi olduğu belirtilir.¹⁴⁹ Ressam, bu yıllarda belirgin çevre çizgilerini ve daha dengeli

¹⁴⁴Jean-Étienne Liotard (1781). *Traité des principes et des règles de la peinture*. Cenevre.

¹⁴⁵Smentek,2010, **a.g.k.**, 99.

¹⁴⁶Smentek, 2010, **a.g.k.**, 99-100.

¹⁴⁷Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lzd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 16.08.2018).

¹⁴⁸1786 yılında Begnins'de yaşayan kızı ve damadının yanına gittiğinde Salmanovitz Koleksiyonu'nun "Çiçekli Natüremort"unu yapmıştır (Previtali, 1966, **a.g.k.**).

¹⁴⁹Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lzd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 16.08.2018).

kompozisyonları tercih ederek, 18. yüzyıl sonlarında Avrupa resminde yaygılaşacak olan Neoklasik üslubun da habercileri arasında olmuştur.¹⁵⁰

Resim 9. Liotard, *Tereyağı*, 63.5 x 70.5 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1770, Özel Koleksiyon¹⁵¹

Günümüzde Liotard'ın bilinen yaklaşık 400 kadar pastel çalışması, henüz kataloglanmamış ve çoğu yayınlanmamış olan 200-250 adet çizimi, mine, fildişi veya parşömen üzerine yapılmış onlarca minyatürü, yağlıboya eserleri ile az sayıda gravürü mevcuttur. Cenevre'de bulunan Musee d'art et d'histoire ve Louvre Müzesi en fazla eserinin yer aldığı müzelerdir. Geri kalanları ise dünya genelinde çeşitli kurumlara ve özel koleksiyonlara dağılmış durumdadır.¹⁵²

Roethlisberger'in vurguladığı gibi; Liotard'ın hayatı XIV. Louis'den Fransız devrimine kadar neredeyse on sekizinci yüzyılın tamamını kapsamıştır. Onun eserlerinden Rokoko ya da Neoklasisizmden bütünüyle güçlü bir pay bulmak, dönemin genel biçimsel değişimlerini eserleri üzerinden izlemek güçtür.¹⁵³ Zamanının; Papa, Voltaire, Rousseau gibi -bazıları bugün kayıp olan- büyük figürlerinin portrelerini gerçekleştirmiştir. Avusturya, Fransız, İngiliz ve Felemenk kraliyet aileleri, prens ve

¹⁵⁰Renda, 1994, **a.g.k.**, 213.

¹⁵¹<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

¹⁵²M. Roethlisberger (1990).The unseen faces of Jean-Étienne Liotard's drawings. *Drawing*. New York. vol. 11, no. 5, s. 98.

¹⁵³M. Roethlisberger (2006). Liotard and Europe. *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Masterpieces from the Musées d'Art et d'Histoire of Geneva and Swiss Private Collections*. (Ed: C. Stoullig), Genève: Musées d'art et d'histoire; Paris: Somogy; New York: Frick Collections, s.11.

prenseler, düşünürler, askerler, Saksonya mareşali, Kont Kaunitz, İngiliz kontları, Cenevre müşavirleri, “hizmetkarlar ... kontesler, baronesler...” resmetmiştir.¹⁵⁴

Hayranları için Liotard “gerçekliğin ressamı” idi ve bir benzerliği yakalayıp bunu sarsıcı bir açıklık ile yorumlama konusunda olağanüstü bir yeteneğe sahip eşsiz bir portre ressamı olarak görülürdü. Çağdaşlarının aksine Liotard resimlerinde modellerini pohpohlamayı, onlara dalkavukluk etmeyi reddetmiş, bunun yerine onların o anki sağlıklı ten renklerini, kaba saba ellerini veya bedenlerini sıkıştırılan korselerini olduğu gibi resmetmiştir.¹⁵⁵

Hayatı boyunca Liotard ressamlığının yanı sıra koleksiyoncuğunu da sürdürmüştür.¹⁵⁶ Babası kuyumcu olan mütevazı bir aileden gelen Liotard servetini aranan bir ressam olma çabasına ve sanatına borçludur. 1784 yılında büyük oğlu şöyle yazmıştır: “Baba yeteneklerine çok özeniyorum, ömür boyu geçinmenizi sağladı, isteseydiniz tüm evreni görmenizi sağlardı”. Liotard, eser fiyatlarının yüksek olmasına rağmen Viyana ve Paris’te başarı sağlayabilmiştir.¹⁵⁷ Koleksiyonculuk yaptığı gibi zaman zaman tacirlik de yapmıştır: Örneğin sanat koruyucusu Lord Bessborough’a yazdığı 28 Haziran 1763 tarihli bir mektubunda, Jan Van Huysum’a ait iki tablo satın aldığını ve bunları satmak istediğini belirtmiştir: “... Viyana’daki seyahatim sırasında aynı boyutlarda biri meyve, çiçek grubu, diğeri ise vazo içinden çıkartılan büyük bir çiçek kütleli temsil eden iki adet tablo satın aldım; bunlar bu türde en ünlü ressam Van Huysum tarafından resmedilmiş. Tabloların her biri otuz inç yüksekliğinde ve 24 inç eninde, Hollanda ve gezmiş olduğum diğer yerlerde birçok benzer tablo görmüştüm, fakat bunlar kadar görkemlisini görmemişim, ayrıca çok iyi muhafaza edilmişlerdi.¹⁵⁸ Sayın Milord bu ressamın tabloları çok nadir eserlerdir, bulması çok zor. Bu tablolar benim için çok pahalı olduğundan, tabloları satmayı düşünüyorum. Sayın Milord, bu tablolarla ilgilenen meraklı kişiler tanıdığınızı düşünüyorum; Burada bunları görmek için herkes geldi ve Cenevre’de bu kadar güzel tablolar hiç görünmemişti. Sevkiyatları çok kolay olacak, özel olarak yaptırdığım sağlam ve güzel bir kasa içine yerleştirdim aynı zamanda tablolara bordür olarak da yarıyor, 2 adet kanca ile kapıyor ve şimdilik sadece göstermek amacıyla açıyoruz, fakat toz ve dumanla hiçbir şekilde temas

¹⁵⁴Roethlisberger, 2006, a.g.k.,11.

¹⁵⁵Smentek, 2010, a.g.k., 85.

¹⁵⁶Loche, 1980, a.g.k., 183.

¹⁵⁷Loche, 1980, a.g.k., 184.

¹⁵⁸Loche, 1980, a.g.k., 184.

etmiyor.”¹⁵⁹ Yine 1771 yılından itibaren Liotard gelirleri azalınca ve eskisi kadar tutulmayınca koleksiyonunu satmak istemiştir. Ressamlar cemiyeti sekreteri Pieter Terwesten ressamın Hollanda’ya yaptığı ikinci seyahatinden şöyle bahsetmiştir: “... 1771 yılında ikinci kez geldiğinde, eskisi kadar tutulmuyordu ve o kadar başarılı değildi... İki yıl burada kaldıktan ve tablo kabinesini sattıktan sonra Londra’ya döndü”.¹⁶⁰

Londra’ya yaptığı ikinci seyahati, birinciye göre çok farklı olmuştur: Koruyucularının birçoğu vefat ettiğinden destekçileri oldukça azalmıştır, Saint James, salon ve kulüpler yeni nesil tarafından işgal edilmişti, zevkleri farklıydı, bu nedenle siparişler düşüşe geçmişti. Son dönemlerinde koleksiyonundan kurtulmak için seyahat etmiştir. 1773 yılında kendi evinde (Great Marlborough Street), sonraki yıl ise Christie’s’de eserlerini satışa koymuştur.¹⁶¹ 1778 yılında yine Viyana’ya gitmiş ve bazı eski tablolarını da orada satmak istemiştir. Buradayken François Tronchin’e gönderdiği 8 Mayıs 1778 tarihli yazısında imparatoriçeyle görüşüğünü belirtmiş ve ayrıca şunları söylemiştir: “Seyahatlerimde beklediğim ilgiyi göremiyorum, buradaki lüks yaşam, tablolarıma yer bırakmıyor.” Bu sırada yine de bazı Türk resimlerini ve Romalı genç bir kızın portresini satmayı başarmıştır.¹⁶² 24 Eylül 1782 tarihinde de koleksiyonundan iki eserini satmak için Rusya İmparatoriçesine göndermeye kararlı olduğunu söyleyen Liotard koleksiyonunda Van Huysum’un 2 tablosu, Czar Pierre le Grand’ın ve Rousseau’nun portrelerine, Titien’in ve Wattweau’nun eserlerine sahip olduğunu belirtmiştir. 1785 yılında ressam 83 yaşındayken fakat yorulmaksızın halen kabinesini satmakla uğraşmış, örmeğin Kraliyet koleksiyonu için Angiviller kontuna 53 adet tablo teklif etmiştir.¹⁶³ 8 Mayıs 1785 tarihinde Angiviller’de konta şöyle yazmıştır: “*Sayın Kontum, gazetelerde, Kral için olabilen en güzel tabloları satın aldığınız yazıyor, yaklaşık 200 adet tablo sahibiyim. Naples Kraliçesini resmeden Bay Perin koleksiyonumu gördü ve size göstermek üzere en güzel tablolarımın listesini yaptı, Bir ay sonra Paris’te olması gerekiyordu; aradan 3 ay geçti, Sayın Kont aynı listeyi size tekrar sunuyorum; eğer tabloları merak ederseniz, kendi ellerimle size getiririm, giriş*

¹⁵⁹Loche, 1980, **a.g.k.**, 185.

¹⁶⁰Loche, 1980, **a.g.k.**, 185.

¹⁶¹Loche, 1980, **a.g.k.**, 185-186.

¹⁶²Loche, 1980, **a.g.k.**, 186.

¹⁶³Loche, 1980, **a.g.k.**, 186.

hakki ödememe şartıyla veya başka bir şekilde iletebilirim. Çok mütevazı ve itaatkâr hizmetkâr vatandaşıdır, saygılarımla Jean Étienne Liotard.”¹⁶⁴

1911’de Paris’te düzenlenen ve daha önce sözünü ettiğimiz *La Turquerie au XVIII Siècle* sergisinde yer alan; Doğu’yu tanımayan François Boucher, Fragonard, Carle Van Loo, Lancret ve Parrocel gibi meşhur Fransız ressamın egzotik Doğu’yu ve oryantal fantezileri konu alan eserleri ile Liotard’ın eserleri karşılaştırılmış; özellikle Türk figürlerinin ve Osmanlı kıyafetlerinin gerçekçiliği, renklerin de İstanbul’u yansıtan gerçek renkler olmasıyla aralarında en çok -Türkiye’de yaklaşık dört yılını geçirmiş olan- Liotard beğenilmiştir.¹⁶⁵

Jean Étienne Liotard her tekniği denemiştir: parşömen ve fildişi üzerine minyatür portreler, porselen ve cam üzerine boyanmış küçük ve büyük emayeler, yağlıboya, guaj, üç renk kalem / tebeşir çizimleri vb. gibi. Ancak hepsinden daha çok pastel boyayı tercih etmiştir.¹⁶⁶ Çünkü pastel, bir yüz ifadesinin modelin saatlerce oturmasını gerektirmeden çizilebilmesi imkânı sağlamakla birlikte, yeniden işlemenin kolaylığını sunan, bu nedenle portre siparişlerinde avantajlar sağlayan bir teknik olarak öne çıkmıştır. Sanatçıya, istenen arka plan önünde modelinin baş kısmının eskizini hızlıca bir kâğıda çizip ve daha sonra stüdyosunda tam bir portre haline getirme olanağı sunmuştur. Diğer yandan yağlıboyadan farklı olarak pastelin kararmayı, renklerin değişmeden kalışı, pullanma yapmayı nedeniyle uzun ömürlüdür ve sadece nemden dolayı küflenip lekelenebilme riski vardır.¹⁶⁷ Dolayısıyla Liotard gibi üretken bir portre ressamı için tercih edilebilecek bir tekniktir. Pastellerinde meslektaşları gibi ponza taşıyla ovulmuş parşömen ya da gri veya mavi kâğıt kullanmıştır. O yıllarda sınırlı kağıt boyutları nedeniyle, büyük boyutlu pasteller yapmak istediğinde birkaç parçayı birleştirmek ya da kâğıt şeritler eklemek zorunda kalmıştır. Liotard, bu tekniğin verdiği tüm imkânları sonuna kadar kullanmıştır.¹⁶⁸ *Liotard’ın, çizimleri net, dokunuşu yavanlıktan uzaktır. Modelin varlığı ve gerçekliğini yükseltip kompozisyonu inşa*

¹⁶⁴Liotard’ın kendi el yazısından oluşan mektup EK- 1’de verilmiştir (Loche, 1980, **a.g.k.**, 188-189). Bu mektupta sözünü ettiği liste için ise bkz. EK-2.

¹⁶⁵Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 65.

¹⁶⁶Pastel portrelerin olağanüstü popülerite kazandığı 18. yüzyıl. en fazla pastel eserin üretildiği dönemdir. Bu teknik, Jean-Marc Nattier (1685-1766), Jean-Baptiste Perronneau (1715-1783) ve Maurice Quentin de La Tour (1704-1788) tarafından mükemmelleştirildiği Fransız Ekolünde doruk noktasına ulaşmıştır. Bkz. I.F. Bleeker (2006). Pastel, Liotard’s Preferred Technique. *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Masterpieces from the Musées d’Art et d’Histoire of Geneva and Swiss Private Collections*. (Ed: C. Stoullig), Genève: Musées d’art et d’histoire; Paris: Somogy; New York: Frick Collections, s. 15.

¹⁶⁷Bleeker, 2006, **a.g.k.**, 15.

¹⁶⁸Bleeker, 2006, **a.g.k.**, 15.

ederken konturları her zaman emin bir elle belirlenmiştir ve asla flu değildir. Çizgiler, boyayla vurgulanmıştır. Son derece detaylı yüzler ve neredeyse dışavurumcu bir özgürlükle resmedilen kıyafetlerin arasındaki yaklaşım farkı o kadar ustaca yönetilmiştir ki bütünlük asla kaybedilmez. Pastel tekniği, onun amacına uymuştu. Onun deneysel çalışma isteğine, sürekli olarak doğruluğu arayışında, gerçekliğe yaklaşabildiği kadar yaklaşıp derinlerinde gizli olan insan ruhunu ortaya çıkarmak için sarf ettiği daimî çabaya mükemmel şekilde uyum sağlayabilmişti. Bu teknik onun dünya görüşünü ifade etmek için en sevdiği araç olmuştu.¹⁶⁹

Diğer yandan onun seyahatlerinde de pastel kullanması pratiklik sağlıyor olmalıydı ki bu konuda araştırmacıların şu vurgusu görüşümüzü desteklemektedir: *Liotard, kağıt ve parşömende (dana derisinden yapılmış) pastel boyalar kullanırdı. Bu da, özellikle pürüzsüzlük sağlayarak göz kamaştırıcı görüntüler oluşturuyordu. Özellikle seyahat eden bir sanatçı olarak seçtiği kariyere çok uygundu, çünkü “kuru renkler” veya pastel boyalar olarak adlandırılan boya kalemleri küçük bir kutuda kolayca taşıma ve nispeten hızlı bir şekilde uygulamaya olanak sağlıyordu.*¹⁷⁰

Jean-Étienne Liotard 1781 tarihli kitabında şunları vurgulamıştır: *Desen tabiatta görülen tüm varlık ve objeleri en iyi aktarabilen temel bir tekniktir. Hiçbir resim tekniği, kökeninde desen olmadan mükemmelliğe ulaşamazdı ve resim sanatının, renkler hariç, her ögesini içeren bir teknikti. Renkler ise bize tabiatın sunduğu doğal renklerin kâğıt üzerindeki en mükemmel taklidi olmalıydı.*¹⁷¹

Liotard'ın kullandığı tekniklerden biri resim kağıdının arkasını yoğun lekelerle güçlendirerek önyüzdeki etkiyi artırmaktır. 1730'lu yıllarda genç bir kadının ayrıntılı profil çizimi bu tekniği gösteren eserlerinden biridir. Kâğıdın arka yüzünü -önyüze uygun şekilde- parlak sarı, lacivert, kırmızı, siyah mavi, kırmızı ve diğer tonları fırça ile kuvvetlendirilmiştir (res. 10 a-b). Bunun önyüzdeki rölyef etkisini artırdığı da belirtilir ve özellikle kâğıt ışığa tutulduğunda figürlerin esnekliği dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkmaktadır.¹⁷² Liotard'ın bu tekniği pastel tablolarında da uygulayıp uygulamadığı bilinmemektedir; şimdilik hiçbir örneği bilinmemekle birlikte¹⁷³ pastel için tercih ettiği

¹⁶⁹Bleeker, 2006, a.g.k., 17.

¹⁷⁰C. Baker (2015). Jean- Étienne Liotard: Pastel Pioneer.

<https://www.royalacademy.org.uk/article/liotard-exhibition-pastel-pioneer> (Erişim tarihi: 08.03.2019).

¹⁷¹Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, a.g.k., 65.

¹⁷²Roethlisberger, 1990, a.g.k., 98.

¹⁷³Roethlisberger, 1990, a.g.k., 99.

parşömenin yarı saydam olabileceği dikkate alındığında bunun uygulanabilirliği zor olabilir ya da daha nadiren tercih edilebilir.

Resim 10 a-b. Liotard, *Genç Bir Roman Portresi*, 20.6 x 15.6 cm., Kırmızı ve Siyah Tebeşir, Pastel ve Suluboya, 1737, Musée du Louvre¹⁷⁴ (resmin ön yüzü sol, arka yüzü sağ)

¹⁷⁴<http://arts-graphiques.louvre.fr/detail/oeuvres/31/113051-Portrait-dune-jeune-Romaine-max> (Erişim Tarihi: 16.08.2018).

4. JEAN ÉTIENNE LIOTARD'IN TÜRK KONULU ESERLERİ

4.1. Portreler

*İnsanlık tarihi boyunca portreye, sanat kaygısı güden bir resim türü olmasından önce, kayıtlara geçme isteği, ölümsüzlük tutkusu, egemenlik kurma ihtiyacı, yönetici-soylu sınıfa ait olma ayrıcalığı ve dini inanışa bağlı olarak ölüm-defin törenleri, hukuki ve ticari ilişkiler gibi sebeplerle ihtiyaç duyulmuştur.*¹⁷⁵ Eski Türkçede şebih diye adlandırılan daha sonra ise tasvir denilen portre,¹⁷⁶ insan yüzünü realist anlayışla tasvir edilmesidir.¹⁷⁷ Arseven ise portreyi, bir kişinin fiziksel özelliklerini betimleyen resimler olarak açıklamıştır.¹⁷⁸ Portre, Ortaçağda “yeniden meydana getirmek” anlamına gelen “protrabo” sözcüğünden gelmektedir. Portrelerin, büst şeklinde, yarım boy ve tam boy olmak üzere çeşitleri bulunmaktadır.¹⁷⁹

*Görüneni olduğu gibi betimleme noktasından hareket eden portre ve otoportrelerde giysi, mobilya, şehir, yapı gibi tuvalde yer almış nesnelere aracılığı ile somut belgeleme; bakış, hareket, poz düzeni ile de ruh halini, düşünce biçimini kısaca kişiyi oluşturan diğer görünmezleri belgeleme gücüne sahiptir.*¹⁸⁰

Liotard Türkiye’de kaldığı (1738-1742) süre boyunca gözleme önem vermiş, çevresini belgelemeye çalışmıştır. Türkleri ve Türk kıyafetlerini yansıtan sayısız portre gerçekleştirmiştir. Bunları Avrupa’ya döndükten sonra da çeşitli yağlıboya ya da pastel resimler ve gravürler için kullanmıştır.¹⁸¹ Onun eserlerinin konusu görebildikleriyle sınırlı kalmış, ağırlıklı olarak Haliç’in öbür yakasında, Topkapı Sarayı’nın karşısındaki Pera ve Galata’da oturan, pek çoğu yerel kıyafetin çeşitlerini giyerek gezen Avrupalı topluluğun üyelerinin portrelerini gerçekleştirmiştir.¹⁸² Osmanlı İmparatorluğu’nda tam dört yıl, Osmanlıya bağlı Boğdan’da / bugünkü Romanya’da ise toplam on buçuk ay kaldığı göz önünde bulundurulduğunda,¹⁸³ onun kariyerinin en önemli döneminde İstanbul’da uzun süre kalıp çok sayıda eser gerçekleştirmiş olduğu anlaşılır. Bunlardan günümüzde bilinenlere, kataloğumuzda yer verdiklerimize baktığımızda; Osmanlı

¹⁷⁵A. Demirbulak, (2007). *Çağdaş Türk Resminde Otoportre*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s.52.

¹⁷⁶C. E. Arseven (1975). *Sanat Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, s.1622.

¹⁷⁷M. Sözen ve U. Tanyeli (2011). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 249.

¹⁷⁸Arseven, 1975, **a.g.k.**, 1622.

¹⁷⁹K. İskender (1997). Portre. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, s.1504.

¹⁸⁰Demirbulak, 2007, **a.g.k.**, 59.

¹⁸¹Renda, 1978, **a.g.k.**, 12.

¹⁸²Williams, 2015, **a.g.k.**, 59.

¹⁸³Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 65.

giysileri içinde sedirde oturan, tef çalan, iplik eğiren, kitap okuyan, dans eden ve hamamda kadınlar gibi Osmanlı günlük yaşama ilişkin eserlerin yanı sıra çok sayıda Avrupalı ve Osmanlı seçkinlerinin portrelerini yapmış olduğu anlaşılır.¹⁸⁴ Türk giysileri içerisinde Sir William Ponsonby ve eşi, tüccar Levett, Richard Pococke gibi pek çok Avrupalı diplomat, tacir, Osmanlı üst düzey yetkilileri, Osmanlı gayrimüslimleri ve levantenler kendisine poz vermiştir.¹⁸⁵ Bu kapsamda sanatçının eserleri Avrupalı seçkinler, Osmanlı seçkinleri, otoportreler ve günlük yaşam başlıklarıyla ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

4.1.1. Avrupalı Seçkinler

Liotard öncelikle vardığı İzmir’de Fransa’nın İzmir Konsolosu Gaspard de Péleran’nu ve eşini resmetmiştir (kat. 1-2). Péleran, Türk dekorunu oluşturan beyaz örtülü bir divanda, üzeri kıvrımlı dallar, laleler ve karanfillerden oluşan Türk motifleriyle bezeli minderlere yaslanmış ve ayaklarını uzatarak oturmuş bir halde resmedilmiştir. Kıyafet ve peruğuyla XV. Louis döneminin modasını yansıtmaktadır.¹⁸⁶ Madame Péleran ise ayakta tam boy portre olarak Avrupaî kıyafetiyle betimlenmiştir (kat. 2). Ressamın İzmir’deyken portresini yaptığı bir diğer Avrupalı Bayan James Frémeaux’dır ve bu kişinin biri büst diğeri ayakta olmak üzere iki portresi tespit edilmiştir (kat. 3-4). Söz konusu kişi İzmir’de görev yapan İngiliz konsolosunun kızı ve tüccar James Frémeaux’nın eşi olan¹⁸⁷ Margaret Cooke’dur¹⁸⁸ (1720-1801). Üzerinde sarı ve mavi renklerin hâkim olduğu brokar¹⁸⁹ kaftan’a benzer elbisenin içerisinde derin dekolteli beyaz bir gömlek vardır. Dekolte bitiminde, açık pembe tonlarında bir gül kıyafeti süslemiştir. Boynunda ise ucunda haç bulunan bir kolye yer almaktadır. Örgülü

¹⁸⁴Germaner ve İnankur, 2002, **a.g.k.**, 31; Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 64.

¹⁸⁵Germaner ve İnankur, 2002, **a.g.k.**, 31.

¹⁸⁶Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 29.07.2018).

¹⁸⁷Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31.

¹⁸⁸1720’de İzmir’de doğan Margaret Cooke 1801’de Kingsthorpe’da ölmüştür. 15 Nisan 1736 yılında Leiden kumaş endüstrisinin yanı sıra Harlem’de ipek ve pamuk imalatıyla ilgilenen tüccar James Frémeaux (1704-1799) ile İzmir’de evlenmiştir. 1749 yılına kadar Türkiye’de kalan Frémeaux ailesi daha sonra Kingsthorpe’de yaşamak için İngiltere’ye dönmüştür. Liotard’ın 1738’de yaptığı, James Frémeaux tarafından sipariş edilen portresinde Bayan Frémeaux’nın on sekiz yaşında olduğu anlaşılmaktadır (M. Roethlisberger and R. Loche (2008). *Liotard. Catalogue, Sources et Correspondance. Avec la collaboration de Bodo Hofstetter et de Hans Boesch Pour Les Miniatures.* Doornspijk: Davaco Publishers, I, s.262).

¹⁸⁹Brokar: Sırma veya gümüş işlemeli bir ipekli kumaş türü.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c879a04b137c9.83324017 (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

saçının üzerinde çeşitli mücevher ve incilerle zenginleştirilmiş başlığı ve küpesi bulunmaktadır. Kahverengi arka fona sahip eserin merkezine konumlandırılmış genç Bayan Fremeaux, kahverengi iri gözlerinden yansıyan narin ve kırılğan bakışları arasında görkemli kıyafeti ve mücevherleriyle adeta doğunun güzelliğini ve lüksünü temsil etmektedir. Diğer yandan Bayan Fremeaux'nın bir İzmir tüccarı olan eşinin ithal kumaş ticaretini yansıtan ayrıntılar sunması olasıdır. Mavi satenden yapılmış elbisesi Avrupa malı olarak görünse de, yoğun altın nakış süslemeler, püsküller Osmanlı'ya özgü unsurlardır (kat. 3).¹⁹⁰ Liotard, Bayan James Frémeaux'nın diğer portresini de İzmir'de Mayıs 1738 tarihinde yapmış (kat. 4), Frenkler tarafından giyilen zengin nakışlı bir Türk entarisi ile göstermiştir. Karnındaki çıkıntı ilk çocuğu Adriana Constantia'ya (1738-1812) hamile olduğunu göstermektedir.¹⁹¹

İzmir'de gerçekleştirdiği diğer eserlerden biri yine Mayıs 1738 tarihli Bayan Marigot Portresi'dir (kat. 5). Bu kişi de muhtemelen zengin tüccarlar ve diplomatlar grubunun bir parçası olmalıdır. Venedikli bir kadın gibi görüldüğü yorumu yapılmıştır.¹⁹² Sol eli belinde, başı sağ tarafa dönük olarak poz veren Marigot'nun üzerinde uzun kollu ve kollarının yarısı açık olan brokar bir elbise ile belini saran çift metal tokalı bir kemer vardır. Kıvırcık uzun saçları topludur ve Bayan Frémeaux gibi onun da süslü bir başlığı bulunmaktadır. Marigot'nun adının geçtiği bir diğer portrede de benzer bir kıyafet ve elinde yelpaze gösterilmiştir (kat. 6). Yine bu tarzda yaptığı bazı eserlerinde aynı kıyafetler ve aynı kompozisyon dikkati çekmektedir. Bunların isimleri bilinmese de İzmir / İstanbul levantenlerini temsil ettikleri düşünülebilir (kat. 7-8).

Baud-Bovy, Liotard ile ilgili monografisinde, 3 Nisan 1738'de yapılan yolculukta William Ponsonby'nin yol arkadaşlarını Malcie adında bir İskoç, Neltrope adında bir İngiliz beyefendisi, Lord Sandwich ve Lord Sandwich'in İsviçreli eğitmeni Fralioli olarak yazmıştır.¹⁹³ Liotard Türkiye'de bulunduğu dönemde söz konusu yol arkadaşlarından bazılarının Türk kıyafetli portrelerini yapmıştır. Krallıklarının

¹⁹⁰A. Ribeiro (2015). The Beauty of the Particular: Dress in Liotard's Images of Women. (Ed: C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens), *Jean Étienne Liotard*. London: Royal Academy of Arts, s. 38.

¹⁹¹Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 66.

¹⁹²A. Herdt (1992). *Dessins de Liotard: [exposition], Genève, Musée d'art et d'histoire, 17 juillet-20 septembre 1992, Paris, Musée du Louvre, 15 octobre-14 décembre 1992: suivi du catalogue de l'oeuvre dessiné*. Genève: Musée d'art et d'histoire; Paris: Réunion des musées nationaux, s.54.

¹⁹³D.B. Bovy (1903). *Peintres Genevois 1702-1817. (Première série). Liotard. Huber. Saint-Ours. De La Rive*. Genève: Journal de Genève, I, s.18; Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31; Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 264.

temsilcileri olan Avrupalı büyükelçiler genellikle yerel kıyafetleri pek benimsememiş olsalar da; Sandwich, Ponsonby ve arkeolog Richard Pococke gibi diğer gezgin, bilgin ve diplomat Avrupalılar gelecek nesillerin göreceği, gezdikleri ya da yaşadıkları bölgelere işaret eden, egzotik, yerel kıyafetler içerisinde portreler sipariş etmişlerdir.¹⁹⁴ 1738 sonrası gerçekleştirdiği, yukarıda sözü geçen William Ponsonby (Vikount Duncannon, sonradan Bessborough II. Kontu)'ın Türk kıyafetli portresi bunlardan biridir (kat. 9).¹⁹⁵ Klasik mimariye sahip arka planın önünde, vücudunun dörtte üçü resmedilen Ponsonby¹⁹⁶ hafifçe sola dönük biçimde; kırmızı tunik, çiçek desenli ipek kuşak, hançer, beyaz türbanla sarılmış pilili kırmızı fes ve kenarları beyaz kürklü kaftanla betimlenmiştir.¹⁹⁷

Liotard, diğer yol arkadaşı olan IV. Sandwich Kontu John Montagu'nun (1718-1792) da (kat. 10) -Ponsonby'inkine benzer- Türk kıyafetleri içinde büyüleyici bir portresini yapmıştır.¹⁹⁸ Yolculukta kendini kâğıtla sınırlamak zorunda kalsa da bu

¹⁹⁴Smentek, 2010, **a.g.k.**, 89.

¹⁹⁵1704 yılında doğan Ponsonby, Kilkenny Vilayetinde zengin bir İrlandalı Lordun en büyük oğlu ve varisi olarak dünyaya gelmiştir. Babası Brabazon Ponsonby, 1724 yılında Duncannon II. Vikontu ve Bessborough II. Baronu olarak İrlanda Lordlar Kamarasında yer almadan önce Kilkenny Vilayeti şerifi ve valisi olarak görev yapmıştır. Uzunca bir süre devam eden Büyük Tur'dan döndüğünde William Ponsonby, 1739 yılında Devonshire III. Dükü ve İrlanda Kraliyet Temsilcisi'nin kızı Lady Caroline ile evlenmiştir. Evliliğinden kısa bir süre sonra Ponsonby'nin kendi babasının soyluluk rütbesi de yükselmiş ve Bessborough I. Lordu olmuştur. O zamandan, babasının ölüm gününe kadar William Ponsonby Duncannon Vikontu olarak tanınmıştır. 1741 yılında İrlanda Kraliyet Danışma Meclisine atanmış; 1742 yılında Derby milletvekili olarak İngiltere Avam Kamarası'na seçilmiştir. Liotard Londra'ya gittiğinde bu görevi devam etmekteydi (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31-32). Liotard Londra'dayken arkadaşlarının yardımıyla biri 1773 diğeri 1774 yılında olmak üzere iki adet müzayede düzenlerken onun eski dostu William Ponsonby artık Duncannon Vikontu değildi. Babası Bessborough I. Kontu aşırı meyve yemekten/zehirlenmesinden 1758 yılında Bessborough'da vefat etmişti. Sonrasında William Ponsonby II. Bessborough Kontu olmuştur (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 35).

¹⁹⁶II. Bessborough Kontu olan William Ponsonby Liotard'ı Doğu Akdeniz ülkelerinin egzotik dünyası ile tanıştıran ve sonraki dönemlerde dostluğu ve himayesi ile sanatçıya çok faydası dokunan İrlandalı soylu biri olarak sanatçıdan birkaç yıl sonra, 1793 yılında hayatını kaybetmiştir (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 38).

¹⁹⁷Sanatçı tablonun başka bir versiyonunu da yapmıştır ve bunun arkasına oğlu "Milord Bessborough ami de et peint par Liotard" "Bessborough Lordu'nun arkadaşı Liotard tarafından yapılmıştır" şeklinde not düşmüştür. Ancak o tarihte Ponsonby henüz bu unvana sahip olmasa da Liotard tarafından bu şekilde yazılmıştır. Ponsonby'in Roma onu aynı zamanda bir Roma Senatörü olarak gösteren bir minyatür portresini de yapmıştır (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 34). Ayrıca Ponsonby'in eşi Lady Caroline'ın 1742 yılında Venedik kıyafetli bir portresini de gerçekleştirmiştir (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 34);

<http://jeannedepompadour.blogspot.com/2012/03/turquerie-in-portrait-paintings.html> (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

¹⁹⁸IV. Sandwich Kontu John Montagu, unvanını on bir yaşında almış ve uzun bir kıta turuna çıkmak için Cambridge Üniversitesi'ni yarıda bırakmıştır (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31). Eton'da ve Cambridge Trinity Koleji'de eğitim görmüş, Lord'lar Kamarası'nın aktif bir üyesi olarak politikaya atılmıştır. 1744'te Donanma Komutanlığı'na getirilmiştir. Bir süre sonra görevinden uzaklaştırılmış, ancak 1763'te tekrar geri dönmüştür. Çok yönlü bir insan olarak müzikle ilgilenen Sandwich 1776'da *Concerts of Antient Music* adıyla Londra'da her sene düzenli olarak halka açık konserler organize etmeye başlamış ve klasik müzik konserlerinin öncülüğünü yapmıştır. Eton Koleji'ni bitip hayata atıldığı dönemde 19 yaşında zengin bir lord olarak dünyayı keşfetmeye heveslisiydi. 1738 yılının Temmuz'unda 20 yaşındayken, İngiltere'den İstanbul'a kadar gemiyle yolculuğa çıkmış ve İstanbul'da da birkaç ay kalmıştır. Ağırıklı

portreyi yağlı boya tekniğiyle tam boy olarak muhtemelen bir stüdyoda yapmıştır. İstanbul'da yaşayan biri gibi Osmanlı kıyafetleri içerisindeki görüldüğü portresinde tam boy olarak cepheden resmedilerek resmin merkezinde konumlandırılmıştır.¹⁹⁹ Zengin giyime sahip olan Sandwich üzerinde kırmızı ipek bir tunik, altında kırmızı bir şalvar, içi, kenarları ve kol manşetleri beyaz kürkle süslenmiş yeşil bir kaftanla gösterilmiştir. Başında ise beyaz türbanlı bir sarık bulunmaktadır. Parlak renkler, kırmızı, yeşil ve beyazın kontrastı resme belirli bir karakter kazandırmıştır. Yüzü ve elleri küçük olarak resmedilmiş Sandwich Kontu John Montagu gergin bir şekilde durarak zarif poz vermiştir. Arka fonda; bulutlar ve ağaçların yer aldığı bir manzara, balkon tırabzanları ve koyu sarı renkteki bir perdeye yer verilerek resme derinlik kazandırılmıştır.²⁰⁰

Liotard'ın seyahat ettiği grubun içerisinde yer alan İngiliz aristokrat Sandwich, İstanbul'da kaldığı süre boyunca sokaklarda Türk gibi dolaşmış ve -örneği sunulduğu gibi- bu kılıkta birkaç portresini yaptırmıştır.²⁰¹ Lordun, Liotard tarafından Türk kıyafetleri / dekoru içerisinde mine üzerine minyatür portresi,²⁰² ayakta ve otururken betimlendiği -tarihini bilmediğimiz- iki yağlıboya tablosu daha tespit edilmiştir (kat. 11-12). Bu örnekler, Montagu'nün dönemin genel eğilimi olan portre modasına uyduğunu, hayali bir Türk paşasını -anlık da olsa- oynama arzusu içinde olduğunu ortaya koyar. Özellikle kendisine hizmet eden kadınlarla betimlendiği eser bunun bir örneğidir (kat. 12).

Sandwich'in Osmanlı kültürüne olan ilgisi Londra'ya döndüğünde de sürmüştü, Osmanlı topraklarını dolaşmış olan ya da dolaşmayı planlayan kişiler için 1744 yılının Ocak ayında Divan Klübü adında bir yemek kulübü kurmuştur. Londra'nın St. James

olarak İstanbul'daki gözlemlerine yer verilen *A Voyage Round the Mediterranean (Akdeniz'de Bir Seyahat)* adını taşıyan bu kitap Sandwich'in vefatından yedi sene sonra Peder John Cooke editörlüğünde yayımlanmıştır. Sandwich, işlerinin yoğun olması sebebiyle sofraya oturup yemek yiyecek vakit bulamadığı için iki ekmek arasına bir dilim et koydurarak çalışma masasında yediğini gören Lord Sandwich'in arkadaşları da kendi uşaklarına "Sandwich'in yediğinden", ya da kısaltılmış olarak "Sandwich'inkinden" hazırlatmaya başlamıştır. Tarihçi Edward Gibbon bu olayı kitabında yer vermesiyle ileride küresel boyutlara ulaşacak olan bu pratik gıda tüketim şeklinin, onun ismiyle anılmasına vesile olmuştur. Ancak kimilerine göre Sandwich bu yiyeceği kumar masasından kalkamadığı için hazırlatmaktadır. Ne amaçla hazırlatıldığından öte sandviçin isim babası olması önemlidir (E. Aracı (2008). Handel'in Londra'sında bir Türk Kulübü. *Andante*, 139, s.81-82-83 https://emrearaci.weebly.com/uploads/1/3/8/7/13873024/copyright_emre_araci_-_andante_may_2018.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2019).

¹⁹⁹Bu portre; Nicholas Rodger'ın 1994 tarihli Sandwich Kontu ile ilgili kitabının 1994 tarihli baskısının kapağında yer almıştır (N. A. M. Rodger (1994). *The Insatiable Earl: A Life of John Montagu, 4th Earl of Sandwich*, W. W. Norton).

²⁰⁰Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 265.

²⁰¹Aracı, 2008, **a.g.k.**, 83.

²⁰²Breffny, 1987, **a.g.k.**, 31. Söz konusu minyatür portrenin yeri tespit edilememiştir.

Caddesi'ndeki Thatched House'da *Season* adlı lokantada iki haftada bir toplanmışlardır. Mayıs 1746'ya kadar varlığını sürdüren kulübün asıl amacı²⁰³ Osmanlı dünyasına ilişkin anılarını İngiltere'de canlı tutmak olmuştur. Bu amaçla kulübün üyeleri kızılımsı kahverengi sarıklarını ve özel kıyafetlerini giymiş, "harem" için kadeh kaldırarak, toplantı tutanaklarını "Al-Koran" adlı deftere kaydetmişlerdir.²⁰⁴

Liotard'ın 1738 yılına tarihlenen Türk kıyafetleriyle resmettiği İngilizlerden biri de, patronlarından ve yol arkadaşlarından olan James Nelthorpe'dir (1719-1767) (kat. 13).²⁰⁵ Önce kâğıda yapılmış daha sonra tuval üzerine monte edilmiş olan eser²⁰⁶ Liotard'ın grubuyla İstanbul'a geldiğinde Ağustos ya da Ekim 1738 arasında gerçekleştirdiği eserlerden biridir.²⁰⁷ Arka planda açık kahverengi ve sarı tonları hâkimdir. Üzerinde kürklü kırmızı kaftan, içinde sarı bluz, başında ise -beyaz türbanla sarılı- kırmızı sarığıyla James Nelthorpe gözleri büyük ve *aquiline* burunlu olarak tasvir edilmiştir.²⁰⁸

Liotard, İstanbul'a geldiği sırada görev yapan İngiliz Büyükelçisi Sir Everard Fawkener'in, -Türk kostümlü olmasa da- portresini (kat. 14) yapmıştır. Everard Fawkener (1694-1758), Levant ile büyük ilgisi olan ipek ve kumaş tüccarları ailesinden gelmektedir. 1716'da babası onu dokuz yıl kaldığı İstanbul'a göndermiştir. Döndükten sonra, Fawkener Londra'daki aile işletmesinde çalışmıştır. 1735 yılında şövalye ilan edilmiş ve kısa bir süre sonra İngiliz Büyükelçisi olarak göreve atanmıştır. Fawkener, Liotard ve İngiliz asil grubuyla İstanbul'a geldiklerinde ilgilenmiş barınma konusunda onlara yardımcı olmuştur. Liotard'ın oğluna aktardıklarına göre -William Ponsonby, Montagu, Sandwich şehirden ayrılırken- onu İstanbul'da kalmaya ikna eden Fawkener olmuştur. Bu yıllarda elçilik himayesinde olan Liotard'ın büyükelçiden ve çevresindeki diplomatlardan sipariş alarak İstanbul'da çalışmalarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. İstanbul'dayken yaptığı Fawkener portresi alışılmadık pozlardan biriyle elçiyi göstermektedir. Rahat bir pozda, -muhtemelen İngiltere'den getirdiği- bir sandalyede

²⁰³Williams, 2015, **a.g.k.**, 56.

²⁰⁴Williams, 2015, **a.g.k.**, 58.

²⁰⁵Yorkshire'da geniş toprak sahibi George Nelthorpe'nin oğlu olan James Nelthorpe, 3 Nisan 1738'de Liotard'ın da içinde bulunduğu -Napoli'den İstanbul'a giden- gemide yer almıştır. Nelthorpe, Levant'a, Türk dünyasına ilgi duymuş ve bu konuda çeşitli derneklere üye olmuştur. 1741 yılında Dilettanti Derneği'ne seçilmiş, üç yıl sonra Richard Pococke, Ponsonby ve Everard Fawkener ile birlikte Divan Kulübü'nde yer almıştır (Baker vd., 2015, **a.g.k.**, 187).

²⁰⁶Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 264.

²⁰⁷Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 265.

²⁰⁸Aquiline burun; belirgin bir köprüye sahip olan, kavisli veya hafifçe bükülmüş bir görünümde olan insan burnudur. Aquiline kelimesi, bir kartalın kavisli gagasına bir gönderme olan Latince *aquilinus* kelimesinden gelmektedir: https://en.wikipedia.org/wiki/Aquiline_nose (Erişim Tarihi: 16.05.2019).

oturmuş, rahat bir kıyafet ve ayakkabı giymiş, geleneksel peruğuyla değil yerel şapkasıyla özel yaşamında -gayri resmi- bir anıyla betimlenmiştir.²⁰⁹

Liotard'ın 1740-41 civarında portresini yaptığı diğer bir diplomat da İstanbul'da görev yapan Avusturya büyükelçisi Ulfeldt Kontu Corfiz Anton'dur (kat. 15). Corfiz Anton; arka planda Türk motifli minderler, yerden hafif yüksekçe olan kırmızı örtülü bir divan ve geometrik desenli bir halının yer aldığı Türk odasının / dekorunun önünde - Habsburg İmparatorluğu'nun temsilcisi olarak- İspanya imparatorluk üniformasıyla betimlenmiştir. Sağ elinde, dönemin padişahı olan Sultan I. Mahmud'un (1730-1754) tuğrasının yer aldığı resmî bir belge tutarken görünen diplomatın kıyafetindeki kırmızı ve gümüş rengi işlemler, divanın ve yastıkların zengin motifleriyle rekabet edercesine dikkati çekmektedir. Kıyafetinde bulunan mavi tonların duvarların rengiyle benzer olması modelin bulunduğu ortamla uyum içerisinde olmasını sağlamıştır.

Ressamın yaptığı diğer bir Avrupalı seçkin Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762)'dür. 1756 tarihli bu eserinde Montagu'yü Türk elbisesiyle göstermiştir (kat. 16). 1716'da İngiliz elçisi olarak atanan kocasıyla İstanbul'a gelen Lady Montagu iki yılını burada geçirmiştir.²¹⁰ İstanbul'dan İngiltere'deki yakınlarına gönderdiği -Osmanlı kıyafetlerini, geleneklerini anlattığı- mektupları basılarak Türkiye hakkında başvuru alan önemli kaynaklar arasında yer almıştır. Liotard'ın 1756 yılında -Londra'dayken- yaptığı bu Montagu portresi o yıllarda iyi tanınan / ünlü, adı Türkiye ile özdeşleşen bir aristokratın -İstanbul'dan çok önce dönmüş olsa da- portresini anı niyetiyle yaptırma ya da sadece Liotard'ın yapma isteğiyle ilgili olmalıdır.²¹¹ Zira Montagu İngiltere'deki Türk modasının popüleritesini Liotard gibi önemli ölçüde artıranlardan arasında

²⁰⁹Baker vd., 2015, **a.g.k.**, 188.

²¹⁰<http://muslimmuseum.org.uk/lady-montague-small-pox-inoculation/> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

²¹¹Lady Montagu, İstanbul'a gelmeden kısa süre önce çiçek hastalığı geçirmiş ve güzel yüzünü çirkinleştiren bu hastalığa büyük bir duyarlılık göstermiştir. 1720 yılında İngiltere'ye dönen Montagu, Türkiye'deki aşı uygulamasının İngiltere'de de uygulanmasını sağlamak için dört yaşındaki kızını Kraliyet Derneği üyesi doktorların tanıklığında aşılatmıştır. Aşının başarısı Kraliyet ailesinin, seçkinlerin ve çoğu politikacıların kendi çocuklarını aşılatması için örnek teşkil etmiştir. Aşı uygulaması İngiltere'ye yayılmak üzereyken, papazlar karşı çıkıp; hastalığın günah işleyenlere Tanrı'nın verdiği bir ceza olduğunu, aşı yaptırmanın Tanrı'nın cezalandırmasına karşı gelmek olduğunu haykırarak, yasaklanmasını istemişlerdir. Türkiye'deki aşı yöntemini İngiltere'ye götüren Lady Montagu ve bu yöntemi Amerika'da uygulayan Cotton Mather ile Dr. Zabdiel Boylston, bu inancı taşıyan papazlarca dinsiz, kâfir diye nitelendirilmişlerdir. Lady Montagu, İngiltere'de aşının kullanılmasını bir şekilde sağlamıştır. İngilizler de onun anısını, adına diktikleri anıtlarla bugüne dek yaşatmışlardır. 1747'de Wentworth kalesine dikilen anıtın kaidesinde; "*Çiçek aşısını 1720 yılında ilk kez Türkiye'den İngiltere'ye getirmiş olan Lady M. W. Montagu'nun anısına*" yazmaktadır (C. Özakıncı (2014). Bilimsel Gerçeğe Karşı Kör İnanç: 1720'de Türkiye'den İngiltere'ye Götürülen Buluş: Çiçek Aşısı ve Batı'da Aşı Karşıtları Derneği: Anti-Vaccination League. *Bütün Dünya*. Ankara: Başkent Üniversitesi. s.46-47-48. <http://docplayer.biz.tr/3312404-Cicek-afl-s-1720-de-turkiye-den-ningiltere-ye-goturulen-buluf-ve-bat-da-afl-karfl-ilar-derne-i-anti-vaccination-league-otopsi-cengiz-ozak-nc.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

olmuştur.²¹² Bu portre yapılmadan çok daha önce Londra’da adına anıt dikilmiş olan Lady Montagu Türk dostu olarak anılmıştır. Türk dekoru içinde, kırmızı örtülü bir divanda oturmakta, bir elinde yelpazesi ve diğer eli yastıkların üzerinde betimlenmiştir. Üzerine kırmızı-beyaz çizgili bir entari ve kürklü kaftanıyla gösterilmiş, başını sola çevirmiştir. Bu kompozisyonunun, 1738-42 tarihli *Bir Divanda Oturan İstanbullu Bayan* (kat. 77) adlı eserine benzemesinden dolayı, İstanbul’da yaptığı çalışmalarından daha sonra yararlandığı ve/veya bunlardan farklı versiyonlar ürettiği anlaşılmaktadır.

Liotard’ın 1753-54 yıllarına tarihlenen Simon Luttrell (1713-1787) portresi (kat. 17) bu kapsamda ele alınacak eserlerinden biridir. Ressamın Londra’da bulunduğu sırada yaptığı eserde Dublin, Luttrellstown kasabasında bulunan İrlandalı çalkantılı bir ailenin neşeli ve hareketli çocuğu Simon Luttrell betimlenmiştir.²¹³ Liotard’ı Luttrell’e, William Ponsonby’nin tavsiye etmiş olması olasıdır. Çünkü her ikisi de 1750’lerde Londra’da aynı parlamentoda görev almışlardır.²¹⁴ Luttrell, ressama seyahatlerinde eşlik eden Levanten kıyafet ve kumaşlar sandığından sunmuş olabileceği kostümlerden birini giyerek moda uygun bir şekilde *à la Turque / Türk gibi* poz vermiş gibidir. Yarım boy, gövdesi cepheden, başı ise sola dönük biçimde ciddi bakışlı olarak tasvir edilmiştir. Üzerinde kenarları ve kol manşetleri kürklü olan koyu mavi bir kaftan, içinde çizgili bir gömlek ve belinde kuşağı görülmektedir. Başında ise beyaz türbanlı lacivert sarık bulunmaktadır.²¹⁵

²¹²B. Lasic (2018). *Ethnicity. A Cultural History of Dress and Fashion in the Age of Enlightenment*. (Ed: P. McNeil), Londra: Bloomsbury Publishing, s.152.

<https://books.google.com.tr/books?id=7xGEDwAAQBAJ&pg=PA152&lpg=PA152&dq=portrait+of+Maria+THERESA+in+Turkish+dress&source=bl&ots=owNsdptne&sig=ACfU3U3y5J56fvgtMfnRnhW4vi mSeh0QwQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiu5vvnsO3gAhVDThUIHVrKBocQ6AEwDHoECAQQAQ#v=onepage&q=liotard%20&f=false> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

²¹³Breffny, 1987, **a.g.k.**, 34.

²¹⁴Simon Luttrell annesini on yaşındayken kaybetmiştir. Vasileri onu Eton’a göndermiş ancak o, ağabeyinin ölümü üzerine on yedi yaşındayken Dublin’e geri dönerek ailesinin mal varlığını miras yoluyla devralmıştır. 1737 yılında Jamaika Valisinin kızı olan bir mirasçı ile evlendikten sonra, 1755 ile 1780 yılları arasında aralıksız dört farklı İngiliz seçim bölgesinde görev yaparak parlamento üyesi olmuştur (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 34).

²¹⁵Luttrell bu dönemde 40’lı yaşlarındadır. Bir süre sonra Londra’da St. Michael için Whig Milletvekili olarak Avam Kamarası’na girmiştir. Burada uzun yıllar görev yaptıktan sonra 1768 yılında, şaibeli olduğu söylenen siyasi çabalarının ve hizmetinde çalıştığı, Birleşik Krallık Başbakanlık görevini yürüten Lord Bute’a bağlılığının bir karşılığı olarak İrlanda Baronluğu rızası ile asilzadelige yükselmiş ve Lord İrham olmuştur. Ancak daha yüksek unvanlar için çeşitli entrikalar çevirmiş ve Kontluk unvanını almak istemiştir. İsrarcılığı ve becerileri 1781 yılında ona Vikontluk unvanını getirmiştir. Nihayet 1785 yılında, İrlanda Kraliyet Temsilcisine daha fazla zorluk çıkarmaması koşuluyla İrlanda asilzadesi olarak Carhampton Kontu olmuştur. Simon Luttrell Carhampton Kontu unvanıyla 1787 yılında Dublin’de vefat etmiştir (Breffny, 1987, **a.g.k.**, 34-35).

Tüm bu bilgiler Liotard'ın nasıl bir ilişkiler ortamında yer aldığını göstermekle birlikte, ilişkilerin yeni tanıdığı asillerden sipariş almasını sağlamış olmalıdır. Ponsonby, Luttrell gibi kişiler ona yeni kapılar açmış olmalıdır. Örneğin Luttrell'in 1762-63 yılları arasında yanında çalıştığı yukarıda bahsedilen Lord Bute, Lady Mary Wortley Montagu'nün damadıdır. Dolayısıyla bu modayı yakından bilen kişilerden biri olarak o ve onların çevresindeki birçok kişi aynı modayı takip eden, bu tarz siparişler veren kişiler arasında olmalıydılar. Liotard imzalı Lord Bute portresi şimdilik bilinmese de, ressam Lord Bute'un oğlunun portresini 1763 yılında Cenevre'de yapmıştır.²¹⁶

Liotard 1738-39 tarihlerinde İstanbul'da bulunan arkeolog ve teolog Richard Pococke'un portresini (kâğıt üzerine siyah ve kırmızı tebeşir kullanarak) gerçekleştirmiştir (kat. 18). Daha sonra aynı eserin yağlıboya tablosunu 1740 yılında yapmıştır (kat. 19). Liotard, kendisi ile aynı zamanda Türkiye'de bulunan bu gezgini Türk kıyafetleriyle betimlemiştir.²¹⁷ Pococke için böyle bir portre yaptırmasının önemini onun yaşamına bakarak anlayabiliriz: Richard Pococke (1704-1765) Oxford'ta Corpus Christi Kolej'de eğitim görmüş sonrasında dini kariyer yaparak, 1734 yılında Waterford ve Lismore Piskoposu tarafından Lismore Katedrali'nin kilise korusu şefliğine atanmıştır.²¹⁸ Daha sonra dayısının piskoposluk bölgesinde bölge piskopos vekili olmuştur. Seyahat ve eski eserlere tutkulu biri olarak kıtada yaptığı uzun yolculuklardan sonra 1737 yılı sonbaharında Memphis antik kentini aramak için Mısır'a ulaşmıştır. Nil nehri üzerinde ilerleyerek Teb'e, oradan Philae şehrine ulaşmıştır. Mısır'dan Kudüs'e geçmiş, Baalbek kalıntılarını incelemek için Kuzey Filistin'den ilerlemiştir.²¹⁹ 1738 yılında Filistin, Suriye, Mezopotamya, Küçük Asya, Yunanistan'ı gezdikten sonra 1740'ta İtalya'ya gitmiştir. Anadolu'dayken İzmir, Ayvalık, Efes, Karya yöresini, Pamukkale, Ankara, Truva, Kocaeli, Bolu, Bursa civarını ve Trakya'yı gezmiştir.²²⁰ Bu sırada geldiği İstanbul'da -muhtemelen Liotard ile karşılaştığı- 1738-1739 civarında bulunmuştur.²²¹ Pococke İtalya seyahatinden sonra 1741'de Cenevre'ye gitmiş ve 1743 yılında *Description of the East* başlığıyla Mısır'a adanmış kitabının ilk

²¹⁶Breffny, 1987, **a.g.k.**, 34.

²¹⁷Renda, 1978, **a.g.k.**, 14.

²¹⁸W. White (1859). Pococke Family. *Notes and Queries*. London. s.129; Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 280.

²¹⁹Breffny, 1987, **a.g.k.**, 32.

²²⁰<https://www.istanbulmuzayede.com/urun/529791/richard-pococke-a-de> (Erişim Tarihi:24.02.2019).

²²¹L. Hautecœur (tarihsiz). Jean Étienne Liotard (1702-1789): Portrait De Richard Pococke. *Bericht über die Tätigkeit der Eidgenössischen Kommission der Gottfried Keller Stiftung 1948 und 1949*. Bern: Gottfried Keller Stiftung, s. 34.

cildini yayınlamıştır. 1745'te yayınlanan ikinci cildinde ise Filistin, Suriye, Mezopotamya, Küçük Asya ve Yunanistan seyahatini anlatmıştır.²²² 1741 yılında Kraliyet Derneği üyesi olarak seçilen Pococke hiç evlenmemiştir. Keşif ve arkeolojiye olan tutkusu hiç bitmemiş, İrlanda'yı at üzerinde dolaşarak doğal tarih, toplumsal koşullar ve eski eserler ile ilgili gözlemlerini kâğıda dökmüştür. 1756 yılında Pococke, o dönemin İrlanda Kraliyet Temsilcisi olan Ponsonby'nin kayınbiraderi tarafından Ossory piskoposluğuna atanmıştır. Diğer yandan üretimi teşvik etmek için Kilkenny'nin banliyölerinde bir tekstil fabrikası kurmuştur.²²³ Pococke'un gezileri boyunca biriktirmiş olduğu arkeolojik eserlerin tümü 1766 yılında Londra'da satılmıştır.²²⁴

Pococke İstanbul'da kısa bir süre kaldığı için, 1738-1739 tarihlerinde ressam tarafından önce ön çizimi yapılmış olmalıdır. Yağlıboya tablosuna bakıldığında Osmanlı gayrimüslimlerinin kıyafeti (Ermeni kıyafeti) içinde, arkada İstanbul görünümüyle ikonografinin tamamlandığı anlaşılır. Pococke Doğu Akdeniz ülkelerine yaptığı seyahatlerinde giydiği yerel kıyafetlerle birçok gezgin gibi hem rahat etmiş hem de egzotik bir beğeniyi, ilgisini tatmin etmiş olmalıdır. Açık havada, -kalkan, bıçak, paten gibi motiflerle bezenmiş- antik bir Roma lahdine yaslanırken görülen gezginin kuşağında hançer dikkati çeker.²²⁵ Bu şekilde tasvir edilmesiyle arkeolog kimliği ön plana çıkarılmıştır. Üzerinde içi kürklü kahverengi kaftan, mavi entari, kahverengi kuşak, kahverengi kavuk, siyah çizmeler Osmanlı gayrimüslimlerinin / Ermenilerin giydiği kıyafetlerin ayrıntılarından. Bunlar içinde gösterilse de duruşu ve fizyonomisiyle Avrupalı bir gezgin, bilgin olduğuna vurgu yapılmıştır. Kendine özgüvenli, sağ ayağını öne doğru uzatan figür sol eli kemerini tutarken gösterilmiştir. Sağ elindeki cildi süslemeli elyazması kitap büyük ihtimalle teolog ve Hristiyan bir din adamı olmasından dolayı İncil olmalıdır. Portre, Pera'nın yüksek bir noktasından Sarayburnu'na bir bakışın içinde verilmiştir. Liotard, önceki eskizinde yer almayan topografik arka planı Pococke'un İstanbul'a geldiği / İstanbul'da olduğu vurgusunu vermek için eklemiştir. Resmin arka planında, sağ alt köşesinde Tophane'de bulunan

²²²Hauteccœur (tarihsiz). **a.g.k.**, 35. Bkz. R. Pococke (1743). A Description of the East and Some other Countries, Vol. I, Observations on Egypt, London: W. Boyer; R. Pococke (1745). A Description of the East and Some other Countries, Vol. II, London: W. Boyer.

²²³Breffny, 1987, **a.g.k.**, 32.

²²⁴<https://www.istanbulmuzayede.com/urun/529791/richard-pococke-a-de> (Erişim Tarihi:24.02.2019).

²²⁵Hauteccœur (tarihsiz). **a.g.k.**, 34.

Kılıç Ali Paşa Camii ve minaresi, karşı kıyıda Sarayburnu, Topkapı Sarayı'nın duvarları ve bahçesinin bir bölümü görülmektedir.²²⁶

İngiliz tüccar Levett, Liotard'ın İstanbul'da Pera sosyetesini yakından tanınmasını sağlayan isimlerden biridir. Liotard Lewett aracılığıyla girdiği ortamda şehrin ileri gelen zenginlerinden ve dönemin sadrazamlarından portre siparişleri almaya başlamıştır.²²⁷ 1738-40 yıllarına tarihlenen portresinde Liotard, Francis Levett'i Türk kıyafetleriyle ve başındaki kürklü kalpağıyla sedirde otururken resmetmiştir (kat. 20). 1740 tarihli portresinde de (kat. 21) Levett divanda bir elinde çubuk diğer elinde tespihle resmedilmiştir. Louvre Müzesi'nde yer alan bir eserde ise -muhtemelen önceki çalışmasından yararlanmış olan Liotard- Levett'i aynı şekilde fakat Bayan Glavany ile birlikte göstermiştir (kat. 22). Hélène Glavany, 1723-1734 yılları arasında Kırım'da Fransız konsolosluğu yapan Saverio Glavany / Xavier Glavany (1681-1744) ve Marguerite Fabre'nin kızıdır. 1739-1745 yılları arasında İstanbul'da Fransız Milletvekili Honoré Pellicot ile evlenmiştir. Resimde Kırım'a özgü Tatar kostümüyle görülmektedir. Türk kıyafetli Levett biraz daha yaşlıdır. İngiliz asıllı Francis ya da John ön adlı Levett hakkında; İstanbul'da uzun süre yaşadığı, bir tüccar olduğu, 1764'te öldüğü ve büyükelçi Vergennes'i tanıdığı dışında bir veriye ulaşılamamıştır.²²⁸

Türk dekorlu odada, Türk motifleriyle süslenmiş bir kumaşla kaplı divanda oturan iki figürden Bayan Glavany izleyiciye dönük, Levett ise ona bakmaktadır. Sahnenin solunda, ön plana çıkan müzik aleti yer alırken sağ taraf boştur. Yastıklar Halep'in altın ipliğinden yapılmış bir kumaş türündendir. Zemini oluşturan hasır mat ve açık bej renktir. Üzerinde gül suyu ve tütsü duran sedef kakmalı, abanozdan yapılmış küçük bir masa bulunmaktadır. Soldan gelen dağınık ışık özellikle zemin üzerinde ve duvarda gölgeler oluşturur.²²⁹ Levett, bayana dönük müzik dinlemekte ve uzun sarkık bıyıklı bir Osmanlı devlet adamını temsil etmektedir. Üzerinde içi, kolları ve kenarları beyaz kürk kaplı koyu mavi ipek kaftan vardır. Başında eşraf tarafından takılan uzun bir fesin üzerine sarılmış türban taşımaktadır. Sol elinde uzun çubuk tutan Levett sağ kolunu yastıklardan birine yaslamış ve elinde tespih tutarken gösterilmiştir. Glavany, Yunanlı kadınları gibi kemer tokası, Tatarlara özgü kürk şapkasıyla bir müzisyeni temsil

²²⁶Renda, 1978, **a.g.k.**, 14; Bayer, 2007, **a.g.k.**,

<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 18.07.2018). <http://www.levantineheritage.com/paint2.htm> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

²²⁷Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 64.

²²⁸Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 271.

²²⁹Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 272.

etmektedir. Beyaz şifon gömlek ve kırmızı şalvarı, çiçek desenli kat kat elbisesi dikkat çeker. Uzun saplı, yaylı enstrüman olan tamburu pena ile çalmaktadır. Yanında telli başka bir müzik aleti daha yer almaktadır. Ressamın, kıyafetlerin zenginliğini ve objelerin detayını titizlikle ele alması minyatürde aldığı eğitimi hatırlatır.²³⁰

Liotard'ın eserlerindeki kıyafetlerin benzerliği, ressamın ve/veya modellerinin ellerinde dönemin modasına uygun olarak bu tür kıyafetler olduğu ya da gezdikleri bölgelerde yerel kıyafetleri satın aldıklarını göstermektedir. Liotard'ın Jean-Jacques Rousseau portresinde ve 1770 yılında Cenevre'de yaptığı William Constable portresinde figürün üzerinde kürklü mavi kaftan ile kürklü kalpak dikkati çeker (kat. 23-24). Bu kıyafet 1766'da Allan Ramsay tarafından yapılmış olan Rousseau portresindeki kıyafete de çok benzemektedir ve orada da -Pococke'un ki gibi- bir Ermeni kıyafeti giymiştir (res. 11). Bir düşünceye göre söz konusu kıyafet Constable'ın arkadaşı Rousseau'nun kendisine aittir ve her ikisi 1770 Mayıs'ta Lyon'da bir araya gelmiştir.²³¹ Dolayısıyla bu buluşma sonrasında Constable'ın Rousseau kıyafetiyle poz vermiş olabileceği düşünülse de dönemin genel ortamına ve Liotard'ın eserlerine bakıldığında bu tür kıyafetlerin zaman zaman ressamın kendisinin taşımış olduğu ve/veya poz veren kişilerde benzer kıyafetlerin olabileceği konusu da her zaman akılda tutulmalıdır.

Resim 11. Allan Ramsay, *Jean-Jacques Rousseau (1712 - 1778) Portresi*, 74.9 x 64.8 cm, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1766, Scottish National Gallery²³²

²³⁰Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 272. Liotard ilk kez burada sekiz telli tambura yer vermiştir ki genelde beş ya da altı telli olan tamburlara yedi ya da sekizinci tellerin -daha zengin bir tını sağlamak amacıyla- sonradan eklendiği anlaşılır (B. Aksoy (2003). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Müzik*. İstanbul: Pan Yayıncılık, s.67).

²³¹R. Loche and M. Roethlisberger (1978). *L'opera completa di Liotard*. Milano: Rizzoli, s. 114.

²³²<https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/5337/jean-jacques-rousseau-1712-1778> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

Liotard 1742-43 yılına tarihlendirilen *Jassy'li Bir Beyefendi* (kat. 25) adlı eserini Romanya- Jassy'e yaptığı gezi sırasında yapmıştır. Modelin kürk astarlı kaftanı asil statüye işaret edecek şekilde göz alıcıdır ve sarayın yüksek düzey bir üyesi olduğunu akla getirir. Beyaz eldivenler geleneksel Osmanlı ya da Boğdan kıyafetinin bir parçası değildir ve yüksek yetkililere özel hediyeler olarak verilen Avrupa'dan getirilmiş değerli aksesuarlar olarak görülmüştür. Büyük yumuşak şapka muhtemelen bir bilim adamı veya doktor olarak nitelendirecek bir unsur olarak dikkati çeker. Peruk takmasıyla ilgili ise önemli veri; Boğdan'da Hıristiyanların kendilerini Müslümanlardan ayırmak için takması bilgisidir. Dolayısıyla bu kişinin Boğdan'lı bir yerli olmasından ziyade, önemli pozisyonlardan birinde olabilecek -belki de Boğdan prensinin istihdam ettiği- bir Avrupalı olabileceği akla yakındır.²³³ Boğdan Prensi Constantine Mavrocordato'nun (1711-1769) davetiyle Romanya'ya giden Liotard 1742-1743 yıllarında prensin 1732 yılında evlendiği eşi Ekaterina Mavrocordato (önceki soyadıyla Catherine Rosetti) (1715-1755)'nun portresini de yapmıştır (kat. 26). Prens basit ama etkileyici bir tahtta oturmuş ve imparatorluk elbisesi giymiştir. Sert pozu seçkin sosyal konumunu hatırlatmaktadır. Modelin sağ kolunun alt kısmı ve elinin olduğu bölümün dikkatlice kesilmiş olması, Liotard'ın muhtemelen düzeltmek için bu alanı elden geçirdiğini göstermektedir.²³⁴ Boğdan gezisi sırasında yaptığı diğer eserler ise Transilvanya Sultanı (kat. 27) ve 1742-43 yıllarına tarihlenen *Boğdan kostümlü genç adam*'dır (kat. 28). Açık mavi yastıklı bir divana bağdaş kurarak oturan figürün üzerinde kenarları beyaz ve sarı renkte kürkten oluşan açık yeşil bir kaftan ile pembe tonlarında bir şalvar ve başında kalpak vardır. Ayağındaki altın rengi ayakkabılar, kemer ve kaftanın altın rengi birbiriyle uyum içerisindedir. Elleri dizlerinin üzerinde duran beyefendi, bir eliyle çubuk tutmakta ve izleyiciye doğru bakmaktadır. Ressamın, Avrupalı seçkinlerden olduğu anlaşılır fakat kimlikleri belirlenememiş başka Türk kıyafetli erkek portreleri de vardır (kat. 29-30-31-32).

Liotard'ın yaptığı bir grup kadın portresi; modellerin gerek kıyafeti, gerekse kompozisyon özellikleriyle birbirine benzemektedir (kat.33-38; kat.39-40; kat. 41-43). Sanatçının bu türdeki eserleri karakteristik Liotard kompozisyonları olarak tanınmış ve ünlü olmuştur. Bunlardan biri 1749 tarihli *Divanda Düşünceli Bayan*'dır (kat. 33). Mimica adlı kişiyi resmettiği eserinde model, Türk dekorlu bir odada melankolik bir pozda,

²³³Hauptman, 2015, a.g.k., 190.

²³⁴Hauptman, 2015, a.g.k., 190.

dirseğini dizinin üzerine koymuş ve elini çenesine dayamıştır. Yüzü sağ tarafa dönük, düşünceli bir şekilde betimlenmiştir.²³⁵ Saçları örgülü olan bayanın boynunda inci kolyesi, sağ el bileğinde siyah bir bileklik ve küçük parmağında bir yüzük bulunmaktadır. Yerde kırmızı ve mavi renkli madalyonlu uşak halısı serilidir. Mavi üzerine kırmızı işlemeli yastıklar ve beyaz örtülü bir divanda oturmakta olan modelin üzerinde beyaz şalvar ve beyaz üzerine kırmızı çiçekli bir elbisesi vardır. Divanın üzerinde, içinde aynanın da bulunduğu bir dikiş sepeti ile bir tarafa itilmiş kitap yer almaktadır. Halının üzerinde ise yırtılıp yere atılmış bir mektup bulunmaktadır.²³⁶ Bu eseriyle aynı kompozisyondaki *Türk odasında kadın* eserinde Coventry Kontesi Maria Gunning²³⁷ veya d'Herouville Kontesi Lolotte Gaucher'i resmettiği düşünülmektedir (kat. 34). *Divanda Türk Kostümlü Genç Oryantal* (kat. 35), ve *Divanda Oturan Bayan* (kat. 36)'dır. Yine 1756-1758 yılları arasına tarihlenen eserinde de Karısı Marie Fargues'i aynı pozisyonda tasvir etmiştir (kat. 37).

Sanatçı 1756'da Amsterdam'da 29 yaşındaki Marie Fargues ile evlendiğinde 54 yaşındadır ve muhtemelen düşünlerinden kısa bir süre sonra bu eserini yapmış olmalıdır. Türk ressamı olarak Liotard'ın en çok ünlenen kompozisyonlarından birinde karısını²³⁸ da resmetmek istediği anlaşılmaktadır. Kompozisyonda farklı olan unsur ise ortada -yırtılmış mektup yerine- yer verilen Çin porselenidir. Bu yıllarda Avrupa'da Çin dekorları ve porselenleri de *Chinoiserie* etkisiyle yayılmıştır.²³⁹ Avrupa'da, Çin ve Türk sanat formları denk ve/veya benzer görülmesiyle iç içe geçmiştir. Çin ve Türk unsurları mimaride de sık sık bir araya gelmiştir. 18. yüzyılın izleyicisinin bu iki kültür arasında

²³⁵Sözü edilen duruş, sanat tarihinde melankoli duygusunu betimlemek için sık sık kullanılan pozdur. Bu sebeple bu duygunun gelenekselleşmiş bir aradığından bahsetmek mümkündür. Dürer, Munch, Sérusier gibi ressamlar melankoli duygusunu anlatmak için figürlerini bu duruşla resmetmişlerdir (G. Güçsav (2012). *Odalık Görünmeyi Sergilemek*. (Çev: Evren Yılmaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.55).

²³⁶Renda, 1978, **a.g.k.**, 17.

²³⁷Coventry Kontesi Maria Gunning (1733-1760), 6. Coventry Kontu George William Coventry'nin eşi ve dönem sosyetesinin tanınmış yüzlerinden biridir. Maria'nın 30 Eylül 1760'taki (27 yaşında) erken ölümü, o zamanlar çok tercih edilen türdeki makyajdan kaynaklanan kurşun zehirlenmesindedir. 17. ve 18. yüzyıllarda kadınların soluk beyaz tenleri ve kırmızı yanakları olması modaydı; fakat kurşunun zararlı etkileri cilt döküntülerine neden olmuş, bu lekeleri örtmek için daha fazla uygulama yapmaya gerek duyduklarından dolayı kan zehirlenmeleri olmuştur https://en.wikipedia.org/wiki/Maria_Coventry,_Countess_of_Coventry (Erişim Tarihi: 24.05.2019).

²³⁸<https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/jean-etienne-liotard/objects#/SK-A-240,1> (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

²³⁹*Chinoiserie*; Avrupa'da insanların Çin'den ithal edilen porselen, ipek dokuma, lake gibi eşyalara düşkünlüğü sonucunda ortaya çıkmıştır. Özellikle 17. ve 18. yüzyılda iç mimaride, mobilya, porselen, seramik, dokuma ve peyzajda yaygınlık göstermiştir. Yoğun olarak yıldız kullanımı, mavi- beyaz renkler ve asimetrik kompozisyonlar Çin tarzının özelliklerindedir. Rejans ve Rokoko dönemlerinde Çin tarzı yaygınlaşmıştır (Z. Rona (1997). *Chinoiserie. Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, s.342).

biçimsel bir yakınlık kurması nedeniyle, Liotard'ın Çin sanatını anımsatması ihtimali yüksektir ve iki kültür arasında bir hareket olasılığı algıladığını ortaya koymaktadır. Buradaki Çin porseleni bir vazo, Liotard'ın sanatının çok sayıda potansiyel kaynağına işaret etmekle birlikte eserinin özgün yönünü de ortaya koyan bir detaydır.²⁴⁰ Liotard'ın yine bu grubuna giren fakat oda içinde değil de daha yakın planda verdiği modelleri de ayrı bir grup oluşturur. 1740-50 yıllarına tarihlenen *Türk Giysileri İçinde Bir Kadın* (kat. 38), Lady Hawke ve Lady Anne Somerset bunlar arasındadır (kat. 39-40).

Yukarıdaki eserlerde görülen kıyafetle resmettiği Lady Hawke (Catharine Brooke) (1720-1756) portresi 1753 yılı yaz mevsiminde Liotard'ın İngiltere'ye yapmış olduğu ilk seyahat dönemine denk gelmektedir. Lady Hawke, -1776 yılında baron rütbesine yükselen- Amiral Sir Edward Hawke'ın eşini temsil etmektedir.²⁴¹ 1755 yılında aynı tarzda Lady Anne Somerset'in (1741-1763) portresini yapmıştır.²⁴² Hawke prototipini Lady Somerset'in -ressamın atölyesinde eseri görüp görmediği bilinmese de- isteyerek seçildiği düşünülmektedir.²⁴³ 14 yaşlarında olan Lady Anne Somerset -Lady Hawke gibi- büst/yarım boy olarak vücudu sağa dönük, bakışları izleyiciye dönük betimlenmiştir. *14 yaşındayken fiziksel olgunluğa sahip olan model, büyüleyici bir çekicilikle izleyiciye dikkatle bakar; çiçek desenli elbisesi, hoş bakışları, omuzlarına düşen saçları ustaca düzenlenmiş ve korse etrafındaki dantellin zarıflığı, Liotard'ın ustalığını yansıtmaktadır.*²⁴⁴

²⁴⁰Smentek, **a.g.k.**, 103.

²⁴¹M. Roethlisberger (2014). Liotard mis à jour. *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*, 71, s.187. <https://www.e-periodica.ch/digbib/view?pid=zak-003:2014:71#198> (Erişim Tarihi: 27.03.2019).

²⁴²4. Beaufort Dükü Charles Noel Somerset'in en büyük çocuğu olan Anne Somerset; Thomas Hudson, Francis Cotes, Joshua Reynolds ve Benjamin West'e de modellik yapmıştır. 1759'da Northampton'ın 7. Kontu Charles Compton ile evlenmiş ve eşi Büyükelçi olarak Venedik'e giderken ona eşlik etmiştir. Dört yıl sonra 22 yaşında Napoli'de -kocasası gibi- tüberküloz kurbanı olmuş ve ölmüştür (M. Roethlisberger, 2014, **a.g.k.**, 187; Hauptman, 2015 **a.g.k.**, 200; Jeffares, 2016, **a.g.k.**, 3). Anne Somerset, Liotard dışında Thomas Hudson, Francis Cotes, Joshua Reynolds ve Benjamin West'e de poz vermiş ve modellik yapmıştır (Hauptman, 2015, **a.g.k.**, 200).

²⁴³M. Roethlisberger, 2014, **a.g.k.**, 187.

²⁴⁴W. Hauptman (2015). **a.g.k.**, 200.

Resim 12. Jean Adam Serre²⁴⁵, *Çerkes Kostümlü Genç Kadının Portresi*, 4.4 x 3.5 cm., Emaye Üzerine Minyatür Portre, Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques²⁴⁶

1754'ten 1756'a kadar Londra'da bulunan Jean Adam Serre bu eserin emaye üzerine minyatürünü gerçekleştirmiştir (res. 12). Her ne kadar *Çerkes Kostümlü Genç Kadının Portresi* olarak bilinip Anne Somerset olarak tanımlanmamış olsa da fizyonomisinden o olduğu anlaşılmaktadır. Bu veriler Liotard'ın yaptığı portrelerin, kendisi veya diğer ressamlar tarafından minyatür tekniğiyle de çoğaltıldığını göstermektedir. Aynı şekilde, minyatür ustası Gervase Spencer da bu kompozisyonu birkaç portrede kullanmıştır. Bunlardan biri Susannah Beckford'u²⁴⁷ tasvir ettiği 1755 tarihli mine eserdir (res. 13).²⁴⁸ Gabriel-Jacques de Saint- Aubin *Türk kıyafetli, Minderler üzerinde oturan iki kuzen* eserini Liotard'dan esinlenerek gerçekleştirmiştir (res. 14).²⁴⁹ Yine 1771 yılında George Willison tarafından bakır üzerine yağlıboya tekniğiyle yapılmış Türk elbiseli Nancy Parsons yine Liotard'ın eserinden uyarlanmıştır (res. 15).²⁵⁰

²⁴⁵N. Jeffares (2016). **a.g.k.**, 7.

²⁴⁶<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 04.01.2019).

²⁴⁷Susannah Beckford, yılda 20.000 sterlinlik bir gelirin varisi olmuş ve sonrasında Şubat 1755'te, eski bir Jamaika valisinin oğullarından ve aynı şekilde büyük bir servetin sahibi olan François Beckford'la evlenmiştir. Kocasının yeğeni olan William Beckford'ın Fonthill'de bir Türk odası yaptığı bilinmektedir: Williams, 2015, **a.g.k.**, 99.

²⁴⁸Williams, 2015, **a.g.k.**, 99.

²⁴⁹<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 29.07.2018);

<http://jeannedepompadour.blogspot.com/2012/03/turquerie-in-portrait-paintings.html> (Erişim Tarihi: 29.07.2018).

²⁵⁰Williams, 2015, **a.g.k.**, 99.

Resim 13. Gervase Spencer, *Susannah Love*, Renkli Mine, 1755²⁵¹

Resim 14. Gabriel-Jacques de Saint-Aubin, *Türk kıyafetli, Minderler üzerinde oturan iki kuzen*, 1770, Suluboya, guaj, 126x169 mm., Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques

Resim 15. George Willison, *Nancy Parsons*, Yağlı Boya, 1771, New Haven CT. Yale Center for British Art, Paul Mellon Collection²⁵²

²⁵¹Williams, 2015; <http://www.jjhc.info/gervasespencer1755susannahbeckford.htm> (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

1740-42 yıllarına tarihlenen *Okuyan Türk Kıyafetli Kadın* çiziminde ise Liotard'ın tipik grubunda görülen -yukarıda örnekleri sunulan- aynı çiçekli Türk kıyafetiyle görünen bir kadın divanda uzanmış ve kitap okurken tasvir edilmiştir (kat. 41). Liotard Avrupa'ya döndükten sonra bu eserin yağlıboya versiyonlarını gerçekleştirmiştir. *Türk tarzında giyinmiş Fransız Maria Adelaide* bunlardan biridir (kat. 42). Fransa kralı XV. Louis'nin üçüncü kızı olan Marie- Adelaide (1732-1800), kıyafetleriyle ve duruşuyla saraylı bir kadın olduğu hissi verilerek elinde -küçük boyutlu olmasından anlaşıldığı üzere- hikâye kitabı okurken betimlenmiştir.²⁵³ Genç kadın üzerindeki kaftanın bir kolunu ve ayakkabılarını çıkarmış, rahat bir oturuşla, minderlere yaslanmış bir halde gösterilmiştir. Arka kısmında ise kafesli pencere yer almaktadır. Bu tür eserlerindeki oda, Liotard'ın İstanbul'daki odasını andırmaktadır (kat. 41-43 ve res. 6). François Boucher'nin Liotard'dan esinlenerek yaptığı benzer bir eseri bilinmektedir (res.16).²⁵⁴

Resim 16. François Boucher, “Okuyan Sultan”, 25.4 x 33.2 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 18. yüzyıl, Pierpont Morgan Library Dept. of Drawings and Prints²⁵⁵

Liotard'ın aynı zamanda minyatür ustası olduğu ve bu alanda da faaliyette bulunduğu yukarıda söz edilmişti. Bu tür eserlerinden biri İstanbul'da bulunduğu sırada yaptığı -1740 yılına tarihlenen- *Laura Tarsi “Bir Rum Hanımefendi”* (kat. 44)'dür. Sanatçı bu eserin farklı versiyonlarını da yapmıştır (kat. 45). Resmedilen kişinin kimliği bilinmese de tanıdığı bir İstanbullu Rum kadın olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan Grandby markisi John Manners'ın (Ruthland 3. Dükü'nün Grand Tour'a

²⁵²N. C. Trauth (1999). *Wahrheitskonzeption und konstruktion im werk von Jean Étienne Liotard (1702-1789)*, Magister Artium, Universität Trier, Fach Kunstgeschichte, Heidelberg, II, s.287; <http://jeannedepompadour.blogspot.com/2012/03/turquerie-in-portrait-paintings.html> (Erişim Tarihi: 30.07.2018).

²⁵³Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 13.08.2018).

²⁵⁴<http://corsair.themorgan.org/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=90163> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

²⁵⁵<http://corsair.themorgan.org/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=90163> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

çıkan ve 1740'da İstanbul'da bulunan on dokuz yaşındaki oğlu) İstanbul'da beraber yaşadığı sevgilisi olduğu düşünülmüştür. Modelin üzerinde; yıldız işlemeli, yeşil ve siyah bir kaftan, yine etrafı yıldız işlemeli mavi ve kırmızı bir elbise, belinde iki yuvarlak büyük tokalı kemeri bulunmaktadır. Eser küçük boyutlu olmasına karşın, Laura Tarsi'nin fizyonomisi, güzelliği, kıyafetindeki zengin işlemler, sağ elinin küçük parmağında bulunan yüzüğüne kadar olağanüstü detayları yansıtmasıyla dikkati çeker ve sanatçının bu alandaki ustalığını ortaya koyar.

Liotard Avusturya Kraliçesi Maria Theresia'nın da Türk Kostümlü minyatür portresini gerçekleştirmiştir. 1743-45 yıllarında Viyana'ya ilk gidişinde yaptığı bu portrede, beyaz türbanlı bir başlıkla görülen İmparatoriçe; yarım boy olarak, kırmızı elbisesi ve yıldız işlemeli mavi kaftanı ile asil bir duruşla resmedilmiş, bir elini beline koymuş diğeriyle de kemerine sıkıştırdığı hançeri tutmaktayken gösterilmiştir (kat. 46). Liotard'ın İmparatoriçe'yi kızıyla birlikte betimlediği bir diğer eserinin ise diğer Türk tipleri kompozisyonlarından uyarladığı anlaşılmaktadır (kat. 72-73).

Sanatçı yine benzer boyutlarda ve kompozisyonda Oyun yazarı Charles-Simon Favart'ın eşi Madame Favart'ın portresini yapmıştır. Modelin başlığı, aksesuarları ve kıyafetinde bazı farklılıklar olsa da genel olarak İmparatoriçe Theresia'nın portresine benzerlik göstermekte fakat -ciddi yüz ifadesi olan diğer modellerin aksine- Favart burada hafif gülümsemektedir (kat. 47).

Liotard, örnekleri sunulduğu gibi Avrupalı aristokrat ve seçkin²⁵⁶ kadınları -Türk kıyafetleri içinde- sıkça resmetmiştir. Bunlardan bir diğeri 1746 yılında Cenevre'de bulunduğu sırada yaptığı -Cenevre papazı ve akademi rektörü Amy Lullin'nin kızı-²⁵⁷ Marie Charlotte Boissier'dir (kat. 48). Yarım boy olarak resmedilmiş modelin üzerinde incilerle süslenmiş beyaz ipek elbise, kol manşetleri ve kenarları beyaz kürklü olan mavi kadife bir kaftan vardır. Belini yuvarlak tokalı bir kemer, beyaz kıvrıkcık saçlarını siyah tüy ve mavi fiyonk süslemektedir. Benzer bir eser de ismi bilinmeyen bir Avrupalı aristokrat kadının madalyon portresidir (kat. 49). Ressam, bu eserlerinin tarzına yakın, fakat biraz daha Binbir Gece Masalları gravürlerini andıran bir resminin üzerine de *Sultane* tanımlamasını yapmıştır (kat. 50).

²⁵⁶Liotard'ın Türk kıyafetleriyle resmettiği seçkinler EK-7'de verilmiştir.

²⁵⁷Koos, 2014, a.g.k., 121.

4.1.2. Osmanlı Seçkinleri

Liotard İstanbul'da bulunduğu sırada sadece Avrupalı seçkinleri değil, Osmanlının üst düzey görevlilerini ve bunların yakınlarını da resmetmiştir. Eserlerine baktığımızda; genelde yakından gördüklerini ve tanıdıklarını, iletişim halinde olduğu kişileri resmetmiş olduğu hissedilir. İstanbul'dayken gerçekleştirdiği söz konusu üst düzey görevlilerinden biri *Ayakta Büyük Vezir Portresi*'nde görülmektedir (kat. 51). 1740-42 yıllarına tarihlenen bu eserde vezir tam boy olarak -kıyafet albümlerindeki gibi- resmî kıyafetiyle betimlenmiş, asil, yaşlı, beyaz sakallı gösterilmiştir. Bu eserden yararlanarak yapmış olabileceği bir portresinde de, yine aynı kallavi ve de kürklü beyaz kaftanıyla tanınan *Grand visir / Büyük vezir* daha genç ve yarım boy / büst şeklinde betimlenmiştir (kat. 52). Süheyl Ünver, Liotard'ın İstanbul'da kaldığı dönemde Koca Ragıp Paşa'yı -reisülküttap görevini yaparken- tanıdığını, Avrupa'ya döndükten sonra ise sadrazam olduğu haberini alıp onu söz konusu bu eserde vezir kıyafetiyle gösterdiğini öne sürmüştür. Diğer bir görüş ise, portredeki kişinin Liotard İstanbul'dayken sadrazam olan Nişancı Hacı Şehla Ahmed Paşa'nın olabileceğidir.²⁵⁸ Ressamın İstanbul'da kaldığı süre boyunca Yeğen Mehmed Paşa (19 Aralık 1737- 22 Mart 1739), Hacı İvaz Mehmed Paşa (22 Mart 1739-23 Haziran 1740), Nişancı Hacı Şehla Ahmed Paşa (23 Haziran 1740-21 Nisan 1742) ve Hekimoğlu Ali Paşa (21 Nisan 1742-23 Eylül 1743) sadrazamlık yapmıştır. Bunlar arasında yine Liotard oradayken / ya da Romanya'da bulunduğu sırada henüz göreve yeni gelmiş olan Hekimoğlu Ali Paşa olduğu da düşünülmüştür. Fizyonomisine bakarak tahmin etmek güç olmakla birlikte temsili bir sadrazam portresi de gerçekleştirmiş olduğu ya da Nevşehirli Damad İbrahim gibi daha önceki dönemlere ait bir sadrazamı da temsil edebileceği düşünülmelidir.²⁵⁹

1740-42 yıllarına tarihlenen Mehmed Ağa Portresi de yine saray çevresinden biri olmalıdır (kat. 53) Mehmed Ağa dizlerinin üzerinde oturmuş, üzerinde kolları, yakası ve kenarları kürklü kaftanı ve başında sarıği ile tasvir edilmiştir. Liotard tarafından yapılan çizimin 1751'de Paris'te Johann Christoph Reinsperger (1711-1777) tarafından gravürü gerçekleştirilmiştir. Söz konusu gravürde "Sadık Ağanın kardeşi Mehmed Ağa"

²⁵⁸Renda, 1978, **a.g.k.**, 18; Bayer , 2007, **a.g.k.**,
<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi:
23.05.2018).

²⁵⁹Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 70;
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_of_a_Grand_Vizier_\(%3F\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_of_a_Grand_Vizier_(%3F).jpg) (Erişim Tarihi:
23.05.2018).

yazılması önemlidir.²⁶⁰ Zira Liotard'ın içinde bulunduğu Osmanlılardan en azından bazılarının ismini bilmek ve bu çevrelerde portreler yapılmış olduğu konusunda verilere ulaşmak; Osmanlı padişahlarının yanı sıra Osmanlı seçkinlerinin de portrelere ilgi duyduğunu, yaptırdıklarını ya da en azından poz verip müsaade ettiklerini göstermektedir. Bu eserle bağlantılı olan diğer eser de Liotard'ın orijinal çiziminden yararlanarak yapılmış bir gravürdür (kat. 54). Üzerinde *Sadig Aga, grand trésorier des Mosquées / Sadig Aga, Camilerin Büyük Haznedarı* yazılması yukarıdaki Sadık Ağa'nın görevinin *camilerin hazinedarı* olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Musée du Louvre'da bulunan ve 1738-42 yıllarına tarihlenen *Sadık Ağa'nın oğlunun portresini* (kat. 55) de yapması Sadık Ağa ve Liotard'ın İstanbul'da iletişim halinde olduklarını; Ağa'nın, kardeşinin ve oğlunun portrelerini yaptırdığını dolayısıyla Avrupa tarzında portrelere Osmanlı seçkinlerinin / üst düzeyden kişilerin de ilgi duyduğu anlaşılmaktadır.

Liotard'ın Osmanlılarından bir diğeri *Cüce İbrahim* (kat. 56)'dir. Osmanlıda saray hayatında çeşitli görevlerde yer alan cüceler, gelen gezginlerin ve sanatçıların seçtiği, yazdığı konular arasında olmuştur. Ressam burada cüceyi çizerken ne arka plan ne de fiziksel çevreye ilişkin bir ipucu vermiştir. Modelin vücuduna göre orantısız bir şekilde büyük başıyla izleyiciye bakması çarpıcı bir görüntü oluşturmuştur. Yüz özellikleri dokunaklı olan cücenin başkaları için eğlence ve eğitim vb sağlayarak hayatını geçiren, gösterişli başlığı ve kürklü kaftanıyla, önemli / tanınan / belki de saray çevresinde çalışan yaşlı bir adam olduğu hissini verir.

Osmanlı seçkinlerinden birinin ele alındığı, 1740-42 tarihli *Defterdarın Arkadaşı Bir Efendi* adlı eserde de başında türbanı ve üzerinde kürklü bir kaftanı olan siyah sakallı Türk karakter yastıkların döşeli olduğu divanın köşesinde oturmakta ve uzun bir çubukla sigara içmektedir (kat. 57). Bunun iki örneği daha vardır ki bunlardan biri 1751 tarihli kabataslak bir çizimdir (kat. 58). Diğerinde ise oldukça renkçi bir anlayışta yapmış olduğu, minder yastık ve yerdeki halının önemsenererek yapıldığı bir Türk odası içinde aynı pozda yapılmış olan *Çubuk İçen Türk Giysili Adam*²⁶¹ görülmektedir (kat. 59). Burada özellikle ilk bahsettiğimiz eserin *Defterdarın Arkadaşı Bir Efendi* başlığını taşıması 18. yüzyıl ortalarında önemli bir görev haline gelen ve güçlü bir yeri olan Defterdar'ın çevresindeki bir kişinin tanımlanırken onun arkadaşı olmasına vurgu

²⁶⁰Herdt, 1992, a.g.k., 108.

²⁶¹Liotard'ın *Çubuk İçen Türk Giysili Adam* eseriyle ilgili gazete haberleri EK-3 ve EK-4'te verilmiştir.

yapıldığını diğer yandan yine bir üst düzey Osmanlı'nın portresini yapmış olduğunun örneği olduğu anlaşılmaktadır.

Liotard İstanbul'da kaldığı sırada Fransız asıllı -sonradan Müslüman olup yüksek mevkilerde çalışan- Humbaracı Ahmed Paşa (Claude-Alexandre Comte de Bonneval)'nın portrelerini de yapmıştır (kat. 60-62).²⁶² Bunlardan 1741 tarihli olan ilk çiziminde Ahmed Paşa kürklü kaftanıyla, yarım boy olarak, izleyiciye bakarken oval bir form içinde betimlenmiştir. Diğerleri ise muhtemelen bu ön çalışmasından yararlanarak yaptığı madalyon / minyatür portreleridir ki birini İstanbul'dayken, diğerini 1747 yılında döndükten sonra yapmıştır. Liotard'ın burada bahsedilen Osmanlı seçkinleri, yüksek statüdeki erkekler / görevliler dışında, isimlerini ya da statülerini tam olarak tespit edemediğimiz -yeterince bilgi sahibi olamadığımız- ve de diğer temsili özellikler yüklenmiş başka eserler de tespit edilmiştir (kat. 63-66). 1740-42 yıllarında yaptığı Türk savaşçı (kat. 67) çalışmasında Yeniçerilerden daha farklı, Türk-Moğol menşeli, (muhtemelen Yatağan kılıcı olduğu düşünülen) kılıcını tutan bir subay gösterişli kıyafetiyle betimlenmiştir. Yumuşak deri botları ise bize Cengiz Han'ın Moğol savaşçıları hatırlatmaktadır.²⁶³ Liotard'ın elinde çubukla gösterdiği figürlerinden biri de yine 1740-42 yıllarına tarihlenen Sigara içen Levanten (kat. 68) çizimidir. Arkası yüksek bir sandalyede oturan ve çubuğunu içen modelin önündeki yuvarlak masanın üzerinde bir kadeh ve cam şişe yer almaktadır.

Sanatçının Osmanlı tipleri arasında geniş yer kaplayan bir diğer grup İstanbullu kadınlardır. Bunlardan biri İstanbul'da bulunduğu sırada yaptığı düşünülen (1738-42 arasına tarihlenen) bir kadın portresidir (kat. 69). Bu eserin Büyükelçi Calkoen (1696-1764) koleksiyonundan gelmiş olan bu eserin elçinin İstanbul'daki Rum sevgilisi olduğu düşünülmektedir.²⁶⁴ Bu görüş, Vanmour'un yaptığı söz konusu Rum sevgili portresiyle karşılaştırdığımız da daha pekişmektedir. Liotard'ın Vanmour'un eserini görmüş olma ihtimalinin yanı sıra elçinin kendisi de sipariş vermiş olabilir. Mavi ve

²⁶²Yalçınkaya, 2002, **a.g.k.**, 779. Ahmed Paşa, Üsküdar'da kurulan Humbarahane okulundaki askeri eğitimi batı seviyesine ulaştırmak amacıyla teknik uzman olarak Fransa'dan gelmiştir (Renda, 1978, **a.g.k.**, 12).

²⁶³Herd, 1992, **a.g.k.**, 126.

²⁶⁴Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 264;

<https://www.rijksmuseum.nl/en/search?p=3&ps=12&f.principalMakers.name.sort=Jean-Etienne%20Liotard&st=Objects&ii=0> (Erişim Tarihi: 16.02.2019).

Rivayete göre elçi Calkoen'nin sevgilisinin lakabı *Beyaz Gül*'dür ve Calkoen ülkesine döndüğünde üzüntüden ölmüştür. Calkoen ömürboyu evlenmemiştir. E. S. Nicolas (2003). *Lale Devri İstanbulunda Bir Büyükelçi*. (Ed: M. Şeyhun, A. Pekin), *Lale Devri'nin Bir Görgü Tanığı Jean Baptiste Vanmour*. İstanbul: Koçbank Yayınları, s.23.

yaldız işlemeli, siyah-beyazdan oluşan kürklü bir kaftan içinde görülen modelin uzun koyu kahverengi saçlarının bir tutamı göğsünün üzerinde düşmüştür. Beyaz gömleğinin üzerinde kenarları yaldızlı kırmızı dekolteli elbisesi vardır. Başında kırmızı tüylü sarı bir başlık dikkati çeker. 1738 tarihli diğer bir *İstanbul Kadın portresi*'nde İstanbul'dan muhtemelen levanten ya da gayrimüslim bir hanımefendi görülmektedir (kat. 70). Kıyafetiyle ve aksesuarlarıyla yüksek tabakadan biri olduğu anlaşılır. Divan üzerine oturan model koyu kahve veya vişneçürüğü renkli bir yastığa dayanmıştır. Uzun kollu ve dekolteli beyaz bir bluzun üzerinde yaldız işlemeli yeşil bir elbise vardır. Onun üzerine de yine yaldız işlemeli kırmızı, omuzları ve kenarları kahverengi kürklü olan bir kaftan giymiştir. Belinde üzeri desenli yaldızlı metal çerçeveli olan altın kaplamalı büyük çift diskli kemeri, başında ise üzeri yaldız işlemeli siyah bir başlığı ve boynunu saran bir kolyesiyle zarif duruşu dikkati çekmektedir.

Liotard'ın İstanbul'da gerçekleştirdiği bir grup kadın portresi İstanbullu / Peralı Frenk kadınlardır. Bu kişiler aynı tip sırmalı, kürklü kaftanlarıyla, bileklik, küpe, kemer gibi aksesuarlarıyla, mücevherleriyle birlikte oldukça şık olarak, tek başına ya da kızlarıyla birlikte betimlenmişlerdir (kat. 71-74). Tek figür gösterilenler kıyafetin öne çıkarıldığı bir duruşla, albüm resimlerindeki gibidir. Kızlarıyla betimlenen iki Frenk kadın kompozisyonu birbirinin aynısı olmakla birlikte İstanbul'da yaptığı *Peralı Frenk Hanımefendi, Ardında Bir Kız* (kat. 72), Avrupa'ya döndükten sonra yaptığı diğeri ise *Türk Kostümlü Avusturya İmparatoriçesi Marie Thérèse ve arkasında kızı* (kat. 73) şeklinde adlandırılmıştır. Ressamın İstanbul'da yaptığı -İstanbul ortamında sıkça üretilen temsili eserleri hatırlatan- bu çalışmayı daha sonra İmparatoriçe ve kızı için uyarlamış olabileceği gibi İstanbul'da gerçekleştirdiği diğer eserini de ilk aşamada; diğer kalıplara / görsel dillere benzeterek Türk kıyafetiyle İmparatoriçe ve kızını göstermek amacıyla gerçekleştirmiş olabilir. Liotard'ın örneklemelerini sıkça yaptığı İstanbullu Frenk kadınlardan biri de yine aynı şekilde ayakta ve tek başına betimlenmiş ve diğer ikili olanlarla aynı kıyafet ve duruşta gösterilmiştir (kat. 71). Ressam yaptığı kalıpları Avrupa'da diğer modellere uygulamış ve diğer ressamlar da aynı Frenk kadını kullanmışlardır. Örneğin bir İngiliz ressam Liotard'ın Frenk kadınının pozunu ve kıyafetini Orford Kontesi olan Margaret Roll'un portresinde aynen kullanmıştır (res. 17).²⁶⁵

²⁶⁵Roethlisberger and Loche, 2008, a.g.k., 280.

Resim 17. İngiliz Ressam, *Orford Kontesi Olan Margaret Roll* (sol)²⁶⁶

Resim 18. *İstanbul'da Frenk Bir Kadın Portresi*, kat. 74 (sağ)

Liotard, 1738-42 *İstanbul'da Genç Kadın İşlemeli Mendille* eserinde Liotard'ın sanatında nadir görülen, büyük başı ve vücudu arasında rahatsız edici bir orantısızlık olduğu gözlemlenmiştir (kat. 75)²⁶⁷ Kostüm gösterişli olmakla birlikte doğrudan bir etnik kimliğe bağlı kalmayacak kadar eklektik özellik taşımaktadır. İstanbul'dan bir kadını teslim etmekle birlikte elindeki mendille -yabancıların merakla izlediği- ünlü Rum danslarını hatırlatması bakımından temsili bir Rum kadın portresi olabilir. 1738 tarihli *İstanbul'daki Matmazel Beli* elçilik çevrelerinden Liotard'ın tanıdığı / tanıştığı bir levanten ya da gayrimüslimin portresi olabilir (kat. 76). Geleneksel Osmanlı kıyafeti içindeki modelin kimliği bilinmese de Liotard'ın onu tanıdığı / bildiği aldığı nottan ve tarihten bellidir.

Liotard'ın İstanbul'dayken gerçekleştirdiği eserleri arasında divanda otururken poz veren kadın resimleri de bulunmaktadır. *Bir Divanda Oturan İstanbullu Bayan* (kat. 77) eserinde Türk kıyafetleriyle ayaklarını yana toplamış ve kaftanını ayaklarının üzerine örtmüş bir kadın divanda oturmaktadır. Sağ kolu yaslandığı divan yastıklarının üzerindedir ve başını da sağa çevirmiş hafifçe gülümsemektedir. Modelin oturduğu divanın üzerinde hiçbir desen yoktur. Böylece üzerindeki desenli Türk kıyafeti ön plana çıkmıştır. Bu kompozisyon 1756 tarihli Türk kıyafetiyle gösterdiği Bayan Montagu

²⁶⁶Roethlisberger and Loche, 2008, a.g.k., 280.

²⁶⁷Hauptman, 2015, a.g.k. 189.

eseriyle (kat. 16) benzerlik göstermektedir ki bu da bu çizimini daha sonra kullanmış olduğuna işaret eder. *Bir Divanda Oturan İstanbullu Bayan* (kat. 78) eserinde bu kez desenli örtü ve desenli yastıkları olan bir divanda oturan yine Türk kıyafetleri içerisindeki bir kadının süslü başlığı ve takıları dikkati çekmekle birlikte, üzerinde bol şalvar, çiçekli entari ve kürklü kaftanı görülmektedir. Bakışları sol yöne doğru olan model bir kolunu yastıkların üzerine yaslamış, diğerini ise kemerinin üzerine koymuştur. Liotard'ın nadir orta / yaşlı kadın figürlerinden biri *Elinde Bir Fincanla Yerde Oturan Kadın Portresi* (kat.79)'dir ki daha sonra sıkça kullanmış olduğu kompozisyonlar arasında değildir. Elinde bir fincan tutan başı kapalı modelin arkasındaki kişi de kabataslak çizilmiş, yarım bırakılmıştır. Diğer bir farklı eseri de 1771 tarihli hotozlu başlığın gösterildiği *Türk saç modeli* (kat. 80)'dir.

4.1.3. Otoportreleri: Türk Kılığında Liotard

Otoportre tamamen benzerlik / tasvir ile ilgilidir ve açıkça tanımlanmış “pratik” bir amacı olan tek resimsel türdür. Esasında bir portre iken, bir kişinin kendine özgü subjektifliğinin ifadesi haline gelmektedir. İzleyicinin, ressamın kendini olabilecek en iyi ışıkta veya en *özgün* şekilde resmetme ve *olduğu gibi* görünme konusundaki istekliliğini kabul etmekten başka seçeneği yoktur.²⁶⁸ Jean-Étienne Liotard (1702-1789) üretken bir öz-portreisttir. Kariyeri boyunca, çoğunlukla pastel olmak üzere yirmiden fazla otoportresini gerçekleştirmiştir.²⁶⁹ Aşağıda sunulacağı gibi, değişik zamanlarda kendi duygusal fizyonomisini belirten bu portrelerinde yaşlılığa doğru giden hayat yolculuğunu kayıt altına almıştır.

²⁶⁸C. Stoullig (2006). Self -Portraits. *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Masterpieces from the Musées d'Art et d'Histoire of Geneva and Swiss Private Collections*. (Ed: C. Stoullig), Genève: Musées d'art et d'histoire; Paris: Somogy; New York: Frick Collections, s.24.

²⁶⁹H. Williams (2012). A Phenomenology of Vision: The Self Portraits of Jean Étienne Liotard. *RIHA Journal*, Vol. 34. <https://www.riha-journal.org/articles/2012/2012-jan-mar/williams-phenomenology-of-vision> (Erişim Tarihi: 13.08.2018).

Resim 19. Liotard, *Otoportre*, 46 x 37 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1727/1733, Özel Koleksiyon²⁷⁰

1727 tarihli bir erken dönem otoportresinde kıvrıkcık saçlı bir peruk, kravat, siyah kadife ceket ve beyaz fırfırlı gömleğiyle sanatçı sakalsız görülmekte ve Paris'te (1723-1735) yaşadığı dönemdeki tarzını yansıtmaktadır. Burada güçlü realistik tarzı ve Fransız resim sanatının izleri hissedilir.²⁷¹ Bu eserinden on yıl sonra gerçekleştirdiği ilk pastel otoportresini 1735-1738 yılları arasında kaldığı İtalya'da / Floransa'da gerçekleştirmiştir. Bu portresinde sıradışı kişiliğin bir amblemi olarak parlak bir kırmızı kullanmıştır.²⁷²

²⁷⁰Previtali, 1966, **a.g.k.**, Bayer, 2007, **a.g.k.**,

<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 13.08.2018); Williams, 2012, **a.g.k.**, <https://www.riha-journal.org/articles/2012/2012-jan-mar/williams-phenomenology-of-vision> (Erişim Tarihi: 13.08.2018); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

²⁷¹Previtali, 1966, **a.g.k.**

²⁷²http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

Resim 20. Liotard, “Floransa” Otoportresi, 38 x 24.7 cm., Açık Mavi Kâğıt Üzerine Pastel, 1737, Cabinet d’arts graphiques des Musée d’art et d’histoire, Genève²⁷³

Resim 21. Liotard, *Kırmızı Kepli Otoportresi*, 12.1 x 10.2 cm., Parşömen Üzerine Mavi ve Kırmızı Kalem, Siyah ve Kırmızı Tebeşir , 1765-67, Cabinet d’arts graphiques des Musée d’art et d’histoire, Genève²⁷⁴

Diğer bir otoportresinde siyah beyaz renklerle kontrast oluşturmuş bir fon üzerinde -sakalını 1756 yılında Amsterdam’da evlendiği Marie Farques’e düğün hediyesi olarak feda ettikten çok sonra- sakalsız, beyaz yakalıklı bir gömlek, mavi kaftan ve kırmızı kebinin altından görünen uzun gri saçları ile görülmektedir. Kendini bu tarzda resmettiği diğer otoportrelerin en küçüğü guaj tekniğiyle yaptığı minyatür bir

²⁷³http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

²⁷⁴http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 26.10.2018).

eserdir (res. 22 a-b). Kare şeklindeki minyatür eser küçük boyutlarına rağmen, büyük boyutlu bir portre gibi ayrıntılara sahiptir. Sanatçı, kendine özgü kırmızı kebi, mavi kaftanı ve “*Türk kıyafetine uygun sarı fanilasıyla*” kendini betimlemiştir. Ancak beyaz fırfırlı yakası, memleketi Cenevre’nin geleneksel kıyafetinin bir parçasıdır.²⁷⁵ Bu tipteki portrelerinin en büyüğü ise 1770 tarihli pastel çalışmasıdır (res. 23).²⁷⁶

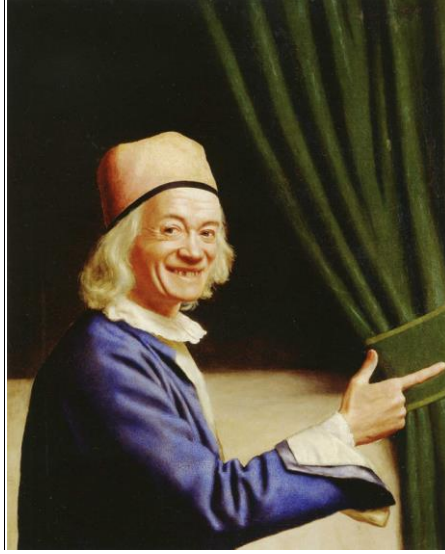

Resim 22 a-b. Liotard, *Otopotre*, 4.1 x 3.8 cm., Parşömen Üzerine Guaj, 1765-67, Lewis Walpole Library, Yale University²⁷⁷

²⁷⁵C. R. Brandner (2017). 12. Horace Walpole and His Collection of Miniatures by Jean-Étienne Liotard. <https://campuspress.yale.edu/walpole300/12-horace-walpole-and-his-collection-of-miniatures-by-jean-etienne-liotard/> (Erişim Tarihi:11.04.2019). Siyah ahşap çerçeveli minyatür, Horace Walpole’ye aitti ve 1954’te W.S. Lewis tarafından satın alınmıştır. Ahşap çerçeve, Walpole’nin elinde bir yazıt taşıyan kâğıt desteğiyle arka tarafı kapatılmıştır. Arkasında “Liotard / by / Himself. / A / legacy / to / Mr Horace Walpole / from Mrs M. Delany / 1788” (Liotard, Kendisi. Bayan M. Delany 1788’den Bay Horace Walpole’a bir miras) yazmaktadır. Sonrasında kenarlarına şu satırlar eklenmiştir: “Purchased for me by Mr. Forster at Strawberry Hill. 10th May 1842. R. R. Preston” (Benim için Bay Forster tarafından Strawberry Hill’de satın alındı. 10 Mayıs 1842. RR Preston) Bu notlara göre minyatür 1784 gibi erken bir zamanda Walpole’un elindeydi. Çerçevenin arkasındaki açıklama, Mary Delany’nin ölüm tarihi olan 1788 yılını ifade etmektedir. Walpole muhtemelen sadece arkadaşını anmak için yazıtı eklemiştir. (<https://campuspress.yale.edu/walpole300/12-horace-walpole-and-his-collection-of-miniatures-by-jean-etienne-liotard/> Erişim Tarihi:11.04.2019).

²⁷⁶D. Bull (2015). Self-portraits and the Artist's Family: The Armoury of Self-promotion. (Ed: C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens), *Jean Étienne Liotard*. London: Royal Academy of Arts, s. 49-50.

²⁷⁷Otopotre ve bilgi için bkz. Brandner, 2017, **a.g.k.**, 12. <https://campuspress.yale.edu/walpole300/12-horace-walpole-and-his-collection-of-miniatures-by-jean-etienne-liotard/> (Erişim Tarihi:11.04.2019).

Resim 23. Liotard, *Gülen Liotard*, 84 x 74 cm., Tuval Üzerine Yağlı Boya, 1770, Musée d'art et d'histoire, Genève²⁷⁸

Liotard 1770 tarihli diğer bir otoportresinde ise kendini gülümserken betimlemiştir. Avrupa turunda (1770'ten 1774 sonbaharına kadar Hollanda'ya, düzenlediği sergiler ve açık artırmalarda da dâhil olmak üzere) bu tablosunu hep yanında götürmesi otoportresini pazarlama aracı olarak kullanmış olabileceğini düşündürmektedir.²⁷⁹ Uzun süre uzun sakallı olan sanatçı burada kendini sakalsız olarak, kırışıklıkları ve eksik dişiyle, beyaz saçlarıyla olduğu gibi betimlemiştir. Arka fonda siyah ve açık tonun bir arada kullanılması kontrast oluştururken siyah kısma denk gelen yüzüne yansıyan ışık, hatlarının ön plâna çıkmasını sağlamıştır. Elinde ressam aletleri yoktur ve parmağı ile sanki hayat sahnesinden çıkışını gösterircesine bir perde arkasını ve çerçevenin dışını göstermektedir. Ancak yine de gülmekte ve sanki kendisinin burada mütevazı bir şekilde yaptığı gibi perdenin arkasına gizlenmiş olan aynada bize bakmaya davet edercesine poz vermektedir.²⁸⁰ Pek çok eleştirmen Liotard'ın bu eserini rahatsız edici ve hatta itici bulmaktadır. Gerçekten de dişlerinin arasındaki boşluğu gösteren gülümsemesi ve abartılı bir şekilde silah gibi tuttuğu parmağı biraz fazla rahatsız edicidir. Nişan almış parmağı ve neşeli gülümsemesi, Liotard'ın çağdaşı ve bir pastel ressamı olarak rakibi olan Maurice-Quentin de La Tour da dâhil olmak üzere diğer sanatçılar tarafından da kullanılmış bir formüldür, ancak pek

²⁷⁸http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 29.10.2018); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (15.02.2019).

²⁷⁹C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens (Ed.), 2015, **a.g.k.**, 184.

²⁸⁰Stoullig, 2006, **a.g.k.**, 26.

azı bu kadar belirsiz bir etki gösterebilmiştir: bu gülümsemenin samimi mi, yoksa aleni bir şekilde alaycı mı olduğu konusunda hiçbir ipucu yoktur; uzatılmış parmağın ve araya giren perdenin önemi de belirsizdir. Bu otoportresi 1789 yılındaki ölümüne kadar sanatçının kendisinde kalmıştır.²⁸¹

Resim 24. Liotard, “*Eli çenesinde*” *Otoportresi*, 63.5 x 51 cm., Tuval Üzerine Pastel, 1770, Cabinet d’arts graphiques des Musée d’art et d’histoire, Genève²⁸²

Liotard’ın *Eli çenesinde Otoportresi* (res. 24) de benzer bir kompozisyona sahiptir. Kendisini melankolik, alını buruşmuş ve eliyle çenesini tutarken resmetmiştir. Aslında dolaylı olarak Türk kostümüne geri dönme arzusu içinde olduğunu göstermektedir.²⁸³ Türk geleneklerine atıfta bulunan ve sakalını hatırlatan el hareketi, aşık olan bir erkeğin boyun eğme işareti olarak da yorumlanmaktadır.²⁸⁴ Çünkü -bir zamanlar onun marka işareti haline gelmiş olan- sakalını düğünü için feda etmiştir. Ayrıca mavi kaftanının kolunu o kadar yukarıya çekmiştir ki, Türk tipi olmayan fırfırlı gömleği gizlenmiştir.²⁸⁵ Yüzün aydınlanmış bir şekilde durmasını (burada istisnai olarak sol yarısı) güçlü bir kabartma ile kaplayarak elde etmiş ve suççeği yara izli gibi

²⁸¹Bull, 2015, **a.g.k.**, 50.

²⁸²[http://www.ville-](http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all)

[ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all](http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all) (Erişim Tarihi: 28.10.2018).

²⁸³Koos, 2008, **a.g.k.**, 22. <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/kb/article/view/11864/5721> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).

²⁸⁴[http://www.ville-](http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all)

[ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all](http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all) (Erişim Tarihi:28.10.2018).

²⁸⁵Koos (2008). **a.g.k.**, 22.

göstermiştir. Karma teknikler kullanarak sırtlar ve adacıklar yaratmış, yan ışıkla bakıldığında neredeyse Rembrandt'ın dokunuş tekniğini andırdığı belirtilmiştir.²⁸⁶ *Liotard -Rembrandt'ı eleştirdiği kadar- onun eserlerine de değer vermiş ve hiç şüphesiz kendini Rembrandt'tan başka hiç bir ressamla doğrudan ilişkilendirmemiştir.*²⁸⁷ Dolayısıyla bazı otoportrelerinde onun eserlerine yaklaşan unsurları görmek mümkündür. Jean-Étienne Liotard portre sanatını şekillendiren görüşlerini 1781 tarihli kitabında şöyle dile getirmiştir: *Desen tabiatta görülen tüm varlık ve objeleri en iyi aktarabilen temel bir tekniktir. Hiçbir resim tekniği, kökeninde desen olmadan mükemmelliğe ulaşamazdı ve resim sanatının, renkler hariç, her ögesini içeren bir teknikti. Renkler ise bize tabiatın sunduğu doğal renklerin kâğıt üzerindeki en mükemmel taklidi olmalıydı.*²⁸⁸

Liotard çok çeşitli malzeme, teknik ve renk kullanmış ve bunlar amacına bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Kullandığı ilginç tekniklerden biri, sayfanın arkasına yaptığı yoğun lekelerle çizimini güçlendirmesidir. 1730'lu yıllarda genç bir kadının ayrıntılı profil çizimi bu tekniğini gösteren bir eserdir. Siyah ve kırmızı tebeşir ile yapılmış ön sayfada, kolye ve saçtaki kurdele için kırmızı renk kullanılmıştır. Bu ince kâğıdın arka yüzü ise yüz için parlak turuncu, elbise için ise mavi, kırmızı, sarı ve diğer tonlar ile fırça ile kuvvetlendirilmiştir (res. 10 a-b.). Bu, Liotard'ın pek çok çiziminde görülen tekniğin tipik bir örneğidir. Bunun amacı ön tarafta bir rölyef etkisi yaratmaktır, ancak bu örnekte bu etkiyi değerlendirmek oldukça zordur. Ancak kâğıt ışığa tutulduğunda figürün esnekliği daha dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkmaktadır.²⁸⁹ Liotard'ın bu tekniği pastel tablolarında da uygulayıp uygulamadığı bilinmemektedir; bunun hiçbir örneği yoktur ancak bunların çoğunun hafif renkli olması ve pastel için tercih ettiği zemin olan parşömenin yarı saydam olabileceği dikkate alındığında, bunun bazı örnekleri de olabileceği görülür. Ancak pastelın hassaslığı göz önünde bulundurulduğunda, bu gibi eserlere nadiren dokunulur ve bu nedenle kâğıtların arka kısımlarına erişilemez.²⁹⁰

²⁸⁶M. Koos (2007). Die Haut der Bilder. Oberfläche und Geschlecht in der Kunst des 18. Jahrhunderts. *Fkw// Zeitschrift Für Geschlechterforschung und Visuelle Kultur*. 44, s. 81-82. <https://www.fkw-journal.de/index.php/fkw/article/viewFile/1096/1093> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).

²⁸⁷Koos, 2007, **a.g.k.**, 82.

²⁸⁸Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 65.

²⁸⁹Roethlisberger, 1990, **a.g.k.**, 98.

²⁹⁰Roethlisberger, 1990, **a.g.k.**, 99.

Liotard, sanatın *doğanın aynası* olması gerektiğine inanmıştır. Özellikle portrelerde ressamın poz veren kişiden uzaklaşmasına ve onu yüceltmesine yol açmamalıdır. Aydınlanma felsefesi bakımından önemli olan doğal olana hayranlık -bu dönem insanı olarak- onun düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Bu nedenle onun portreleri Rokoko sanatının ölçütlerine oranla gerçek hayata daha fazla yakın bulmuştur. Liotard 1781 yılında yayımlanan kitabında şu sözlere vermiştir: “*Kendimi, portre ile portresi yapılan kişi arasında çok yakın bir benzerlik yakalamayı başaran ressamlardan biri olarak görüyorum. Bu başarıyı her şeyden önce, resimlerimi elden geldiğince kusursuz ve canlı yapmaya, gölgeler ile açık bölümleri eşit biçimde dengelemeye çalışmama borçlu olduğum kanısındayım...*”²⁹¹ Onun sakalını uzatarak, Türk kıyafetleri peindre turc (Türk ressamı) kimliğine bürünmesi yapay bulunarak kendi düşünceleriyle çelişmiş olduğu belirtilse de²⁹² bu durumun aslında bir süreliğine poz veren kişinin Türk hissetmesi, hissettirmesi anlarında kendisinin de aynı empatiyi yaşaması, bunu sürdürmesi, bir sanatçı olarak yaptığını özümsemesiyle -Türk ressamı haline gelmesiyle- ilişkili olmalıdır.

Liotard’ın 1744 tarihli otoportresi (kat. 105), İmparatoriçe Theresia’nın kocası, Toskana’nın grandükü -ve kısa bir süre sonra İmparator 1. Francis olacak olan- Lorraine’li Francis Stephen tarafından Uffizi koleksiyonu için sipariş edilmiştir. Liotard bu siparişi büyük bir şevkle gerçekleştirmiş ve on sekizinci yüzyılın en garip ve merak uyandırıcı otoportrelerinden birine imza atmıştır. “Bu tablo, ilerleyen dönemlerde - Londra’daki Kraliyet Akademisi’nin ilk başkanı- Jashua Reynolds’ı şaşkınlığa sürükleyecek olan düzenbazlığın özünü özetliyor gibidir.” *Neredeyse tek renk olarak sunulan bu tabloda sakalları uzamış ve başında tüylü şapkası olan Liotard’ın gözleri kocaman açılmış, burun delikleri genişlemiştir. Kahverengi tonlarının senfonisine yalnızca takkesinin kırmızı kenarlıkları ve yaban mersini rengi dudakları resme renk katmıştır.*²⁹³ Liotard, Doğu Akdeniz’den ayrıldıktan sonra da uzun süre Türk kıyafetleri giymeye devam etmiştir. Bu otoportresindeki “*Türk Ressam Lakaplı J.E. Liotard de Geneve*” yazısı ressamın söz konusu kostümleri sanatsal kimliğinin bir simgesi olarak öngördüğünü göstermektedir.²⁹⁴ Sakalını,²⁹⁵ cildini ve Boğdan kalpağını tüm inceliğiyle

²⁹¹Shaw,1999, **a.g.k.**, 66; Bayer, 2007, **a.g.k.**,

<http://lebriz.com/pages/lis.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcx=1> (Erişim Tarihi: 16.08.2018).

²⁹²Shaw,1999, **a.g.k.**, 66.

²⁹³Bull, 2015, **a.g.k.**, 47.

²⁹⁴Williams, 2015, **a.g.k.**, 58.

tasvir etmiştir.²⁹⁶ Cork ve Orrery 5. Kontu John Boyle 1755 yılında Floransa'dan yazdığı bir mektupta Uffizi'de sergilenen bu portre için şu yorumu yapmıştır: “*Orada Liotard’ı Bir Türk gibi görünmesinden dolayı mükemmel bir ressam sayan birçok İngiliz Hristiyan’ı etkilemiş Türk kıyafetiyle görünce gülümsedim!*”²⁹⁷ Aslında Liotard burada 1742-43’te Boğdan’daki kalışı esnasında almış olduğu, Boğdan soylularının giydiği tarzda bir samur kalpakla kendisini betimlemiştir. Liotard’ın Türk kostümlü olması İngiliz müşterilerinin dikkatini çekmekte yarar sağlamıştır. İstanbul’da da bu kıyafetleri ressamın kentteki hayatıyla bütünleşme isteğinde oldukça katkıda bulunmuştur.²⁹⁸ Bu veriler ressamın giydiği kıyafetlerin / aksesuarların her birinin hangi kültür ya da ülkeye ait olduğunun bilinmesinden / merak edilmesinden ziyade izleyicilerin sadece onu bütünüyle Türk tipinde algılaması / okuması eğilimlerini tatmin etmiş gözükmektedir ki Liotard da muhtemelen bunun farkındadır. Aslında gerçek anlamda ‘Türk gibi’ değildir. Giydiği kalpak, 1742 ve 1743 yılları arasında on ayını geçirdiği Yaş şehrindeki Fener Rum sarayından Boğdanlı asilzade Prens Constantine Mavrocordato’nun, (muhtemelen Liotard tarafından yapılmış bir portrenin kaynak olarak kullanıldığı) Friendrich Schmidt tarafından yapılan 1743 öncesine ait bir -gravür-portresinde görülen kalpağa benzemektedir.²⁹⁹ Aynı şekilde sakalının uzun olmasıyla da benzerlik vardır.

Liotard’ın eserlerinde algılanan iki boyutluluğu eleştirenler de olmuştur. Dönemin sanat yazarlarından manastır lideri Jean-Bernard Le Blanc, 1751 yılında Liotard’ın Uffizi’deki otoportreyi gördüğünde öfkeden deliye dönmüş ve Quentin de La Tour’a yazdığı bir mektupta ressama *chianlit* (aykırı) diyerek küçümsemiştir. Bu; Liotard’ın kendini hem bir Türk hem de önemli bir sanatçı olarak tanıttığı “carnavalesque” tanımlamasına yönelik aşağılayıcı bir atıftır.³⁰⁰ Le Blanc ayrıca “*kendini Türk ressam olarak tanıtan bu chianlit’in (aykırının) portresini gördüğümde çok utandım. Yaptığı en*

²⁹⁵Avrupa kültüründe, erkeklerin uzun sakal bırakması, kadınlar ve diğer daha az kıllı erkekler ve etnik gruplar üzerinde güç ve cinsel kuvvete ilişkin bir simge olmuştur. Diğer yandan paradoksal olarak sakalın tıraş edilmesi, bir ilerleme işareti olarak, uygarlığın ve aydınlanmış erkekliğin bir göstergesi olmuştur. Türk kıyafetlerini giymek ve hatta Liotard’ın yaptığı gibi bunu gerçek bir sakalla birleştirmek, kaçınılmaz olarak Türk imajıyla ilişkili kalıplaşmış düşüncelerle, örneğin çok eşlilik ve sodomiyi kabul ederek şehvete adanmışlığı ve -oryantalist düşüncenin barındırdığı- doygun bir zevk kültürü, erkek despotizm ile sınırsız cinsellikle ilişkilendirilmek anlamına geliyordu (Koos, 2008, **a.g.k.**, 21).

²⁹⁶Koos, 2008, **a.g.k.**, 24.

²⁹⁷Williams, 2015, **a.g.k.**, 58.

²⁹⁸Williams, 2015, **a.g.k.**, 59.

²⁹⁹Bull, 2015, **a.g.k.**, 48.

³⁰⁰Carnavalesque, egemen stil veya atmosferin varsayımlarını mizah ve kaos aracılığıyla altüst eden ve özgürleştiren edebi bir moddur. <https://en.wikipedia.org/wiki/Carnavalesque> (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

kötü eserdi; düz, düz, dümdüz, bir eser; bugüne kadar yapılmış tüm eserler içerisinde en düz olan eser” demiştir ve buradaki “düz” tanımlamasıyla “sıkıcı” demek istediği belirtilmiştir. *La Tour’un renkli ve ustalıklı ihtişamı ile karşılaştırıldığında bu pastel eser Le Blanc’a, uygulama ve yumuşatılmış renk kullanımı açısından hiç de titiz bir işçilik sunmamış, yani sıkıcı görünmüş olmalıydı.*³⁰¹

1744 tarihli fildişi üzerine yaptığı minyatür otoportresi (kat. 106) “Türk ressamı” unvanını temsil eden diğer bir eserdir. Gövdesini hafif soluna dönük, başını ise hafif sağına çevirmiş olarak resmetmiştir. Üzerinde bordo mavi renklerde çizgili gömleği ve yeşil kaftanı vardır. Belinde ise bordo kuşak sarıdır. Başlığı ise diğer eserlerinde sıkça görülen kırmızı başlıktan daha farklıdır. Bir diğer Türk kılığında görüldüğü otoportresinde (kat. 107), eli neredeyse sonradan aklına gelip eklenmiş bir parça gibi durmaktadır.³⁰² Keskin bakışıyla, tebeşiri parmaklarının uçlarıyla göstererek tutması, kürkü ve saç dikkat çekicidir. Kürk, hem kaftanın üstündeki yakada hem de Boğdan kalpağında vardır.³⁰³ 1748 yılında yaptığı (kat. 108) minyatürde de Liotard yine Boğdan işi başlığıyla görülür.³⁰⁴

1751-52 tarihli (kat. 109) otoportresinde kendini uzun gri sakallı olarak İstanbul’da kaldığı süre boyunca benimsediği Türk kıyafetiyle resmetmiştir.³⁰⁵ Mavi ipek astarlı muhteşem kırmızı kadife kaftanı ile şövalenin önüne oturmuş, tuval üzerine sürmek üzere hazır pastel boyası elinde, aynada kendine -aynı zamanda bizlere- bakarken betimlemiştir. Ressam ağzı açık şekilde ve sanki sürprizmiş ve kendi resmindeki bir sırrı açıklarmış gibi veya sanki bir başkasıymış gibi davranırcasına poz vermiştir.³⁰⁶ Bu eserinde başında başlık ya da peruk olmadan kendi saçlarıyla gözükmektedir. Sakalı ise Uffuzi’de bulunan otoportresinden daha da uzundur.

Liotard’ın ilk eğitiminin minyatür konusunda olması ve bu tür eserlerine sıkça rastlamamız bu alanda usta ve oldukça üretken biri olduğunu göstermektedir. 1753 tarihli (kat. 110) eserinde Liotard’ın fizyonomisi, 1753-1755 yılları arasında çok büyük bir başarıya sahip olduğu İngiltere başkentinde geçirdiği süre boyunca görüldüğü haliyle görülmektedir. Joshua Reynolds ve diğerlerinde kıskançlık uyandırmıştır ki

³⁰¹Smentek, 2010, **a.g.k.**, 101.

³⁰²Bull, 2015, **a.g.k.**, 48.

³⁰³Koos, 2008, **a.g.k.**, 23.

³⁰⁴Stoullig, 2006, **a.g.k.**, 26.

³⁰⁵http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 27.10.2018).

³⁰⁶Stoullig, 2006, **a.g.k.**, 26.

görüntüsü pek çok açıdan sıra dışıdır: Beyaz arka plan Liotard'ın portrelerinde benzersizdir ve sakalını kontrast yaparken aynı anda dokusunu, saydamlığını iletmiş, çarpıcı bir etki yaratmıştır. Profilden otoportre yapılması nadir görülen bir durumdur. Hayatının son dönemine kadar kullanmaya devam ettiği kırmızı kepi ise başındadır.³⁰⁷ Sol profilden resmettiği bu minyatür otoportresi küçük boyutlarda olmasına rağmen şaşırtıcı derecede ayrıntıya sahiptir. Uzun sakalı, ipek oryantal kaftanının açık kırmızı rengi ve parlaklığı dikkat çekmektedir.

1782'de karısının ölümünden kısa bir süre sonra (1782-1783 civarında) gerçekleştirdiği (kat. 111) portresinde kendini yaşlı, gözlüklü tam boy olarak, yine uzun kaftanlı, uzun, kıvrıkcık, kar beyazı sakalıyla sanatını icra ederken göstermiştir.³⁰⁸ Gösterişli şeyleri reddedişini, kendini sanatına ve geri kalan yaşamında üretmeye adayışı konusundaki kararlılığını ifade etmiştir.³⁰⁹ Evlenirken karısının isteği üzerine sakalını kesen Liotard'ın, kendini eli çenesinde gösterdiği 1770 tarihli (res. 24) otoportresinde Türk kostümüne geri dönme arzusu içinde olduğu hissedilmekteydi. Burada ise, karısının ölümünden sonra sakalını tekrar uzatarak eskisi gibi Türk kılığında olma arzusunu yinelemiş olduğu anlaşılmaktadır.³¹⁰

Jean Étienne Liotard'ın diğer ressam tarafından yapılmış Türk kılığında portreleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri Türk kıyafetli ve uzun sakallı olarak betimlendiği, -ressamı bilinmeyen- 1755 tarihli portresidir (res. 25). Avrupa'yı 1743-1756 arasında gezen Liotard üzerinde kırmızı kaftanı, başında kırmızı kepiyle uzun sakallı gösterilmiştir. Bu haliyle resmedildiği bir diğer eser de aynı tarihte yapılmış olan -yine ressamı bilinmeyen- çizimdir (res. 26). Bunlar da Liotard'ın İngiltere'den Hollanda'ya gitmeden hemen önceki görünüşünü yansıtmaktadır.³¹¹ İkinci çizimde Avrupaî edep ve nezaket kurallarına ters düşen hareket ve davranışlar bilerek ve isteyerek gösterilmiştir. İsmi bilinmeyen bir İngiliz ressam tarafından yapılmış olan 1755 tarihli söz konusu eserde Liotard, hiçbir kibar Avrupalı erkeğin yapmayacağı biçimde bağdaş kurup oturmuş bir şekilde, yerde veya bir minderin üzerinde uyurken resmedilmiştir. Bu, en az giyim kuşama kadar onun özgünlüğünü / Türk tipini /

³⁰⁷C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens (Ed.), 2015, **a.g.k.**, 184.

³⁰⁸Koos, 2008, **a.g.k.**, 23.

³⁰⁹Stoullig, 2006, **a.g.k.**, 30.

³¹⁰Stoullig, 2006, **a.g.k.**, 30.

³¹¹Grijzenhout, 1985, **a.g.k.**, 76.

yaşayışını benimsediğini ve böyle algılandığı / algılanmak istenildiğini gösteren çalışmalardan biridir.³¹²

Resim 25. Anonim, *Uzun Sakallı ve Türk Kıyafetli Liotard*, 24 x 20 cm., Kağıt Üzerine Yağlı Boya, 1755, Rijksmuseum, Amsterdam³¹³

³¹²Smentek, 2010, **a.g.k.**, 98.

³¹³Koos, 2014, **a.g.k.**, 77;

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Na%C3%AFef_of_karikaturaal_portret_van_Jean-Etienne_Liotard_op_ongeveer_54-jarige_leeftijd_Rijksmuseum_SK-A-2656.jpeg (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

Resim 26. Anonim (G.S), *Uykuda Liotard*, 26.3 x 19.8 cm., Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1755, Paris Institut³¹⁴

Resim 27. Antoine Favray, *Jean Étienne Liotard'ın Portresi*, 21.6 x 19.9 cm., Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir, 1762-64, Fitzwilliam Museum, Cambridge³¹⁵

³¹⁴Koos, 2014, **a.g.k.**, 77; Bull, 2015, **a.g.k.**, 46.

³¹⁵<https://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?qu=jean%20etienne%20liotard&oid=6546> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

Başında kürk şapkası, üzerinde yakasız gömleği ve kaftanıyla Türk kılığında görülen bir diğer Liotard portresinin alt köşesinde “favray f./ Mr. Liotard/ le 14.7.1762 (4?)/a Bouyoukdéré” yazısı yer almaktadır.³¹⁶ Buna göre Antoine de Favray tarafından 1762 ya da 1764 yılında yapılmış Liotard portresi olduğu anlaşılır. Antoine de Favray ve Liotard gibi bir süre -9 yıl- İstanbul’da yaşamış Avrupalı sanatçılardan biridir.³¹⁷ Favray, bu sırada ülkesine çoktan dönmüş -fakat Türkiye’de iz bırakmış- Liotard’ın portresini gerçekleştirmiştir. Eserde ‘Büyükdere’ yazması yabancıların çokça vakit geçirdiği / resim yaptığı bir bölgede eserini gerçekleştirdiğine işaret etmektedir. Liotard’ın buradaki fizyonomisi Floransa’da bulunan (Galleria degli Uffizi) 1744 tarihli (kat. 105) pastel otoportresine benzemektedir.

Liotard üzerine yazan Roethlisberger’in düşünceleriyle onun sanatı şu şekilde özetlenebilir:

“Hayatının, sanatının en önemli ve değişmez unsuru haline gelen pastel ressamlığı ile minyatür yapımcılığı aslında gençken / başlangıçta aldığı eğitimle ilişkilidir. Paris’te mükemmelleştirdiği ve pastel ressamlığın yanında ikincil bir aktivite olarak ustalıkla yürüttüğü minyatürcülüğü ile minciliği Cenevre’deki çiraklık dönemiyle, Fransa’da Watteau’nun ölümünden hemen sonra gelen bir Rokoko atmosferiyle yoğrulmuştur. Liotard’ın Parisli ustası Jean-Baptiste Masse onun için önemliydi. Yine Türkiye’ye gelişi de hayatı boyunca farklı şekillerde, kostüm ve pozlarda yaptığı eserlerinde, eski eserlerini yeniden ele aldığı zamanlarda her zaman etkili olmuştur. Angelica Kauffmann, Sebastiano Ricci, Canaletto ve Alplerin veya Kanalın ötesine seyahat eden diğer Venedikliler dahil olmak üzere kendi yüzyılındaki ressamlar için olduğu kadar, Holbein’den Van Dyck ve Elisabeth Vigée-Lebrun’a kadar pek çok Avrupalı portre ressamı -ve de Liotard- için de seyahat etmek ekonomik bir gereklilik haline gelmişti.³¹⁸ Hiçbir ekol veya akademinin kısıtlamaları tarafından şekillendirilmediği için Liotard, hiçbir yerel topluluğa tamamen ait olmamış ve çağdaşlarından sanatsal olarak neredeyse hiç etkilenmemiştir. Paris’te toplamda neredeyse on sekiz yılı bulan üç uzun ikamet sürecinde Kraliyet Akademisi tarafından

³¹⁶Herd, 1992, a.g.k., 146.

³¹⁷Fransız ressam, Antoine de Favray (1706-1798), 18 yıl kaldığı Malta’da çoğunlukla peyzajlar, ipekli ve zengin işlemeli ve farklı saç modellerine sahip Malta kadınlarını resmetmiştir. 19 Ocak 1762 yılında İstanbul’a gelmiştir. Ressam günlük yaşamdan sahnelerin yanı sıra Fransa Elçisi Vergennes ve eşi gibi yüksek mevkideki kişileri de Türk kıyafetleriyle resmetmiştir. Ayrıntılı Bilgi için bkz. Boppe, 1998, a.g.k., 41-70.

³¹⁸Roethlisberger, 2006, a.g.k.,10.

resmi olarak tanınmamıştır. Kraliyet ressamlarına hiçbir zaman tehdit oluşturmamıştır. Ressamlığını gezginlikle birleştirerek sınırların dışına çıkmayı başarmıştır. İmparatorluk çiftiyle çalışırken diğer kraliyet ressamlarına kıyasla protokole daha az bağlı kalmıştır. Liotard'ın değişik şeylere hevesli alıcılarıyla olan başarısının sebebi, çoğunlukla onun kurallara bağlı kalmayı reddetmesinden kaynaklıdır. Tip ve tema listesi sınırlıdır, ancak sanat ve ikonografik çeşitlilik aynı şey değildir. Yalnızca üç tam boy portresi yapmıştır ve hiç grup portresi yoktur. Yetmiş beş yaşındayken, hazırlık çizimlerini yaptığı beş veya yedi figürden oluşan kendi ailesinin grup portresini resmedecek güçten yoksun olması çok yazık olmuştur.”³¹⁹

4.2. Günlük Yaşam

Portre ressamı Liotard'ın günlük yaşama ilişkin sahneleri çok olmasa da yine figüratif özellik taşıyan, doğrudan figürlerin Osmanlı'nın günlük yaşamına ilişkin kalıplaşmış hamam, çubuk içme, gergef işleme gibi kalıplaşmış kodlar ve ayrıntılar içeren manzara fonlarına yer vermediği eserler olmuş, diğer portrelerinden çok uzaklaşmamıştır. Bunlardan; 1738-42 tarihli *Hamamda Hanım ve Hizmetkârı* (kat. 81) ressamla özdeşleşen eserlerden biridir. Eserde arka fonda gri ve bej renkleri kullanarak, mermer kaplamalı zemini ve kurnası ile Türk hamamını yansıtan dekor içerisinde kurna önünde, cepkeni, şalvarı, başında yemenisi, ayaklarında zeminin sıcaklığına karşı koruyan işlemeli nalınları ile genç bir hanım ile elinde tas ve fildişi tarak tutan hizmetkârı görülmektedir.³²⁰ Alanı genellikle sınırlı tutan Liotard, burada da aynı şekilde, izleyiciye göre sağ tarafta oldukça geniş bir boşluk bırakmış olmasına rağmen sol tarafı hizmetkârla sınırlı tutarak hiçbir boşluğa yer vermemiştir. Ressam -o yıllarda sıkça resmedilen Türk hamamı konulu- bu eserin çeşitli tarihlerde birkaç versiyonunu daha gerçekleştirmiştir (kat. 82-84). Tek figür kadın portrelerindeki üslubunu yansıtan 1738-42 tarihli bir kadın resmi de yine hamamla ilişkilidir ve *Hamam Girişinde Nalın Giyen İstanbullu Bir Bayan* olarak tanımlanmıştır (kat. 85).

³¹⁹Roethlisberger, 2006, a.g.k.,10.

³²⁰Nalın, kelime anlamı olarak ıslak zeminde kullanılan, üstten tasmalı bir tür tahta ayakkabıdır. Arapça “nal” yani ayakkabı ya da “naleyn” bir çift ayakkabı anlamındadır. Türkçede “nalın” ya da “nalın” adı verilmiştir (D. Örnek (2017). Ankara Etnoğrafya Müzesi’nde Bulunan 18.-19. yüzyıla Ait Nalınlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5, (48), s.79). Su ile ilgili mekânlarda, özellikle de hamamlarda 15. ve 20. yüzyıllar arasında kullanılmış olan nalınlar önemli malzemelerdir. En değişik ve güzel örnekleri Osmanlı zamanında verilmiştir. Günümüzde müzelerde pek çok örneklerine rastlanmaktadır (Bkz. Örnek, 2017, a.g.k., 84).

Liotard hakkında çalışmalar yapan Comstock, Loche ve Roethlisberger gibi isimler tarafından kataloglanmayan ve orijinaliği belirsiz olan *Levant'ta bir Avrupalı aile* (kat. 86) adlı eser ressamın bilindik manzarasız üslubundan farklı olduğundan dolayı ona ait olup olmadığını düşündürür. Palmiye ağaçları ve piramitlerin yer aldığı bir manzarada Avrupalı bir aile Türk kıyafetleriyle bulunmaktadır. Kopya bir eser olabileceği gibi ressamın denediği farklı bir örnek de olabilir. *Hamam Girişinde Nalın Giyen İstanbullu Bir Bayan* eserindeki kadın burada anne karakteri olarak tekrar edilmiştir.³²¹ *Galatalı Frenk Bayan ve Hizmetçisi* de yine günlük yaşamdan bir sahneyi, Galata'da yaşayan bir Frenk kadını ve hizmetkârının sıradan bir anını gösterdiği eserdir (kat. 87). Tam boy çizimde bir odada divanın önünde ayakta duran figürlerden hizmetkâr olan kadın iki eliyle bir peçe tutmakta ve hanımına sunmaktadır. Üzerinde çiçek desenli elbisesi olan Frenk Bayan ellerini peçeyi³²² almak üzere uzatmıştır ve izleyiciye doğru bakmaktadır. 1738 tarihli bir çiziminde de yine dışarıdaki haliyle 'Genç Bir Türk Kadını' görülmektedir (kat. 88). Ayakta tam boy olarak tasvir edilen kadın desensiz sade bir elbiseli ve yüzü peçelidir. Küçük bir kısmı görünen sol eliyle elbisesini karnının üzerinde toparlamıştır. Sadece gözleri görünen kadının bakışları izleyiciye dönüktür ve daha önceleri ve eş zamanlı İstanbul'da üretilen birçok dışarıda Türk kadını figürlerini de hatırlatır ve sanatçının bunları tekrarlamış olabileceğini gösterir. Günlük yaşamdan en fazla ilgi gösterilen konular özellikle içe dönük yaşamları merak edilen kadınlardır. Bu nedenle onları vakit geçirme şekilleri günlük yaşam sahneleri içinde ön sırayı almıştır. Liotard da sıkça bu konulara ilgi göstermiştir. Örneğin yine bir hanımı hizmetkârıyla resmettiği 1740-42 tarihli *Çay Servisi Yapan Hizmetçi* (kat. 89) Vanmour'un ve diğer çarşı ressamlarının ürettiklerine çok benzemektedir. İki adet birleştirilmiş kâğıdın kullanıldığı bu çizimde Liotard, Türk yaşamında merkezî bir konuma sahip olan çay³²³ seremonisini tasvir etmiştir. Liotard'ın çiziminde görüldüğü gibi, saf cam veya porselen çay bardakları her zaman kulpsuzdur.³²⁴ Oturmakta olan bir kadına çay ikram eden bir hizmetçi betimlemesi çizimi, önce soldaki kadın divanda tek başına otururken tasarlanmıştır. Eklenen kâğıtta ise küçük bir şeker kabı ve yuvarlak tepside metal bir çaydanlık taşıyan bir hizmetçi yer

³²¹Herdt, 1992, a.g.k., s.68.

³²²Bu peçe olmadan İstanbul'daki kadınlar sokağa çıkmazlardı (Grijzenhout, 1985, a.g.k., 80).

³²³Doğu ticaret yolları ile Türkiye'ye tanıtılan çay, on sekizinci yüzyılda sosyal aktivite içeceğiydi. Yapraklar bir metal bir semaver içinde demlenir ve daha sonra ayrı bir demlikle servis edilirdi (Hauptman, 2015, a.g.k., 191).

³²⁴Hauptman, 2015, a.g.k., 191.

almaktadır. Divanda oturan kadının yaslandığı yastıkların çiçek desenleri dikkat çekmektedir. Liotard'ın ayrıca 1744-45 tarihinde -Türk konulu olmayan- *La Chocolatiere* (res. 7)'de benzer bir konuya yer vermesi İstanbul'daki farklı deneyimlerinin, uygulamalarının getirdiği fonsuz anlayış ve yerleşmiş bazı kompozisyonlarının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır.

Günlük yaşamda önemsenen konulardan biri de eğlence ve müzik kültürüne ilişkin sahnelerdir. *İki Türk Müzisyen* (kat. 90), *Çömelmiş Dört Türk Müzisyen* (kat. 91) santur, kanun, tanbura, keman gibi müzik aletleri çalan Osmanlı dünyasından müzisyenleri resmettiği eserleri arasındadır ve o yıllarda hangi müzik aletlerinin kullanıldığını gösteren, belge niteliğinde ayrıntılar içeren³²⁵ gözleme dayalı çizimler olduğu hissini verir.³²⁶ Yine *Açık Havada Oturan Beş Kadın* (kat. 92) eserinde İstanbul'da yaşayan Avrupalı kadınlar bağdaş kurarak yan yana oturmuş açık havada vakit geçirirken gösterilmiştir.

1738-40 yıllarına tarihlenen *Divanda Oturan Tambur Çalan ve Çubuk İçen Genç Tatar Adam* (kat. 93), *Türk kostümlü Bay Levett ve Bayan Glavany* eserindeki kompozisyonun bir tekrarı olsa da figürlerin fizyonomisinin daha farklı olduğu görülmektedir. Liotard burada bir çiftin özel yaşamında müzikli eğlence / sohbet gerçekleştirdiği anı yansıtmıştır. Müzisyen kadınları gösterdiği ve ufak farklılıklarla tekrar ettiği bir diğer kompozisyonu ise müzisyenin kıyafetiyle öne çıktığı 1738-43 yıllarına tarihlenen *Türk kıyafetli tefli bir kadın*'dir (kat. 94). Kırmızı örtülü ve geometrik desenlerden oluşan kahverengi ve sarı renkli minderlerle dekore edilmiş divanın üzerinde bağdaş kurup oturmuş tef çalan genç kadın beyaz gömleğinin üzerine yıldızlı bitkisel süslemeli yeşil kaftan giymiştir. Belinde genişçe sardığı kırmızı kumaştan kuşağının altından üzerinde çiçek desenleri olan şerit sarkmaktadır. Boynundan aşağı çapraz olarak sikke dizisi sarkmaktadır. Örgülü saçlarının arasından geçirilen beyaz ve çiçekli kumaş alnından da geçirilerek başının arkasından bağlanarak uçları sarkıtılmıştır. Beyaz ve yeşilimsi renkten oluşan çizgili geniş bir pantolon giyen bayanın tek ayağı gözüdür ve pabuçları altın işlemelidir. Bayanın iki eliyle tuttuğu tefin kenarlarında beş zil vardır. Parmaklarında renkli taşlardan oluşan yüzükler vardır ve parmak uçları kınalı olan bayanın sağ tarafına dikey olarak yerleştirilmiş çubuğun gölgesi duvara yansımaktadır. Yüz ifadesinde sanatçı, yumuşak ve biraz da ürkek

³²⁵Aksoy, 2003, a.g.k., 180.

³²⁶Aksoy, 2003, a.g.k., 181.

kişiliğini yansıtmıştır.³²⁷ 1740 yılına ait *Tef Çalan Türk Kostümlü Genç Kadın* (kat. 95) da ufak tefek farklılıklar dışında aynı kompozisyondadır. Liotard'ın bu eserdeki amacı kıyafetteki tüm ayrıntıyı gözler önüne sermek ve portrede gerçek bir Türk dekorunu yansıtmaktır.³²⁸ Liotard'ın Türkiye'de kaldığı dönemde ele aldığı konular arasında - *Kastanyet*³²⁹ ile *Yunan Dansçı* (kat. 96-97)'da olduğu gibi- dansçılar; nakış-gergef işleyen, iplik eğiren, mangala³³⁰ oynayan kadınlar gibi günlük yaşamdan farklı detaylar yer almıştır (kat. 98-104).

Sanatçının *İstanbul'da Genç Nakışçı* (kat. 98) adlı eserinde “abelgrade brodeuse a / Constantinople/ aoust/ 1738” ve *Yerde oturan kadın nakışçı*'daki (kat. 99) “Madame/ Abelgrade/ ...nople Sept” notlarının yer alması bu resimlerinin bir kısmını İstanbul'daki Belgrad Köyü'nde / Belgrad Ormanı civarında gerçekleştirdiğini göstermektedir. Bir diğer benzer konulu eseri de yine aynı yıl yaptığı *Yaşlı kadın nakışçı* (kat. 100)'dır. İlki Türk Müslüman kadın kıyafetini andırmakla birlikte (kat.98) diğerleri Avrupalı / gayrimüslim kıyafetleriyle gösterilmiş nakışçılardır. Birçok yabancı diplomat, gezgin gibi Avrupalı ressamlar için de Belgrad Köyü tercih edilen yazlık bölgelerinden biriydi ve özellikle orada özgür yaşamaları sıkça gitmelerinin nedeniydi. *Yaz aylarında çoğu zengin İstanbul'lu sıcağtan bunaltıcı hale gelen kenti terk eder ve kuzeyindeki Belgrad ormanlarına giderdi.*³³¹ Liotard'ın da İstanbul'da bulunduğu sırada orada süren yaşamı yansıtan konulara yer verdiği anlaşılmaktadır. Hauptman; ressamın 1738 yılında Büyükelçi Sir Everard Fawkener'in Belgrad Köyü'ndeki yazlık evinde kaldığı sırada bunları gerçekleştirdiğini belirtmiştir.³³²

³²⁷Renda, 1978, **a.g.k.**, 17.

³²⁸Renda, 1978, **a.g.k.**, 17.

³²⁹Kastanyet: Kökeni Fransızcadan gelen bir müzik terimidir. Parmaklara takılarak çalınan bir zil türüdür <https://nedir.ileilgili.org/kastanyet> (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

³³⁰Mangala kelimesinin Arapça aktarma, taşıma anlamına gelen ve Türkçe'ye de nakletme şeklinde yerleşmiş olan nakl kökünden türediği düşünülmektedir. Metin And, bu sözcüğün taşların sıralanışını düşünerek, Türkçede en küçük askeri birlik için kullanılan manga sözcüğünden veya taşların konulduğu çukurların benzerliği nedeniyle mangal sözcüğünden türetilmiş olabileceği yorumunda bulunmuştur. 48 taş ile oynanan bu oyunda oyuncular 48 taşı her bir kuyuya 4'er adet olmak üzere dağıtırlar. Oyuncunun önünde bulunan yan yana 6 küçük kuyu, o oyuncunun bölgesidir. Karşısında bulunan 6 küçük kuyu rakibinin bölgesidir. Oyuncular hazinelerinde en fazla taşı biriktirmeye çalışırlar. Oyun sonunda en çok taşı toplayan oyuncu kazanır. Tarihi araştırmalar Mangala Oyunu'nun Sakalar, Hunlar ve Göktürkler döneminde oynandığını göstermektedir. Mangala oyunu en genel tâbiriyle Türk zekâ oyunudur ve bugüne kadar pek çok bilim insanı ve araştırmacının ilgi odağı olmuştur <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/kulturatlasi/geleneksel-mangala-oyunu> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

³³¹M. Şeyhun ve A. Pekin (Ed.), 2003, **a.g.k.**, 214.

³³²<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

5. DEĞERLENDİRME

Jean-Étienne Liotard; pastel, yağlı boya, minyatür ve mine sanatçısı olarak portre dalında başarı göstermiştir. İtalya'dan Yunanistan'a ve daha sonra Türkiye'ye yolculuğu sırasında yaptığı çalışmaların çoğunda öncelikle, yerel kostümleri vurguladığı -kıyafet albümü özelliği taşıyan- ayakta duran kadın figürleri yapmıştır. Sonrasında İstanbul'da kaldığı süre boyunca çalışmalarında yine modelinin fizyonomisine odaklanmak yerine kıyafetleri öne çıkaran ve kompozisyonlarını çeşitlendiren çalışmalar gerçekleştirmiştir. Güçlü bir portre sanatçısı olan Liotard, Avrupa'ya döndüğünde ülke ülke gezerek birçok yabancıların Türk kıyafetleriyle betimlenmiş portresini yapmıştır. Bunlarda daha çok Türk ya da Doğu'yu çağrıştıran kıyafetler, Türk dekoruna sahip -halı, divan, yastık gibi eşyaların bulunduğu- bir odayı fon olarak kullanmış ve böylece karakteristik Liotard serileri oluşmuştur. Liotard için Türkiye'de gördüğü kostümlerin çeşitliliği, Avrupa portreleri için bir esin kaynağı olarak hayranlık uyandırmaktaydı.³³³ İzmir'e gelişinden kısa bir süre sonra gerçekleştirdiği İzmir Fransız Konsolosu Gaspard de Pélerin, İngiltere'nin İzmir Konsolosu'nun kızı Margaret Fremeaux portreleri gibi elçilik çevreleriyle başlayan ilişkilerle yapmaya başladığı portrelere İstanbul'da kaldığı süre boyunca da devam etmiş, diplomatların ve ailelerinin giderek çoğalan siparişleri sonucunda sanatçının kendine özgü bir portre dili oluşmuştur.

İngiltere'de, Sandwich ve Ponsonby portreleri on yıl boyunca *Turquerie* modası sayesinde ses getiren etkiye sahip olmuştur.³³⁴ Ressamın portrelerinde görüldüğü gibi, kıyafetler kişiye özel ve farklı bir kimlik kazandırdığından dolayı Avrupalıların Türk kıyafetleri içerisindeki resimlerinin yalnızca kültürel karışım ve sürekli belirtildiği gibi sadece 'diğerlerinden' biri olma konusuna duyulan istek ile ilgili olmadığı, daha önemlisinin bunların birer statü aracı haline geldiği anlaşılmaktadır.³³⁵ Sandwich, Ponsonby ve Pococke portreleri Doğu'ya yaptıkları başarılı seyahatlerini kayıt altına almanın yanında konularını hatırlatan imgelere dönüşmüştür. Osmanlı ileri gelenlerinin batılı sanatçılar tarafından yapılmış portreleri, kabataslak çizimleri Liotard gibi sanatçılar tarafından bazen ömür boyu örnek defteri gibi kullanılmıştır. Onun

³³³Hauptman, 2015, **a.g.k.**, 189.

³³⁴Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 266.

³³⁵Uluslararası seyahat deneyiminin kişinin sosyal statüsünü yükselttiği ve çok seyahat etmiş kişilerin sıkıcı ve evinden ayrılmayan ana kuzularından ziyade siyasi ve malî hedeflerine ulaşma açısından daha donanımlı kişiler oldukları düşüncesinin hâkim olduğu, toplumdaki statülerin arttırıldığı bir dönemdi (Fehlmann, **a.g.k.**, 70).

İstanbul ortamında Osmanlı seçkinlerini yapması ve onların da buna ilgi göstermesi erken modern dönemde entelektüel kimliklerin ve saray çevresinin portre sanatına ilgilerinin bir işaretidir. Şehre gelen sanatçılarla Avrupa portreciliğinin, minyatürcülüğünün Osmanlılar arasında sınırlı olsa da, belli çevrelerde uygulama, tanınma alanlarının olduğu anlaşılmaktadır.

Diğer yandan, Liotard'ın portrelerinde öne çıkan kürklü kaftanlar hatırı sayılır bir prestij göstergesi olmuş ve Osmanlı sarayındaki yüksek mevki sahipleri tarafından kullanıldığından dolayı sıkça öne çıkarılmıştır. Onun portrelerinde daha çok - muhtemelen iletişim halinde olduğu- Osmanlı'dan yüksek statülerden kişiler yer almıştır³³⁶ ve ilerleyen zamanlarda Avrupa'daki müşterileri de yine yüksek düzey olmuş ya da -gezileriyle gayretiyle- bunu hedeflemiştir. Çalışmalarında doğrudan Türk olanı aramak en son amaç gibi gözükmemektedir ki aslında Türk denilen şey de sadece Türk ve/veya Doğu'yu çağrıştıran unsurların birleşimi, eklektik bir sunumu ya da doğru ya da yanlış bir Türk tipi mantığını oluşturmakla sınırlıdır. *Turquerie* modasıyla iç içe geçmiş bir isim olan Liotard portre sanatında kendine özgü bir Türk tipleri kurgusunu yaratmış ve bu modanın en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Liotard'ın bazı eserleri muhtemelen İstanbul'da dolaşımında olan *Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant* (Levant'ın farklı uluslarını temsil eden yüz baskı koleksiyonu, Paris, 1714)'daki adlı eserdeki Jean-Baptiste Vanmour'a ait kompozisyonlarla ilişkilidir (res. 28-29). Diğer yandan Pococke portresi, şüphesiz Liotard'ın Türk portrelerinin en özgün ve kişisel olanıdır. Etkileyici tasarımı ve özenli işçiliği, Neoklasik çağın portre sanatında on dokuzuncu yüzyılın trendlerini öngören bir eser olarak kabul edilmesini sağlamıştır.³³⁷

³³⁶M. Fehlmann, **a.g.k.**, s.68.

³³⁷M. Roethlisberger and R. Loche, 2008, **a.g.k.**, 282.

Resim 28. Jean Baptiste Vanmour, *Büyük Vezir Nevşehirli İbrahim Paşa*, 33.5 x 26 cm. Tuval Üzerine Yağlı Boya, (1727-1730 civarı), Rijksmuseum, Amsterdam³³⁸

Resim 29. Jean Babtiste Vanmour, *Le Bach- Chiaoux Chef des Huissiers*, levha 14, *Recueil de cent estampes representant différentes nations du Levant* (Paris, 1714)³³⁹

³³⁸<https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/jean-baptiste-vanmour/objects#/SK-A-2017,1> (20.05.2019).

³³⁹Fehlmann, **a.g.k.**, 68.

‘Türk kıyafeti’ temsili olsa bile, epey geniş alanda esin kaynağı olmaya başladığı yıllarda Liotard’ın Türk geleneklerine uygun dekor ve kıyafetler içinde gösterdiği Avrupalı kadınlar güçlü şahsiyetler olarak bağlı oldukları statülerinin gereğini yerine getirirken istekli davranmışlardır. Liotard’ın, Fransız Maria Adelaide portresinde, kıyafetteki renklerin canlılığını, parlaklığını ve desenlerin ayrıntılarını özenle işlemiş olması dikkat çekmektedir. Genç kadının bulunduğu ortamın rengi ve sadeliği kıyafetteki desenlerin daha da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu eserinde sanki doğunun güzelliklerini sadece genç kadının kıyafetleriyle değil, dertlerden uzak, keyifli ve rahat oturuşuyla da anlatmaktadır. Genç kadının arkasında yer alan pencerenin kafesi, kadının fiziksel özgürlüğünün kısıtlandığını gösterirken, kitap okunurken resmedilmesi de kitabın her türlü kısıtlamaya karşı gelebileceğini yani, fiziksel kısıtlamaların, zihinsel özgürlüğe engel olamayacağını göstermek ister gibidir. Ancak terliklerini ve kaftanının bir kolunu çıkararak rahat bir şekilde minderlere yaslanıp kitap okuduğunu düşünmemiz beklense de yadırgamamıza ve kitabı dekor objesi olarak görmemize sebep olur.³⁴⁰ Diğer yandan modelin bir Avrupalı olduğu tekrar hatırlanır.

İmparatorluğun en güçlü adamlarından biri olan vezir-i azam Defterdar Sadık Ağa, Sadık Ağa’nın oğlu ve kardeşi Mehmed Ağa, Sultan’ın cücelerinden biri olan İbrahim gibi önemli kişilerin yabancı bir ressama portrelerini yaptıracak, poz verecek kadar hoşgörülü olmaları, 18. yüzyılda özellikle başkent çevresinin batı kültürüne açıldığını göstermesi açısından önemlidir.³⁴¹ Ayrıca Liotard’ın Türk kılığına bürünerek bu önemli kişilerin portrelerini çizmesi karşılıklı kültürel merakın olduğunu göstermektedir. Ressamın İstanbul günlerinde ürettiği birkaç prototip Avrupa’daki seçkinler arasında oldukça ilgi görmüştür. Aynı tarz divan, çiçekli elbise, halı, işlemeli yastık gibi unsurlar sanatının yerleşmiş öğeleri haline gelmiştir. Divanda düşünen kadın, kitap okuyan sultan, çubuk içen Türk kalıpları değişmeden Avrupalıların kolayca büründüğü kimliklere, rollere dönüşmüştür.

Liotard, önceki ressamlar gibi bilinmeyen şeyleri resmetme yoluna gitmemiştir. Fantazileri değil, Türk konularını sanatına yansıtan ressamlardan olmuştur fakat *yine de eserleri özellikle alaturka giyim bağlamında başkalarının hayali Doğu’su için bir katalizör işlevi görmüştür. Diğer yandan Liotard kariyeri boyunca ilk kez İstanbul’da*

³⁴⁰A. Kafaoglu- Büke (2008). Jean- Étienne Liotard Kitap Okuyan Sultan. <http://baksuokuyana.blogspot.com/2008/04/jean-etienne-liotard-kitap-okuyan.html> (Erişim Tarihi: 13.08.2018).

³⁴¹Bayer ,2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lzd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

*çizdiği konulara dönmeye devam etmiştir.*³⁴² Dolayısıyla onun kariyerinde en önemli noktalardan biri İstanbul'a gelmesidir ki burada sanatını güçlendirecek, şekillendirecek çalışmaları gerçekleştirmeye başladığı anlaşılmaktadır. Herhangi bir okul ya da saraya bağlı olmaksızın gezgin bir ressam olarak uluslararası tanınırlık elde etmiştir. Kariyeri boyunca yalnızca modellerinin yüzlerini ve kişisel özelliklerini değil aynı zamanda kıyafetlerinin özgünlüğünü olabildiğince doğru şekilde betimleme konusuna büyük ilgi göstermiş, ipeğin, dantelin, pamuğun ve yünün farklı dokularına önem vermiştir. Gerek İstanbul'da gerekse Avrupa'ya döndükten sonra Türk kadın kıyafetlerini büyük ilgiyle inceleyerek modellerini Türk kıyafetleriyle betimlemiş portre sanatında çok üretken biri olarak öne çıkmış, Türk ressamı kimliğini hiçbir zaman arkada bırakmamıştır. Bunu yapmasında kuşkusuz siparişleri bitmeyen Avrupalı soyluların da etkisi büyük olmuştur ki kimliğini güçlendiren bu müşteriler ona ününü vermiştir.

İmparatorlukta yaşayan Müslüman kadınlara erişim imkânı olmadığı için onların resmedilmiş halleri yabancılar için özellikle ilgi çekici olmalıydı. Frenk erkekler Müslüman kadınların yalnızca resimlerini görebiliyor ve Liotard da dâhil olmak üzere hem Osmanlı hem de Avrupalı sanatçılar bu tür resimler yapmaya istekli oluyordu. Sanatçının Müslüman kadın betimlemelerinin çoğu, Yunan veya Frenk kadınlarını model aldığı eserlerdir.³⁴³ Sıklıkla bir tarafta daha açık, diğer tarafa ise koyu renk olan sade, gri ya da kahverengi arka planlar kullanarak modelin bakışı, gülüşü ve diğer ifadelerinin ön plâna çıkmasını sağlamıştır. Modellerini daha güzel yapmaya çalışmadan bir yüzün her çizgisini tam olarak tarafsız bir yaklaşımla resmetmiştir.

Liotard kuşkusuz İstanbul ortamına bir etki bırakmış, diğer yandan yerel sanatçıların, çarşı ressamlarının eserlerini de görmüş olmalıdır. Herdt, Liotard'ın Levni'nin bazı eserlerini görmüş olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunan bir minyatür albümünde yer alan *Sinyora Maroudia* adlı bir Rum kadının Liotard tarafından yapılmış portresinin 1770'lere ait bir kopyasının olması, İstanbul'da çalışan sanatçıların Liotard'ın kostüm çalışmalarını bildiğini / takdir ettiklerini göstermektedir. Liotard şehri terk ettikten çok sonra bile çizimlerinin dolaşımında olduğu ve kullanıldığı anlaşılmaktadır.³⁴⁴ Levni'nin, hocası Musavver Hüseyin'in eserlerinin yanı sıra, Liotard ile aynı dönemde 1735 ila 1745 yılları arasında İstanbul'da aktif olan ve tek yaprak kadın portreleri yapan nakkaş Abdullah Buhari'yle

³⁴²Williams, 2015, a.g.k., 59.

³⁴³Smentek, 2010, a.g.k., 93.

³⁴⁴Smentek, 2010, a.g.k., 91.

de yollarının ya da en azından eserlerinin kesişmiş olması yüksek olasıdır.³⁴⁵ Özellikle Abdullah Buhari'nin *Saraylı Kadın* (res. 30) gibi fonsuz tek kadın figürleri Liotard'ın farklı bulunan tarzını, *Güzel Çikolatacı Kız*'i hatırlatır. Liotard'ın hamam tablolarının kompozisyonları da, yine Buhari'nin ünlü eseri *Hamamdaki yıkanan Kadın* (res. 31), ile Rafael'in 1745 tarihli *Hamamda Anne ve Kızı* (res. 32)'na benzer bir mekân sunar.³⁴⁶ Bilgin Marco Antonio Cazzaiti'nin anlatımıyla, Liotard'ın İstanbul'da Venedikli balyos Nicola Erizzo ile beraber şimdilik en az bir kütüphaneyi (Arap, Pers ve Türk el yazmalarının zengin örnekleri olan Damad İbrahim Paşa'nın Kütüphanesini) ziyaret ettiği bilinmektedir.³⁴⁷ Dolayısıyla minyatürler, yerel sanatçıların yaptığı tek yaprak resimleri, eski ya da çağdaşı olanların ürettiklerini izleme, görme ortamları olmuş olmalıdır. On yedinci yüzyılın sonları ve on sekizinci yüzyılın başlarında birbiri ardına gelen Fransız diplomatlar, resimli olanlar da dâhil olmak üzere çok sayıda el yazmasını Paris'teki Kraliyet Kütüphanesi için satın almışlardır. Liotard'ın ziyareti boyunca bunları Fransız büyükelçiliğinde de görmüş olması olasıdır.

Resim 30. Abdullah-ı Buhârî, *Saraylı Kadın Minyatürü* (İÜ Ktp., TY, nr. 9364)³⁴⁸

Resim 31. Abdullah Buhari, *Hamamda Yıkanan Kadın*, Kâğıt Üzerine Suluboya, 1741-42, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul³⁴⁹

³⁴⁵Smentek, 2010, a.g.k., 92.

³⁴⁶Smentek, 2010, a.g.k., 96.

³⁴⁷Smentek, 2010, a.g.k., 92.

³⁴⁸B. Mahir (2005). Minyatür. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30, s.123.

³⁴⁹M. And (2014). *Osmanlı Tasvir Sanatları I: Minyatür*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları. s.552.

Resim 32. Rafael Manas, *Hamam'da Anne ve Kızı*, 1745, Topkapı Sarayı Müzesi³⁵⁰

Mangala oyunu oynayan iki kadının ayrıntılı çalışması veya oturan bir kadına çay ikram eden bir hizmetçi betimlemesi gibi çizimler, on sekizinci yüzyılda yayınlanmış olan popüler söz konusu Vanmour'un gravürlerinden alınmıştır. Liotard'ın nakışçıyı resmeden eserlerinin benzerleri ise Vanmour'un yanı sıra Smentek'in belirttiği gibi Musavvir Hüseyin'in çalışmalarında da karşımıza çıkmaktadır. Liotard'ın bunları aynen kopyaladığı düşünülemez. Kimi zaman boş bir fon, duruş, kıyafet, kimi zaman renk, kompozisyon gibi farklı öğeler / ayrıntılar ödünç alınmış gibidir. Örneğin, Liotard'ın Osmanlı külliyyatının en çarpıcı özelliklerinden biri de mekân betimlemesidir. Batı'nın perspektife özen gösterme konusundaki geleneksel kurallarını reddeden Liotard'ın bu dönemde yaptığı çizimlerin, pastellerin ve tabloların mekânlarını sıklıkla düzleştirdiği gözlemlenmiştir.³⁵¹ Tipik Liotard estetiğinin oluşmasında ve bunun *Turquie* modasını yansıtan güçlü bir temsil haline gelmesinde kuşkusuz bu denemeler etkili olmuştur. Öte yandan etkilendiği Kuzey Avrupa stili ve Çin sanatı da onu her daim beslemeye hazır birikimleri arasında olmuştur.

³⁵⁰And, 2014, **a.g.k.**,553.

³⁵¹Smentek, 2010, **a.g.k.**, 94.

Resim 33. Musavvir Hüseyin, *Nakışçı*, 1720, Bibliothèque Nationale de France, Paris³⁵²

Horace Walpole³⁵³ Liotard'ı: '*Hayal gücünden yoksun, kendi gözleri ile görebildikleri dışında hiçbir şeyi resmedemez*' şeklinde tanımlarken, Jashua Reynolds İsviçreli ressamın konumunu dönemin standart kategorileri içerisinde olarak değerlendirmiştir ve şu sözleri söylemiştir: '*Liotard'ın resimlerinde kıymetli olan tek şey düzenliliktir ve bu genel bir kanı olarak düşük dehanın ve hatta sıradanlığın karakteristik özelliğidir.*' Smentek'in iddiası Liotard'ın Doğu Akdeniz ülkelerindeki deneyimlerinin, en başında kendine belirlediği kariyer yolu olan Paris tarzı sanatsal kurallar ve resimde Fransız Rokoko uygulamaları ile önemli bağlarını harekete geçirdiği yönündedir. Ona göre bu bağlar, seyahatin getirdiği kültürel yer değiştirme ve bunun sonucu ortaya çıkan Fransız akademik nizamı dışındaki sanat eserlerine duyduğu beğeni (örneğin: Osmanlı, Çin ve on yedinci yüzyıl Hollanda tabloları) ve bu eserlerde algıladığı görsel gerçeklikler ile harekete geçmiştir. Bu bakış açısına göre, tıpkı Liotard'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun dini ve etnik çeşitliliği içerisinde yaşadığı deneyimlerinin Avrupa'daki gelenek ve normları sorgulamasına yol açması gibi, Türk, İran ve Çin sanat eserleri ile karşılaşmaları da onu eğitimini aldığı Avrupa tarzı sanatsal gelenekleri yeniden değerlendirmeye ve çağdaşı olan akademik sanatsal geleneklere

³⁵²Smentek, **a.g.k.**, 2010; Minyatür için Bkz.

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f65.item.zoom> (Erişim Tarihi: 18.05.2019).

³⁵³Horace Walpole (1717-1797) ayrıca; 'Liotard'ın portrelerinin olabildiğince hatasız olduğunu ve... çillerin, çiçek hastalığı izlerinin ve diğer her şeyin açıkça görüldüğünü... ve eserlerinin tamamında zarafet ve güzellikten ziyade gerçekliğin ön planda olduğunu' belirtmiştir. Bkz. Baker, 2015, **a.g.k.**, 14.

zarifçe karşı çıkan bir stil oluşturmaya yöneltmiştir.³⁵⁴ Diğer yandan İzmir, İstanbul ve Yaş şehirlerinde yaptığı seçkin kesim üyelerinin resimleri ile Liotard, İngiltere'ye döndükten sonra yalnızca Türk kıyafetleri modasını başlatmamış, aynı zamanda 'Türk' olan her şeye genel bir ilgi oluşmasını sağlamıştır.³⁵⁵ Yaşamı boyunca gerçekliğin peşinde olan ve diplomatlar, konsoloslar, kızları, aristokratlar, kontlar, arkeolog ve tüccarları oldukları gibi göstermeyi amaçlayan ressam, kendi portrelerini de bu doğrultuda gerçekleştirmiştir. Bu nedenle onun yaşam boyu yaptığı otoportreleri Türklüğü benimseyen ruhunun, Türk hayranlığının gelişiminin kanıtları olarak görülebilir.

Portre ressamı olarak öne çıkan Liotard, genellikle karakalem ve sangin desenler ve pastel çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ancak suluboya, yağlıboya, emaye üzerine guaj gibi diğer tekniklere de hâkimdir. Ressamın kullandığı tekniklerden biri de resim kağıdının arkasını yoğun lekelerle güçlendirerek önyüzdeki rölyef etkisini artırmasıdır. Bu teknik, özellikle kâğıt ışığa tutulduğunda figürlerin esnekliğinin dikkat çekici bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır.

³⁵⁴Smentek, 2010, **a.g.k.**, 88.

³⁵⁵Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 71.

6. SONUÇ

Seyahat tutkunu Fransız asıllı İsviçreli Liotard (1702-1789), 1738 yılında Doğu Akdeniz'e yapılan bir geziye katılarak İzmir ve İstanbul'a gelmiş, 1742 yılına dek Türkiye'de kalmış, Türkçe öğrenmeye çalışmış, Türk kıyafeti giyip sakal bırakmıştır. Liotard'ın kendisine verdiği bu Türk imajı giderek ününün yayılmasına ve daha çok soylu kesimden sipariş almasına neden olmuştur. Pek çok seçkin kişiyi Türk kıyafet ve dekorlarıyla -kıyafetlerdeki kumaşların parlaklığını ve desenlerindeki ayrıntıları eğitimini aldığı minyatürist titizliğiyle- resmetmiştir. Avrupa'ya döndüğünde gezdiği ülkelerde de çok sayıda seçkin kişiyi Türk kıyafetleriyle resmetmesinden dolayı "peintre turc" (Türk ressamı) olarak anılmıştır.

Liotard birkaç hafta kaldığı İzmir'de, bir tüccarın eşi ve aynı zamanda İzmir İngiliz konsolosunun kızı olan Madame James Frémeaux, Bayan Marigot, Fransız konsolosu Gaspard de Péleran ve eşi gibi diplomatların ve şehirdeki bazı gayrimüslimlerin portrelerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca William Ponsonby (Vikount Duncannon, sonradan Bessborough II. Kontu) ve eşi, IV. Sandwich Kontu John Montagu, James Nelthorpe, İngiliz Büyükelçisi Sir Everard Fawkener, Avusturya büyükelçisi Ulfeldt Kontu Corfiz Anton, Lady Mary Wortley Montagu, Simon Luttrell, arkeolog ve teolog Richard Pococke, tüccar Levett, Kırım'da Fransız konsolosunun kızı Hélène Glavany, Jean-Jacques Rousseau, William Constable, Ekaterina Mavrocordato, Coventry Kontesi Maria Gunning, Maria Fargues, Lady Hawke, Lady Anne Somerset, Maria Adelaide, Laura Tarsi, Maria Theresia, Sadık Ağa, Sadık Ağanın oğlu ve kardeşi Mehmed ağa, Cüce İbrahim, Kont Claude- Alexandre de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) gibi pek çok Avrupalı diplomat, tacir, Osmanlı üst düzey yetkilileri, Osmanlı gayrimüslimleri ve levantenler Türkiye'de bulunduğu sırada kendisine poz verenler arasındadır.

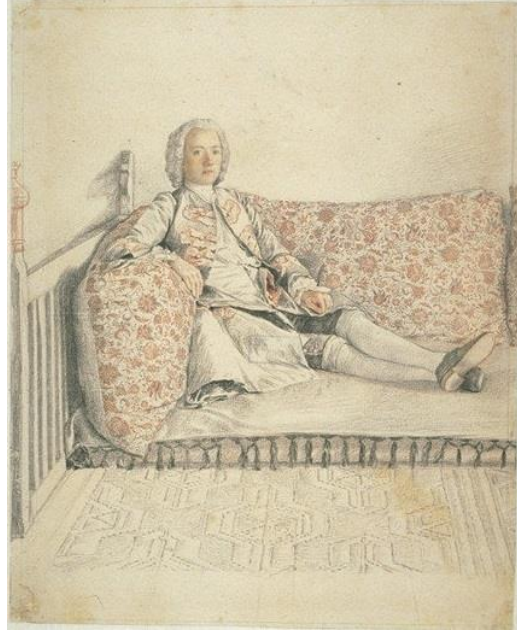
Hiçbir ekol veya akademi kısıtlamalarının etkisinde olmadığı için Liotard, herhangi bir yerel topluluğa tamamen ait olmamış ve çağdaşlarından sanatsal olarak farklı bir tutum sergileyerek gençlikte aldığı madalyon / minyatür portre yapımcılığı ile seyahatleri sırasında edindiği deneyimler sanatını daha fazla etkilemiştir. 18. yüzyıl Rokoko üslubunda resim yapan ressamlar arasında portre ressamı olarak ün kazanan Liotard Avrupa'da *Turquerie* modasının yayılmasına ve bu modanın 19. yüzyıl ortalarına kadar sürmesine katkı sağlamıştır. *Turquerie*'nin ressamı Liotard sadece Türk modasını yaymamış, Oryantalizmin hayale dayalı egzotik anlatımı öncesinde figürlerini

Türlere özgü kıyafet ve dekorlarıyla gerçekçi bir şekilde yansıtma çabasıyla ve kendine özgü prototipleriyle diğler ressamıardan ayrılmıştır. Özellikle İstanbul deneyimi ona yeni temalar ve biçimsel yenilikler sağlamış, farklı denemelere olanak vererek özgün yanını ortaya çıkarmıştır. Sanatçının Osmanlı minyatür sanatından etkilendiğı, eserlerinde kompozisyon ve konu bakımından benzerlik olduğı anlaşılmaktadır. Yine Liotard bu etkiyle mekânları da sıklıkla düzleştirmiştir.

Liotard'ın Osmanlı'da geçirdiğı yıllar, dünyaya bakışını değıştirmiş ve sanatına farklı bir boyut kazandırmıştır. Türk imajını sadece Türkiye'de kaldığı sırada kabul görmek için değıl, ayrıldığında da sürdürmüştür. Bir portre ressamı olarak Türk yaşantısına duyulan ilginin arttığı yıllarda yaptığı Avrupalı seçkinlerin, soyluların portreleri Osmanlı-Avrupa tarihinin, kültür sanat alışverişinin çok yönlü okunabilir sonuçları olarak bugüne ulaşmıştır.

KATALOG

AVRUPALI SEÇKİNLER

- Katalog No:** 1
- Resim No:** 34
- Adı:** Gaspard de Péleran
- Tarihi:** Mayıs 1738
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF1365
- Ölçüleri:** 22 x 17.5 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Liotard'ın İzmir'de bulunduğu sırada yaptığı eserlerindedir. Fransa'nın İzmir Konsolosu Gaspard de Péleran divanda otururken betimlenmiştir.
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi:29.07.2018); Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 29.07.2018).

- Katalog No:** 2
- Resim No:** 35
- Adı:** Marie Boyer (Madame Gaspard de Péleran)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF1366
- Ölçüleri:** 21.4 x 12.8 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Liotard'ın İzmir'de bulunduğu sırada yaptığı eserlerindedir. Fransa'nın İzmir Konsolosu Gaspard de Péleran'ın eşinin portresidir. Fransız tüccar Vêran Boyer'in kızı olan Marie Boyer Péleran'ın ölümünden sonra, İzmir'de İsveç Başkonsolosu Ridélius ile evlenmiştir. Ayakta tam boy olarak resmedilen Boyer, Avrupa modelindeki kıyafeti, şapkası ve eldivenleriyle gösterilmiştir. 13 Kasım 1786'da İzmir'de ölmüştür.
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 29.07.2018); <http://www.levantineheritage.com/paint2.htm> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

- Katalog No:** 3
- Resim No:** 36
- Adı:** Bayan James Frémeaux Portresi, Eski soyadı ile Margaret Cooke (1720-1801)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738
- Yeri:** Musée d'art et d'histoire, Cenevre
- Envanter No:** 1997-0014
- Ölçüleri:** 50.6 x 38.2 cm.
- Tekniği:** Kâğıt üzerine Pastel
- Açıklama:** İzmir'de görev yapan İngiliz konsolosunun kızı ve tüccar James Fremeaux'nın eşidir.
- Kaynaklar:** http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 01.11.2018); Shaw, 1999, **a.g.k.**, 61; <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

- Katalog No:** 4
- Resim No:** 37
- Adı:** Bayan James Frémeaux Portresi, Eski soyadı ile Margaret Cooke (1720-1801)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** Mayıs 1738
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris
- Envanter No:** RF 1383
- Ölçüleri:** 20.5 x 14.0 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Sağ üst köşede *Madame fréme / may 1738 Smir* yazmaktadır.
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 263.; <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 04.01.2019).

- Katalog No:** 5
- Resim No:** 38
- Adı:** Bayan Marigot Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** Mayıs 1738
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1369
- Ölçüleri:** 21.5 x 13.5 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** İngiliz soylusunun resmedildiği eserde; *Bayan Marigot, Smyrnienne May 1738* notu yazılmıştır.
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 6
- Resim No:** 39
- Adı:** Tüylü Yelpazeli Levanten / Smyrnalı Kadın / Sinyora Marigot'un Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1742
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15720
- Ölçüleri:** 22.8 x 14.2 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Tam boy olarak resmedilen resmedilen Marigot izleyiciye bakmakta ve elinde yelpaze tutmaktadır.
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 86;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi: 23.04.2019).

- Katalog No:** 7
- Resim No:** 40
- Adı:** Sol Eli Kemerü Üzerinde Levanten
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1742
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15716
- Ölçüleri:** 23 x 12 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 56;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi: 23.04.2019).

- Katalog No:** 8
- Resim No:** 41
- Adı:** İstanbullu Leydi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** Haziran 1738
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15711
- Ölçüleri:** 23.2 x 14.3 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 56;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi: 23.04.2019).

- Katalog No:** 9
- Resim No:** 42
- Adı:** William Ponsonby, Vikount Duncannon (Sonradan Bessborough II. Kontu)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738 sonrası
- Yeri:** Stansted Park Foundation
- Ölçüleri:** 124.5 x 99.7 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Açıklama:** İrlandalı olan Ponsonby, Liotard'ın 3 Nisan 1738'de Napoliden birlikte yola çıktığı ekibinden biridir.
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 268; Wiiliams, 2015, **a.g.k.**, 56; <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

- Katalog No:** 10
- Resim No:** 43
- Adı:** IV. Sandwich Kontu John Montagu (1718-1792)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Ölçüleri:** 217 x 143.5 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Açıklama:** İngiliz soylunun resmedildiği eser, 1997 yılında çıkan bir yangında yok olmuştur.
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 265; R. Loche (1992). Une Genevoise à Constantinople: Le Portrait de Lady Tyrell Par Jean-Étienne Liotard. Musées de Genève. Genève. No. 316, s. 11.; <http://myartblogcollection.blogspot.com/2015/08/14-paintings-le-chevalier-de-montagu.html> (Erişim Tarihi: 18.12.2018); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

- Katalog No:** 11
- Resim No:** 44
- Adı:** John Montagu, IV. Sandwich Kontu
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Ölçüleri:** 77.5 x 50 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Kaynaklar:** <http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/>
(Erişim Tarihi: 14.04.2019).

- Katalog No:** 12
- Resim No:** 45
- Adı:** John Montagu, IV. Sandwich Kontu
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Ölçüleri:** 180 x 155.5 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Kaynaklar:** <http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/>
(Erişim Tarihi: 14.04.2019).

- Katalog No:** 13
Resim No: 46
Adı: İngiliz James Nelthorpe (1719-1767)'un Portresi
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1738
Yeri: The Holburne Museum, İngiltere, Bath
Envanter No: A358
Ölçüleri: 66.5 x 54,5 cm.
Tekniği: Kâğıt Üzerinde Pastel
Açıklama: 1955 yılında ortaya çıkmış, 1977 yılında restore edilmiştir.
Kaynaklar: Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 264;
<http://collections.holburne.org/object-a358> (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

- Katalog No:** 14
- Resim No:** 47
- Adı:** İngiliz Elçi Sir Everard Fawkener
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-40
- Yeri:** Norwich Castle Museum and Art Gallery
- Envanter No:** NWHCM 2008.247.4
- Ölçüleri:** 22.6 x 17.4 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** İngiliz Fawkener, sandalyede rahat bir biçimde otururken resmedilmiştir.
- Kaynaklar:** Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 77

- Katalog No:** 15
- Resim No:** 48
- Adı:** Corfiz Anton Ulfeldt Kontu (Avusturya Büyükelçisi)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-41
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Ölçüleri:** 31.6 x 23 cm.
- Tekniği:** Parşömen Üzerine Guaj, Suluboya ve Karakalem
- Açıklama:** Ressamın İstanbul'da bulunduğu yıllarda yaptığı eserlerindedir. İstanbul'da görev yapan Avusturya elçisi Corfiz Anton Ulfeldt'in portresidir.
- Kaynaklar:** <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019); <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 08.08.2018).

- Katalog No:** 16
- Resim No:** 49
- Adı:** Türk Elbisesiyle Bayan Montagu
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1756
- Yeri:** National Museum of Varşova, Polonya
- Envanter No:** 211716
- Ölçüleri:** 16.7 x 19.5 cm.
- Tekniği:** Yağlıboya
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 279;
<https://royalhistsoc.org/calendar/queens-house-lecture-series-remarkable-women/lady-montagu-in-turkish-dress-by-jean-etienne-liotard-1756-national-museum-of-warsaw-poland/>
(Erişim Tarihi: 27.12.2018);
<http://marie-antoinette.forumactif.org/t1373p25-jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 27.12.2018);
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Liotard_Lady_Montagu.jpg (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

Katalog No:	17
Resim No:	50
Adı:	Luttrellstown'lu Simon Luttrell
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1753-54
Yeri:	Kunstmuseum, Bern
Envanter No:	1402
Ölçüleri:	83 x 63 cm.
Tekniği:	Tuval Üzerine Yağlıboya
Açıklama:	Ressamın Londra'da bulunduğu sırada yaptığı eserlerinden biridir.
Kaynaklar:	https://www.royalacademy.org.uk/exhibition/jean-etienne-liotard (Erişim Tarihi: 08.02.2019); https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings (Erişim Tarihi: 15.02.2019); Breffny, 1987, a.g.k. , 33.

- Katalog No:** 18
- Resim No:** 51
- Adı:** Arkeolog ve teolog Richard Pococke'un Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1739
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1379
- Ölçüleri:** 21 x 13 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Liotard aynı eserin sağ alt köşesinde manzaranın yer aldığı yağlıboya tablosunu 1740 yılında yapmıştır.
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 281; <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 19
- Resim No:** 52
- Adı:** Richard Pococke'un (1704-1765) Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740
- Yeri:** Musée d'art et d'histoire, Cenevre
- Envanter No:** 1948-0022
- Ölçüleri:** 202.5 x 134 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Açıklama:** Bu portre Pococke'un kuzeni ve seyahat yoldaşı Exeter Baş Rahibi Jeremiah Milles'e miras yolu ile geçtikten sonra, 28 Mart 1947'de Christie'nin Londra müzayedesinden satın alındıktan sonra Gottfried Keller Vakfı tarafından müzeye sunulmuştur.
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 280-283; Breffny, 1987, **a.g.k.**, 32; http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 25.10.2018); M. McCarthy (1996). The dullest man taht ever travelled ?. A re-assessment of Richard Pococke and of his portrait by J.-E. Liotard. *Apollo*, A journal of the Arts, 25-29.

- Katalog No:** 20
- Resim No:** 53
- Adı:** Tatar Kostümlü İngiliz Tüccar Levett'in Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-40
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1377
- Ölçüleri:** 15 x 21 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019); <https://www.the-athenaeum.org/art/detail.php?ID=93054> (Erişim Tarihi: 16.09.2018).

- Katalog Numarası:** 21
- Resim No:** 54
- Adı:** Türk Kostümünde Bay Levett
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740
- Yeri:** Victoria and Albert Museum, Londra
- Envanter No:** FA.187
- Ölçüler:** 17.1 x 18.7 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://collections.vam.ac.uk/item/O140867/a-turk-seated-drawing-liotard-jean-etienne/> (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

Tuval arkası ayrıntı

- Katalog No:** 22
Resim No: 55
Adı: Türk kostümlü Bay Levett ve Bayan Glavani
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1738-40
Yeri: Louvre Müzesi, Paris
Envanter No: RF 1995-14
Ölçüleri: 24.7 x 36.4 cm.
Tekniği: Karton Üzerine Yağlıboya
Açıklama: İngiliz tüccar Levett ve Kırım'da Fransız Konsolosluğu yapan Saverio Glavani'nin kızı Hélène Glavany divanda otururken resmedilmiştir. Resmin arkasındaki kartonda kabataslak bir Türk evi eskizi yer almaktadır.
Kaynaklar: Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 271; Germaner ve İnankur, 2002, **a.g.k.**, 31; <https://www.the->

athenaeum.org/art/detail.php?ID=93045 (Erişim Tarihi: 01.08.2018);
<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 01.08.2018);
<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019);
<https://www.photo.rmn.fr/C.aspx?VP3=SearchResult&IID=2C6NU0DQY8LP> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

Katalog No:	23
Resim No:	56
Resmin Adı:	William Constable
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Resmin Tarihi:	1770
Resmin Yeri:	Burton Constable Foundation, Hull
Burada Resmin Ölçüleri:	73.7 x 60.3 cm.
Tekniği:	Kâğıt Üzerine Pastel
Kaynaklar:	https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/pastels (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

- Katalog No:** 24
Resim No: 57
Adı: Jean-Jacques Rousseau (1712-1778)
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 18. yüzyıl
Yeri: Musée de l'abbaye Royale, Chaalis
Tekniği: Pastel
Açıklama: Osmanlı gayrimüslimlerinin / Ermenilerin kıyafetiyle Jean-Jacques Rousseau betimlenmiştir.
Kaynaklar: <https://www.photo.rmn.fr/C.aspx?VP3=SearchResult&IID=2C6NU099D75>
B (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

Katalog No:	25
Resim No:	58
Adı:	Jassy Sarayı'ndan Bir Beyefendi
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1742-1743
Yeri:	Cabinet d'arts graphiques des Musée d'art et d'histoire, Genève.
Envanter No:	1934-35
Ölçüleri:	22.9 x 17.8 cm.
Tekniği:	Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Açıklama:	Romanya gezisi sırasında yaptığı eserlerinden biridir.
Kaynaklar:	Fehlmann, 2015, a.g.k. , 81; http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 09.05.2019).

- Katalog No:** 26
- Resim No:** 59
- Adı:** Ekaterina Mavrocordato
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1742-1743
- Yeri:** Kupferstichkabinett, Staatliche Museen zu Berlin
- Envanter No:** KDZ 1626
- Ölçüleri:** 21.7 x 15 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 81.;
<https://www.20minutos.es/fotos/imagen/ekaterina-mavrocordat-1742-43-244755/> (Erişim Tarihi: 19.02.2019).

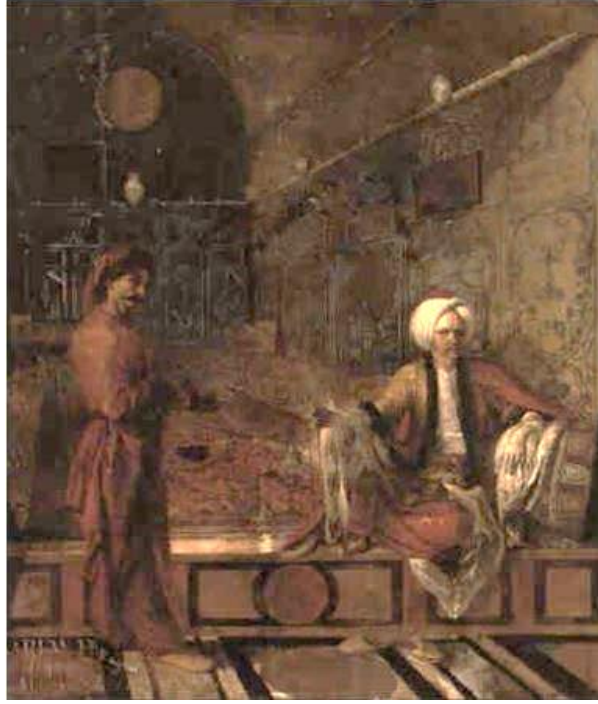

- Katalog No:** 27
- Resim No:** 60
- Adı:** Transilvanya Sultanı (Erdel Sultanı)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1742 sonrası
- Yeri:** Musée du Quai Branly - Jacques Chirac, Paris
- Envanter No:** 75,14887
- Ölçüleri:** 17.4 x 23.7 cm.
- Tekniği:** İki renkli kalem
- Açıklama:** Geçmişte Romanya'nın batı ve orta bölgelerine Transilvanya denilmiştir. Ressamın Romanya gezisi sırasında yaptığı eserlerden biri olmalıdır. Bir terasa açılan bir kapının basamağında duran, başında türban olan ve birkaç kat elbise giymiş olan bir kadın, bir eliyle kenarları kürklü kaftanını tutmaktadır. Perde, merdiven korkuluklarına ve bulutlara yer verilmiştir. Bu resimle IV. Sandwich Kontu John Montagu (1718-1792) portresi kompozisyon yönüyle benzerlik göstermektedir (kat. 10).

Kaynaklar:[http://collections.quaibrantly.fr/?query=objectnumber=\[75.14887\]&showtype=record#89c080c6-c3cb-46c1-8a38-4227ef8f4ef7](http://collections.quaibrantly.fr/?query=objectnumber=[75.14887]&showtype=record#89c080c6-c3cb-46c1-8a38-4227ef8f4ef7) (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

- Katalog No:** 28
- Resim No:** 61
- Adı:** Moldava/ Boğdan Kostümlü Genç Adam
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1742
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Ölçüleri:** 64 x 54 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlıboya
- Açıklama:** Portrede genç bir adam bağdaş kurmuş oturur halde betimlenmiştir.
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 285; N. Trauth (2009). *Maske und Person: Orientalismus im Porträt des Barock*. Berlin: Deutscher Kunstverlag, s.213;
<https://www.mutualart.com/Artwork/PORTRAIT-OF-A-MAN-IN-ORIENTAL-COSTUME/C42F7740F911D20B> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

- Katalog No:** 29
- Resim No:** 62
- Adı:** Bir Hizmetçi ve Oryantal Kostüm Giyen Bay Carew'in Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Ölçüleri:** 108.6 x 91 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Kaynaklar:** <http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/>
(Erişim Tarihi: 14.04.2019).

- Katalog No:** 30
- Resim No:** 63
- Adı:** Türk Başlıklı Bir Beyefendi Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Ölçüleri:** 54 x 42.5 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Kaynaklar:** <http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/>
(Erişim Tarihi: 14.04.2019);
<https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-a-gentleman-in-a-Turkish-head/F29102AC55E3B356> (Erişim Tarihi: 01.07.2019).

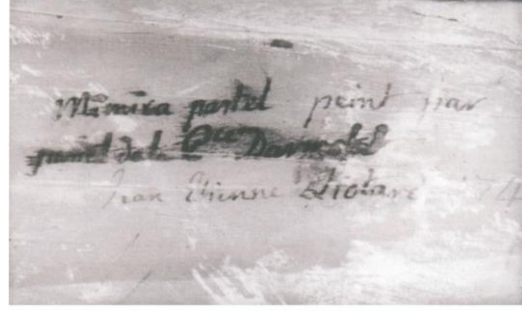
(M. Roethlisberger and R. Loche, 2008)

Katalog No:	31
Resim No:	64
Adı:	Oryantal Kıyafetli Bilinmeyen Adam Portresi
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1742-1743 sonrası
Yeri:	Salmanowitz Koleksiyonu
Ölçüleri:	49.5 x 39 cm.
Tekniği:	Pastel
Açıklama:	1934 yılında New York'taki Goldschmidt galerisinden satın alınmıştır. ³⁵⁶ Salmanowitz Koleksiyonu'ndan çıkmış olduğu belirtilse de, şu anki yeri belirlenememiştir. İzleyiciye bakan Türk kıyafetli büst boy portrede, başında kırmızı ve beyaz renklerde bir başlığıyla görülen figür sakalsızdır. Üzerinde beyaz gömlek ve kenarları siyah kürklü, çizgili mavi kaftan vardır.
Kaynaklar:	Loche and Roethlisberger, 1978, a.g.k. , 93.

³⁵⁶Loche and Roethlisberger, 1978, **a.g.k.**, 93.

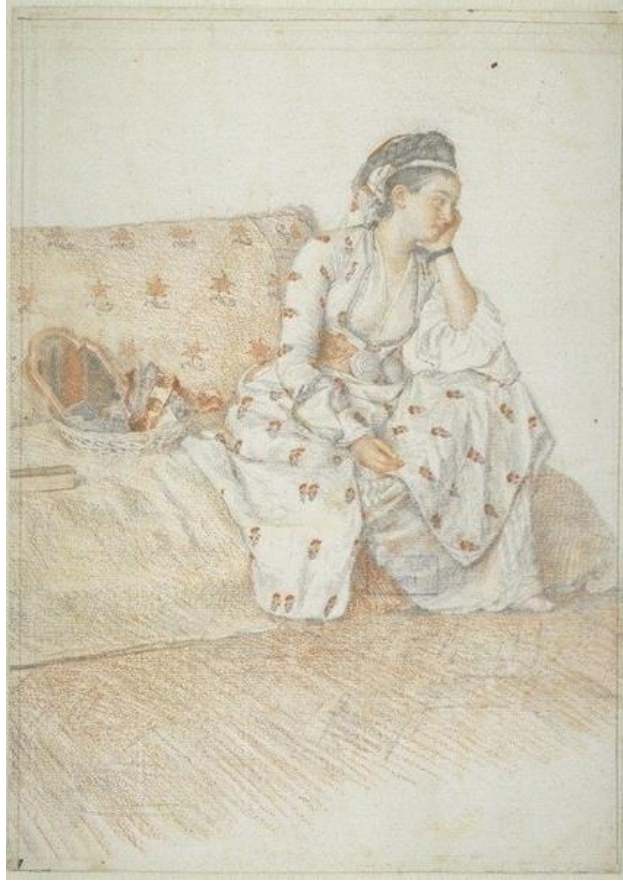
- Katalog No:** 32
- Resim No:** 65
- Adı:** Mavi Paltolu ve Türbanlı Bir Genç Adam Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Ölçüleri:** 41.8 x 29.8 cm.
- Tekniği:** Pastel
- Kaynaklar:** <https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-a-young-man--bust-length--in/71621891CB6486FC> (Erişim Tarihi: 01.07.2019).

- Katalog No:** 33
- Resim No:** 66
- Adı:** Divanda Düşünceli Bayan
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1749
- Yeri:** Musée d'art et d'histoire, Cenevre
- Envanter No:** 1930-0002
- Ölçüleri:** 23.5 x 19 cm.
- Tekniği:** Parşömen Üzerine Pastel
- Açıklama:** Resmin arkasında “Mimica pastel peint par/ ~~Pastel de la P^{ee} Darmstadt~~/ Jean Étienne Liotard 1749” notu yazılır. Bu eserdeki modelin ‘Mimica’ mı yoksa “Darmstadt Prensesi” mi olduğu tartışmalıdır. Modelin Liotard’ın İstanbul’dayken tanıştığı ve evlenmek istediği ancak kızın annesi yüzünden evlenemediği genç Rum kızı Mimica olduğu düşünülmektedir. Darmstadt Prensesi ise Frankfurt’ta çizim dersleri verdiği kişidir.
- Kaynaklar:** D. Bull (2008). Princess, Countess, Lover or Wife? Liotard’s ‘Lady on a Sofa’ *The Burlington Magazine*, Vol. 150, No. 1266, s.595
<https://www.jstor.org/stable/40479867> (Erişim Tarihi: 08.07.2019); Koos, 2014, **a.g.k.**, 114; http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 23.10.2018); <https://www.peramuzesi.org.tr/Eser/Turk-Giysileri-Icinde-Bir-Kadin/198/1#!prettyPhoto> (Erişim Tarihi: 29.07.2018).

- Katalog No:** 34
- Resim No:** 67
- Adı:** Türk Odasında Kadın
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1749-55
- Yeri:** Wrightsman Collection, New York
- Ölçüleri:** 58.5 x 47.2 cm.
- Tekniği:** Kırmızı Tebeşir ve Pastel
- Açıklama:** Coventry kontesi Maria Gunning'in ya da d'Hérouville kontesi Lolotte Gaucher'in portresi olduğu düşünülmektedir.
- Kaynaklar:** D. Bull (2008). Princess, Countess, Lover or Wife? Liotard's 'Lady on a Sofa' *The Burlington Magazine*, Vol. 150, No. 1266, s.597. <https://www.jstor.org/stable/40479867> (Erişim Tarihi: 08.07.2019).

- Katalog No:** 35
- Resim No:** 68
- Adı:** Divanda Türk Kostümlü Genç Oryantal
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1742
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1388
- Ölçüleri:** 21 x 15 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 04.01.2019). Bull, 2008, **a.g.k.**, 595.
<https://www.jstor.org/stable/40479867> (Erişim Tarihi: 08.07.2019).

Katalog No:	36
Resim No:	69
Adı:	Divanda Oturan Bayan
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Yeri:	Özel Koleksiyon
Ölçüleri:	8.8 x 9.7 cm.
Tekniği:	Parşömen Üzerine Guaj
Açıklama:	Küçük boyutlu, minyatür çalışmalarından biridir.
Kaynaklar:	Roethlisberger, 2014, a.g.k. ,190.

- Katalog No:** 37
- Resim No:** 70
- Adı:** Marie Fargues (Ressaminın Karısı)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1756-58
- Yeri:** Rijksmuseum, Amsterdam
- Envanter No:** SK-A-240
- Ölçüleri:** 103.8 x 79.8 cm.
- Tekniği:** Parşömen Üzerine Pastel
- Kaynaklar:** Bull, 2008, **a.g.k.**,597;
<https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/jean-etienne-liotard/objects#/SK-A-240,1> (Erişim Tarihi: 20.07.2018);
<https://www.the-athenaeum.org/art/full.php?ID=93038> (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

- Katalog No:** 38
- Resim No:** 71
- Resmin Adı:** Türk Giysileri İçinde Bir Kadın
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Resmin Tarihi:** 1740-1750
- Resmin Yeri:** Pera Müzesi, İstanbul
- Resmin Ölçüleri:** 62 x 47 cm.
- Tekniği:** Parşömen Üzerine Pastel
- Kaynaklar:** <https://www.peramuzesi.org.tr/Eser/Turk-Giysileri-Icinde-Bir-Kadin/198/1#!prettyPhoto> (Erişim Tarihi: 29.07.2018).

- Katalog No:** 39
- Resim No:** 72
- Adı:** Lady Hawke Portresi, önceki soyadı Catharine Brooke (1720-1756)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1753
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Ölçüleri:** 57 x 45 cm.
- Tekniği:** Paşömen Üzerine Pastel
- Açıklama:** İngiliz soylu Lady Hawke'in portresidir.
- Kaynaklar:** Roethlisberger, 2014, **a.g.k.**, 188; N. Jeffares (2016). Two English portraits by Liotard: Lady Anne Somerset and Catherine, Lady Hawke, s.2.
<https://www.e-periodica.ch/digbib/view?pid=zak-003:2014:71#198> (Erişim Tarihi: 27.03.2019);
http://www.pastellists.com/essays/liotard_somerset_hawke.pdf (Erişim Tarihi: 21.11.2018).

- Katalog No:** 40
Resim No: 73
Adı: Lady Anne Somerset Portresi, daha sonra Northampton Kontesi (1741-1763)
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1755
Yeri: Özel Koleksiyon
Ölçüleri: 61 x 47cm.
Tekniği: Paşşömen Üzerine Pastel
Açıklama: İngiliz soylu Lady Anne Somerset'in portresidir.
Kaynaklar: Roethlisberger, 2014, **a.g.k.**,189; N. Jeffares, 2016, **a.g.k.**, 1.

- Katalog No:** 41
Resim No: 74
Adı: Okuyan Türk Kıyafetli Kadın
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1740-42
Yeri: National Gallery of Victoria, Melbourne
Envanter No: 2354-4
Ölçüleri: 7.6 x 22.8 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: <https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/41219/>
(Erişim Tarihi: 27.12.2018).

- Katalog No:** 42
- Resim No:** 75
- Adı:** Türk Tarzında Giyinmiş Fransız Maria Adelaide
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1753
- Yeri:** Galleria Degli Uffizi, Floransa
- Ölçüleri:** 50 x 56 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Kaynaklar:** <https://www.uffizifirenze.it/maria-adelaide-di-francia-vestita-alla-turca.html> (Erişim Tarihi: 13.08.2018); Kafaoglu-Büke, 2008, **a.g.k.**, <http://baksuokuyana.blogspot.com/2008/04/jean-etienne-liotard-kitap-okuyan.html> (Erişim Tarihi: 13.08.2018); Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 63; <https://www.timeout.com/london/art/jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 13.08.2018). <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019); Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1>(Erişim Tarihi: 13.08.2018).

- Katalog No:** 43
Resim No: 76
Adı: Kanepede Okuyan Kadın
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1750-1753
Yeri: Özel Koleksiyon
Ölçüleri: 46.5 x 57.3 cm.
Tekniği: Tuval Üzerine Yağlı Boya
Kaynakça: Roethlisberger, 2014, **a.g.k.**,191.

- Katalog No:** 44
- Resim No:** 77
- Adı:** Laura Tarsi 'Bir Rum Hanımefendi'
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740
- Yeri:** The Fitzwilliam Museum, Cambridge
- Envanter No:** PD.9-2006
- Ölçüleri:** 9.6 x 7.7 cm.
- Tekniği:** Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj Boya, Minyatür Portre
- Açıklama:** Eserin arkasında *Laura Tarsi, 'a Grecian lady'* yazılmıştır.
- Kaynaklar:** <http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?oid=133323>
(Erişim Tarihi: 16.09.2018) ; N. Trauth, 2009, **a.g.k.**, 363.

- Katalog No:** 45
- Resim No:** 78
- Resmin Adı:** Türk Tarzında Laura Tarsi'nin Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Resmin Yeri:** National Museum, Stockholm
- Envanter No:** NMB 1975
- Resmin Ölçüleri:** 9,5 x 8,1 cm.
- Tekniği:** Fildişi Üzerine Sulu Boya, Minyatür Portre
- Kaynaklar:** M. Roethlisberger, 2014, **a.g.k.**, 194;
[http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultListView/result.t1.collection_list.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=0&sp=3&sp=SdetailList&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1](http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultListView/result.t1.collection_list.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=0&sp=3&sp=SdetailList&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1) (Erişim Tarihi: 11.06.2019);
https://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=5175601 (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

- Katalog No:** 46
- Resim No:** 79
- Adı:** Türk Kostümlü İmparatoriçe Maria Theresia³⁵⁷
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1743-1745
- Yeri:** Musées d'art et d'histoire, Genève
- Envanter No:** AD 0040
- Ölçüleri:** 7.3 x 5.4 cm.
- Tekniği:** Paşömen Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre.
- Açıklama:** Sanatçının Viyana'da bulunduğu sırada yaptığı minyatür portrelere aittir.
- Kaynaklar:** http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 20.02.2019);
<https://servimg.com/view/18669219/12847> (Erişim Tarihi: 11.06.2019);
<http://marie-antoinette.forumactif.org/t1373-jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

³⁵⁷Trauth, 1999, a.g.k., 4.

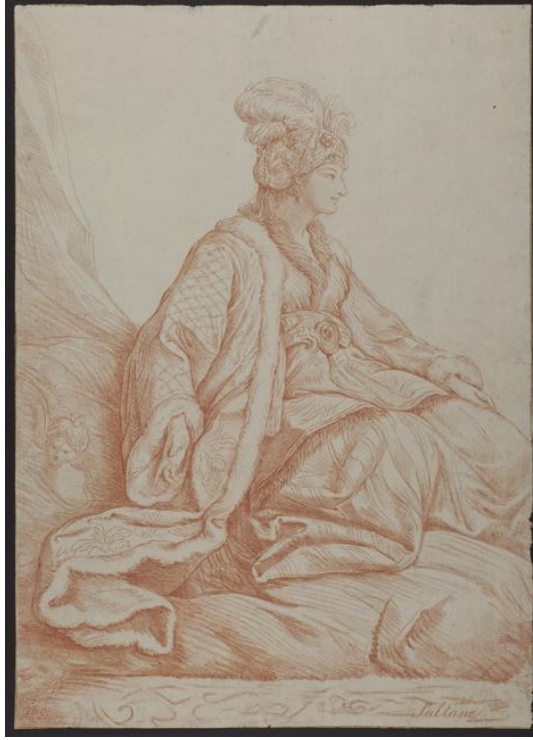
- Katalog No:** 47
Resim No: 80
Adı: Türk Kostümlü Madame Favart (Oyun yazarı Charles-Simon Favart'ın eşi)
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1753 ?
Yeri:
Ölçüleri: 6 x 7.5 cm.
Tekniği: Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre
Kaynaklar: Koos, 2014, **a.g.k.**, 226.

- Katalog No:** 48
- Resim No:** 81
- Adı:** Türk kostümlü Marie Charlotte Boissier Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1746
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Ölçüleri:** 61 x 47.5 cm.
- Tekniği:** Parşömen Üzerine Pastel
- Açıklama:** Marie Charlotte Boissier'nin Türk kıyafetleriyle gösterildiği portresidir.
- Kaynaklar:** Koos, 2014, **a.g.k.**, 169;
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marie_Charlotte_Boissier.jpg (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

Katalog No:	49
Resim No:	82
Adı:	Saraylı Hanım
Sanatçısı:	Jean- Étienne Liotard ve Jean-Daniel Welper, Kuyumcu Louis Roucel
Tarihi:	1767- 1774
Yeri:	Musées d'art et d'histoire, Geneve
Envanter No:	AD 6675
Burada Resmin Ölçüleri:	6 cm.
Tekniği:	Kâğıt Üzerine Suluboya, Guaj
Kaynaklar:	http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=al 1 (Erişim Tarihi:20.02.2019).

- Katalog No:** 50
Resim No: 83
Adı: Sultan
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1738-1742
Yeri: Musée du Quai Branly - Jacques Chirac, Paris
Envanter No: 75,15187
Ölçüleri: 40.2 x 28.7 cm.
Tekniği: Sanquine (kırmızı tebeşir)
Açıklama: Başında mücevherlerden oluşan bir türban takan kadın, minderlerin üzerinde oturmaktadır. Türk kıyafetli figürün arkasında, elinin hizasına çizilmiş küçük boyutlu büst boy bir portre dikkat çekmektedir. Sağ alt köşede *Sultane* yazısı yer almaktadır.

Kaynaklar: <https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CO5PCTHTLSGH&SMLS=1&RW=1366&RH=576> (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

OSMANLI SEÇKİNLERİ

- Katalog No:** 51
- Resim No:** 84
- Adı:** Ayakta Büyük Vezir Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-1742
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15712
- Ölçüleri:** 22.8 x 12.4 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Resmî kıyafeti içinde vezir gösterilmiştir.
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 122;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliche.s.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi: 28.04.2019).

- Katalog No:** 52
- Resim No:** 85
- Adı:** Büyük Vezir Portresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1743
- Yeri:** National Gallery, Londra
- Envanter No:** NG4460
- Ölçüleri:** 61.6 x 47.6 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Pastel
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 286; Renda, 1978, **a.g.k.**, 17; Bayer, 2007, **a.g.k.**,
<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 19.07.2018);
<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jean-etienne-liotard-portrait-of-a-grand-vizir> (Erişim Tarihi: 19.07.2018);
<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

Katalog No:	53
Resim No:	86
Adı:	Mehmed Ağa Portresi
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1740-42
Yeri:	Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
Envanter No:	RF 1380
Ölçüleri:	21 x 14.5 cm.
Tekniği:	Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar:	http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres (Erişim Tarihi: 03.01.2019); Gravürü için bkz. http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

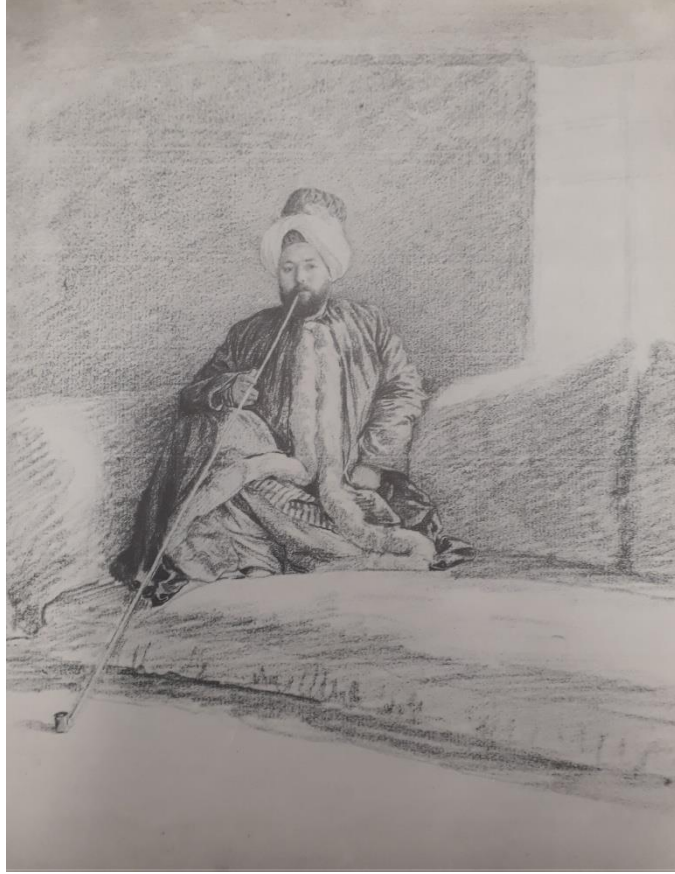
Katalog No:	54
Resim No:	87
Adı:	Sadık Ağa'nın Portresi
Sanatçısı:	Jean- Étienne Liotard ve Gravürcü Johann Christoph von Reinsperger (1711 - 1777)
Tarihi:	1750 civarı
Yeri:	Cabinet d'arts graphiques des Musée d'art et d'histoire, Genève
Envanter No:	SDA 000077
Burada Resmin Ölçüleri:	25.9 x 18.9 cm.
Tekniği:	Gravür
Açıklama:	Sadık Ağa camilerin haznedarıdır.
Kaynaklar:	http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=al 1 (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

- Katalog No:** 55
- Resim No:** 88
- Resmin Adı:** Sadık Ağa'nın Oğlunun Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris
- Envanter No:** RC-B-15717
- Ölçüleri:** 22.2 x 16.3 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Loche and Roethlisberger, 1978, **a.g.k.**,124.;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi: 22.04.2019).

Katalog No:	56
Resim No:	89
Adı:	Cüce İbrahim Portresi
Sanatçısı:	Jean- Étienne Liotard
Tarihi:	1740-42
Yeri:	Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
Envanter No:	RF 1371
Ölçüleri:	17.3 x 13.9 cm.
Tekniği:	Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar:	http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres (Erişim Tarihi: 03.01.2019). https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

- Katalog No:** 57
Resim No: 90
Adı: Defterdarın Arkadaşı Bir Efendi
Sanatçısı: Jean- Étienne Liotard
Tarihi: 1740-42
Yeri: Özel Koleksiyon
Ölçüleri: 21.9 x 17.1 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: Herdt, 1992, **a.g.k.**, 130; Renda; 1978, **a.g.k.**,12.

- Katalog No:** 58
- Resim No:** 91
- Adı:** Bir Efendi: Divanda Sigara İçen Bir Adam (Efendi, defterdarın arkadaşı)
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1751
- Yeri:** Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève
- Envanter No:** 1935-0006
- Ölçüleri:** 57 x 42.2 cm.
- Tekniği:** Mavi Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 26.10.18).

- Katalog No:** 59
- Resim No:** 92
- Adı:** Çubuk İçen Türk Giysili Adam
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1761
- Ölçüleri:** 61 x 47 cm.
- Tekniği:** Pastel
- Kaynaklar:** Shaw, 1999, **a.g.k.**, 62; Bayer, 2007, **a.g.k.**,
<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 03.08.2018).

- Katalog No:** 60
- Resim No:** 93
- Resmin Adı:** Kont Claude- Alexandre de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa)
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Resmin Tarihi:** 1741
- Resmin Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1387
- Resmin Ölçüleri:** 20 x 14.5 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Liotard bu eserin başka versiyonlarını farklı tekniklerle yapmıştır.
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi:04.01.2019); Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

Katalog No:	61
Resim No:	94
Adı:	Kont Bonneval, (Humbaracı Ahmed Paşa)
Sanatçısı:	Jean- Étienne Liotard
Tarihi:	1741
Yeri:	Özel Koleksiyon
Ölçüleri:	7.1 x 5.3 cm.
Tekniği:	Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre
Kaynaklar:	Roethlisberger and Loche, 2008, a.g.k. , 290.

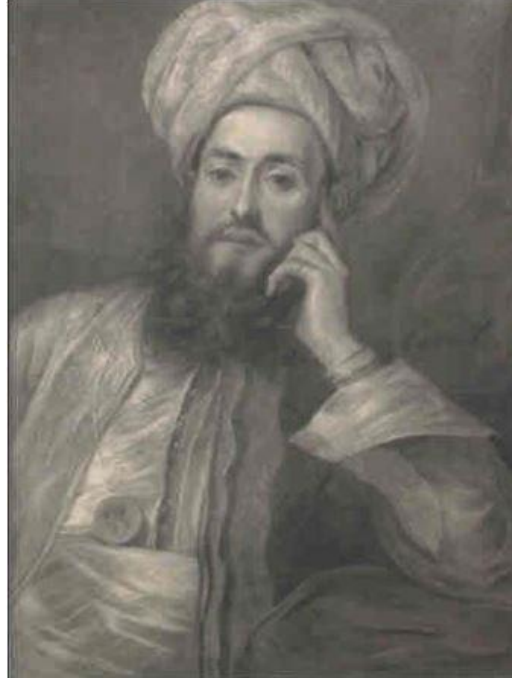
- Katalog No:** 62
- Resim No:** 95
- Resmin Adı:** Kont Claude- Alexandre de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa) Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Resmin Tarihi:** 1747
- Resmin Yeri:** Salmanowitz Koleksiyonu
- Resmin Ölçüleri:** 3-4 cm. çapında
- Tekniği:** Mine Üzerine Boyama, Minyatür Portre
- Kaynaklar:** Renda, 1978, **a.g.k.**, 14;
<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

- Katalog No:** 63
- Resim No:** 96
- Adı:** Sakallı bir Türk Adam Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15714
- Ölçüleri:** 23 x 14.8 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 82;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim tarihi: 24.04.2019).

- Katalog No:** 64
Resim No: 97
Adı: Türk Kostümlü Bir Adam Portresi
Sanatçı: Jean- Étienne Liotard
Ölçüleri: 70.5 x 55.9 cm.
Tekniği: Pastel
Kaynaklar: <http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/>
(Erişim Tarihi: 14.04.2019).

- Katalog No:** 65
- Resim No:** 98
- Adı:** Oryantal Bir Adamın Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Ölçüleri:** 79 x 60 cm.
- Tekniği:** Pastel
- Kaynaklar:** <http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/>
(Erişim Tarihi: 14.04.2019).

- Katalog No:** 66
- Resim No:** 99
- Adı:** Genç Türk Adam Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-42
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15713
- Ölçüleri:** 3.4 x 13.8 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Tebeşir
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 102;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliche.s.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim tarihi: 24.04.2019).

- Katalog No:** 67
Resim No: 100
Adı: Türk Savaşçı
Sanatçısı: Jean- Étienne Liotard
Tarihi: 1740-42
Yeri: Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
Envanter No: FR 1394
Ölçüleri: 21 x 13.5 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: Herdt, 1992, **a.g.k.**, 126;
<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 68
- Resim No:** 101
- Adı:** Çubuk içen Levanten
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-1742
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No** RC-A-89988
- Ölçüleri:** 19.4 x 15.3 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Tebeşir
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 100.
<http://expositions.bnf.fr/lumieres/grand/101.htm> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

- Katalog No:** 69
- Resim No:** 102
- Resmin Adı:** İstanbul'da Bilinmeyen Kadın Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Rijkmuseum, Amsterdam
- Envanter No:** RP-T-2010-58
- Ölçüleri:** 54 x 41.5 cm.
- Tekniği:** Parşömen Üzerine Pastel
- Açıklama:** 1727-1744 arası İstanbul Büyükelçiliği yapan Cornelis Calkoen'in (1696-1764) sevgilisi olan Rum kadının portresi olabileceği tahmin edilir.
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 264;
<https://www.rijksmuseum.nl/en/search?p=3&ps=12&f.principalMakers.name.sort=Jean-Etienne%20Liotard&st=Objects&ii=0>
(Erişim Tarihi: 16.02.2019).

- Katalog No:** 70
- Resim No:** 103
- Adı:** İstanbullu Bir Kadının Portresi / Türk Kıyafetli Kadın
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738
- Yeri:** Özel koleksiyon
- Ölçüleri:** 10.4 x 7.5 cm.
- Tekniği:** Dikdörtgen Fildişi Üzerinde Suluboya ve Guaj, Minyatür Portre
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 287;
<https://www.sothebys.com/en/search-results.html?query=liotard>
(Erişim Tarihi: 16.11.2017);
<https://i.pinimg.com/originals/d8/d7/46/d8d7460d1fa0d0a0a1b11fc7c32ee1d8.jpg> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

- Katalog No:** 71
- Resim No:** 104
- Adı:** İstanbul'da Peralı Frenk Hanımefendi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1742
- Yeri:** Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève
- Envanter No:** 1931-0005
- Ölçüleri:** 63.5 x 48 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yapıştırılmış Kâğıt Üzerine Pastel
- Kaynaklar:** http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

- Katalog No:** 72
- Resim No:** 105
- Adı:** Peralı Frank Hanımefendi, Ardında Bir Kız
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1742
- Yer:** Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève
- Envanter No:** 1931-0006
- Ölçüleri:** 22.9 x 16.9 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerinde Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 277; http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

- Katalog No:** 73
- Resim No:** 106
- Adı:** Türk Kostümlü Avusturya İmparatoriçesi Marie Thérèse ve Arkasında Kızı
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1745
- Yeri:** Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1392
- Ölçüleri:** 22 x 15 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 92;
<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 74
- Resim No:** 107
- Adı:** İstanbul'da Frenk Bir Kadın Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1382
- Ölçüleri:** 21.9 x 11.8 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 280;
<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2018).

- Katalog No:** 75
- Resim No:** 108
- Adı:** İstanbul'da Genç Kadın İşlemeli Mendille
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1381
- Ölçüleri:** 20.9 x 13.5 cm.
- Tekniği:** Kâğıt üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019). <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

- Katalog No:** 76
- Resim No:** 109
- Adı:** İstanbul'daki Matmazel Beli Portresi
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738
- Yeri:** Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1368
- Ölçüleri:** 22.1 x 14.4 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 77
- Resim No:** 110
- Adı:** Bir Divanda Oturan İstanbullu Bayan
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1390
- Ölçüleri:** 21 x 15 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 78
- Resim No:** 111
- Adı:** Bir Divanda Oturan İstanbullu Bayan
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF1374
- Ölçüleri:** 20.5 x 25 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi:03.01.2019); Bayer, 2007, **a.g.k.**, <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

- Katalog No:** 79
- Resim No:** 112
- Adı:** Elinde Bir Fincanla Yerde Oturan Kadın
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-1742
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15709
- Ölçüleri:** 19.7 x 15.8 cm.
- Tekniği:** Siyah Tebeşir
- Kaynak:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 100;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi:23.04.2019).

- Katalog No:** 80
- Resim No:** 113
- Adı:** Türk Saç Modeli
- Sanatçısı:** Jean- Étienne Liotard
- Tarihi:** 1771
- Yeri:** The Frick Collection, New York
- Envanter No:** 1997.1.182
- Ölçüleri:** 23.8 x 32.4 cm.
- Tekniği:** Tuvale Monte Edilmiş, İpek Üzerine Yağlı Boya
- Açıklama:** Bir kadın portresinin görüldüğü bu eserin üzerine *Coiffure Turque* (Türk saç modeli) yazılmıştır.
- Kaynaklar:** Koos, 2014, **a.g.k.**, 184;
<https://collections.frick.org/objects/685/trompe-loeil> (Erişim Tarihi: 30.04.2019). <https://www.royalacademy.org.uk/article/art-history-101-trompe-loeil> (30.04.2019).

GÜNLÜK YAŞAM

- Katalog No:** 81
- Resim No:** 114
- Adı:** Hamamda Hanım ve Hizmetkârı
(Hamamda Frenk Kadını ve Halayıđı³⁵⁸ / Türk Kadını ve Kölesi³⁵⁹ / Peralı Frenk Hanım ve Halayıđı³⁶⁰)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-42
- Yeri:** Cabinet d'arts graphiques des Musées d'art et d'histoire, Genève
- Envanter No:** 1936-0017
- Ölçüleri:** 71 x 53 cm.
- Tekniği:** Paşömen Üzerine Pastel
- Açıklama:** Liotard bu eserinin farklı versiyonlarını da yapmıştır.
- Kaynaklar:** A. A. Bal (2010). Oryantalist Resimde Bedenin Kolonileştirilmesi Bağlamında Türk Hamamı İmgesi. Emine Gürsoy Naskali ve

³⁵⁸A. A. Bal (2010). Oryantalist Resimde Bedenin Kolonileştirilmesi Bağlamında Türk Hamamı İmgesi. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun (Ed.), Kültür Tarihimize Hamam. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl: II, (2), s.21; Germaner ve İnankur, 2002, **a.g.k.**, 191.

³⁵⁹Fosca, 1956, **a.g.k.**, 36.

³⁶⁰<http://lebriz.com/pages/ltd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcx=1> (Erişim Tarihi: 18.06.2018).

Hilal Oytun Altun (Ed.), Kültür Tarihimizde Hamam. *Acta Turcica evrimii Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl: II,(2), s.21;
Germaner ve İnkr, 2002, **a.g.k.**, 191;
<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 18.06.2018); Fosca, 1956, **a.g.k.**, 36; http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

- Katalog No:** 82
- Resim No:** 115
- Adı:** Türk Kıyafetli Bir Bayan ve Hizmetkârı
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** yaklaşık 1750
- Yeri:** The Nelson-Atkins Museum of Art, Kansas City
- Envanter No:** 56-3
- Ölçüleri:** 72.4 x 57.2 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 276; <https://art.nelson-atkins.org/objects/3567> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

- Katalog No:** 83
- Resim No:** 116
- Adı:** Hamamda Kadın ve Hizmetkârı
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Yeri:** Museum Oskar Reinhart am Stadtgarten, Winterthur
- Ölçüleri:** 69.5 x 54.5 cm.
- Tekniği:** Paşşömen Üzerine Pastel
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 276.

- Katalog No:** 84
- Resim No:** 117
- Adı:** Hamamda Türk Kostümlü Bir Bayan ile Hizmetçi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1748-54
- Yeri** Orientalist Museum, Doha
- Ölçüleri:** 70.9 x 56 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Monte Kâğıt Üzerine Pastel
- Kaynaklar:** Ribeiro, 2015, **a.g.k.**, 38.
<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

Katalog No:	85
Resim No:	118
Adı:	Hamam Girişinde Nalın Giyen İstanbullu Bir Bayan
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1738-42
Yeri:	Musee du Louvre, Paris, Departement des Arts Graphiques
Envanter No:	RF 1378
Ölçüleri:	20.5 x 14 cm.
Tekniği:	Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar:	http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 86
- Resim No:** 119
- Adı:** Levant'ta Bir Avrupalı Aile
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Ölçüleri:** 35.5 x 45 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Yağlı Boya
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Kaynaklar:** <http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/>
(Erişim Tarihi:13.04.2019).

- Katalog No:** 87
Resim No: 120
Adı: Galatalı Frenk Bayan ve Hizmetçisi
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Yeri: Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
Envanter No: RF 1393
Resmin Ölçüleri: 20 x 16 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 88
- Resim No:** 121
- Adı:** Türk Kadını, Sokakta
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** Temmuz 1738
- Yeri:** The Morgan Library & Museum
- Envanter No:** 1989.50
- Ölçüleri:** 20.8 x 13 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Eserin üzerine “femme / Turque / dans les rues / Juillet 1738” şeklinde not düşülmüş ve 1738 tarihi atılmıştır.
- Kaynaklar:** <https://www.themorgan.org/drawings/item/144508> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

- Katalog No:** 89
- Resim No:** 122
- Adı:** Çay Servisi Yapan Hizmetçi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-42
- Yeri:** Oskar Reinhart Fondation Museum, Winterthur
- Envanter No:** 528
- Ölçüleri:** 20.5 x 28.5 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Açıklama:** Vanmour'un eserinden yararlanılmıştır.
- Kaynaklar:** <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).
<http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 15.09.2018);
<https://www.royalacademy.org.uk/exhibition/jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

- Katalog No:** 90
- Resim No:** 123
- Adı:** İki Türk müzisyen
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-42
- Yeri:** Kupferstichkabinett, Staatliche Museen zu Berlin
- Envanter No:** KDZ 1624
- Ölçüleri:** 18.2 x 23.3 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerinde Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Fehlmann, 2015, **a.g.k.**, 86;
<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019); Loche and Roethlisberger, 1978, **a.g.k.**, 124.

- Katalog No:** 91
Resim No: 124
Adı: Çömelmiş Dört Türk Müzisyen
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1740-42
Yeri: Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
Envanter No: RF 1372
Ölçüleri: 11.5 x 18.5 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019); Aksoy, 2003, **a.g.k.**, 180-181.

- Katalog No:** 92
- Resim No:** 125
- Adı:** Açık Havada Oturan Beş Kadın
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740-42
- Yeri:** Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes, Paris
- Envanter No:** RC-B-15715
- Ölçüleri:** 15.6 x 21.2 cm.
- Tekniği:** Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** Herdt, 1992, **a.g.k.**, 104;
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi: 26.04.2019).

- Katalog No:** 93
Resim No: 126
Adı: Divanda Oturan Tambur Çalan ve Tütün İçen Genç Tatar Adam
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1740-42
Yeri: Musée du Louvre, Département des Arts Graphiques
Envanter No: RF 1391
Ölçüleri: 18.5 x 25 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: Herdt, 1992, **a.g.k.**, 114;
<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 04.01.2019).

Katalog No:	94
Resim No:	127
Adı:	Türk Kıyafetli Tefli Bir Kadın
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1738-1743
Yeri:	Musée d'art et d'histoire, Cenevre
Envanter No:	1939-0008
Ölçüleri:	63.5 x 48.5 cm.
Tekniği:	Tuval Üzerine Yağlı Boya
Kaynaklar:	Loche, 1978, a.g.k. , 24; Roethlisberger and Loche, 2008, a.g.k. , 274; Renda, 1978, a.g.k. , 20; http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 29.10.2018).

- Katalog No:** 95
- Resim No:** 128
- Adı:** Tef Çalan Türk Kostümlü Genç Kadın
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1740
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Ölçüleri:** 61.6 x 47 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Pastel, Guaj ve Kırmızı Kalem
- Kaynaklar:** Roethlisberger and Loche, 2008, **a.g.k.**, 274; Baetjer and Shelley, 2011, **a.g.k.**, 12.
https://books.google.com.tr/books?id=sDa8MKAce2sC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 18.02.2019).

- Katalog No:** 96
Resim No: 129
Envanter No: RC-B-15718
Adı: Kastanyet ile Yunan Dansçı Leneta Shepri
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1738-1742
Yeri: Bibliotheque Nationale, Cabinet des Estampes
Ölçüleri: 22 x 14 cm.
Tekniği: Kâğıt Üzerine Kırmızı ve Siyah Tebeşir
Kaynak: <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 13.04.2019);
<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=rechercheListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi:23.04.2019).

- Katalog No:** 97
- Resim No:** 130
- Adı:** İstanbul'da Kastanyet ile Yunan Dansçı
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1738-1742
- Yeri:** Özel Koleksiyon
- Ölçüleri:** 7.6 x 5.3 cm.
- Tekniği:** Beyaz Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynak:** Koos, 2014, **a.g.k.**, 163;
<https://i.pinimg.com/originals/7f/85/5c/7f855c8c53f26abd8822aeb89ede2d89.jpg> (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

- Katalog No:** 98
- Resim No:** 131
- Envanter No:** RF 1373
- Adı:** İstanbul'da Genç Nakışçı (Gergef İşleyen Genç Kız)
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** Ağustos 1738
- Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Ölçüleri:** 14.4 x 21.1 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019); <http://lebriz.com/pages/lis.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 16.09.2018).

- Katalog No:** 99
- Resim No:** 132
- Resmin Adı:** Yerde Oturan Kadın Nakışçı
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Resmin Tarihi:** 1738
- Resmin Yeri:** Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
- Envanter No:** RF 1370
- Resmin Ölçüleri:** 20.9 x 13.1 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
- Kaynaklar:** <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings> (03.01.2019).

- Katalog No:** 100
Resim No: 133
Adı: Yaşlı Kadın Nakışçı
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1738
Yeri: Musée Historique, Amsterdam
Envanter No: TA 18406
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: Herdt, 1992, **a.g.k.**, 60;
<https://hart.amsterdam/collectie/object/amcollect/42805> (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

Katalog No: 101

Resim No: 134

Adı: İplik Eğiren Frenk Hanım

Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard

Tarihi: 1740-42

Yeri: Özel Koleksiyon

Ölçüleri: 22 x 17 cm.

Tekniği: Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir

Kaynak: <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 16.09.2018).

- Katalog No:** 102
Resim No: 135
Adı: Genç Oryantal Oturur, İğ Tutar
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1740-42
Yeri: Musee du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
Envanter No: RF 1389
Ölçüleri: 11 x 16.5 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 03.01.2019).

- Katalog No:** 103
Resim No: 136
Adı: Oturan ve Mangala Oynayan İki Rum ya da Frank Kadın
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1738-42
Yeri: Musée du Louvre, Paris, Département des Arts Graphiques
Envanter No: RF 1394
Ölçüleri: 14.8 x 21.7 cm.
Tekniği: Kâğıt Üzerine Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynaklar: <http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi 03.01.2019); <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 16.09.2018).

- Katalog No:** 104
Resim No: 137
Adı: Türk kostümlü iki batılı kadın bir divanda oturuyor ve mangala oynuyor
Sanatçısı: Jean-Étienne Liotard
Tarihi: 1740-42
Yeri: The British Museum
Envanter No: 2010,7057.1
Ölçüleri: 21.8 x 14.9 cm.
Tekniği: Siyah ve Kırmızı Tebeşir
Kaynak: https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=857895001&objectId=3299710&partId=1 (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

OTOPORTRELER: TÜRK KILIĞINDA LIOTARD

- Katalog no:** 105
- Resim No:** 138
- Adı:** Jean-Étienne Liotard'ın Otoportresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1744
- Yeri:** Galleria degli Uffizi, Floransa
- Ölçüleri:** 61 x 49 cm.
- Tekniği:** Pastel
- Açıklama:** Eserin sol köşesine *Türk Ressam Lakaplı J.E. Liotard de Geneve, Viyana 1744* notu yazılmıştır.
- Kaynaklar:** Williams, 2012, **a.g.k.**, <https://www.riha-journal.org/articles/2012/2012-jan-mar/williams-phenomenology-of-vision> (Erişim Tarihi: 13.08.2018); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019); Makzume ve Kocabaşoğlu, 2003, **a.g.k.**, 62.

Katalog no:	106
Resim No:	139
Adı:	Jean-Étienne Liotard'ın Otoportresi
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1744
Yeri:	Viyana Präsidentschaftskanzlei
Envanter No:	OAI: baa.onb.at: 10052907
Ölçüleri:	7 x 5.3 cm.
Tekniği:	Oval Fildişi Üzerine Suluboya ve Guaj, Minyatür Otoportre
Açıklama:	Liotard bu eserinde kendini kullandığı başlıklardan daha farklı bir başlıkla resmetmiştir.
Kaynaklar:	Koos, 2014, a.g.k. , 39; http://www.kulturpool.at/plugins/kulturpool/showitem.action?itemId=60129640062&kupoContext=default (Erişim Tarihi: 02.05.2019).

- Katalog No:** 107
- Resim No:** 140
- Adı:** Jean-Étienne Liotard'ın Türk Kostümlü Otoportresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1744-1746
- Yeri:** Gemäldegalerie Alte Meister, Dresden- Almanya
- Envanter No:** P 159
- Ölçüleri:** 60.5 x 46.5 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Pastel
- Açıklama:** 1747 yılında Lyon'da satılmıştır. Kahverengi-beyaz ve yeşilimsi-gri zemin üzerine siyah tebeşirin kaba, hızlı ve kısa çizgileriyle çizilmişken, Liotard'ın başındaki saçları ve özellikle sakalı sert ve sivri uçlu tebeşir ile çizilmiş, saç ve sakal kılları tek tek bükümlü dalgalı çizgilerden oluşturulmuştur.
- Kaynaklar:** Previtali, 1966, **a.g.k.**; Koos, 2008, **a.g.k.**, 23; <https://skd-online-collection.skd.museum/Home/Index?page=1&q=liotard> (Erişim Tarihi: 04.09.2018); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

- Katalog No:** 108
- Resim No:** 141
- Adı:** Jean-Étienne Liotard'ın Otoportresi
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1748
- Yeri:** Salmanowitz Koleksiyonu
- Ölçüleri:** 5.4 x 4.4 cm.
- Tekniği:** Bakır Üzerine Boyalı Emaye, Minyatür Otoportre
- Açıklama:** Salmanowitz Koleksiyonu'ndan olan bu eserin Musee de l'Horlogerie et de l'Emallerie'den 2002 yılında çalındığı belirtilmiştir.³⁶¹ 1934 Tılanus Liotard açık artırmasında satılan Salmanowitz Koleksiyonu parçalarının bir kısmı Cenevre Müzesi'ne geçmiştir. Başında Boğdan işi kahverengi kürk bir kalpak, saçında ve sakalında beyazlıklar görülmektedir. Üzerinde kenarları yeşil olan kırmızı kaftanı ve içinde beyaz bir gömlek vardır.
- Kaynaklar:** Stoullig, 2006, **a.g.k.**, 26; Renda, 1978, **a.g.k.**, 14; Koos, 2014, **a.g.k.**, 42.;
<http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 06.08.2018).

³⁶¹Stoullig, 2006, **a.g.k.**, 26; Koos, 2014, **a.g.k.**, 42.

- Katalog No:** 109
- Resim No:** 142
- Adı:** “Uzun Sakallı” Otoportre
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1751-52
- Yeri:** Cabinet d’arts graphiques des Musées d’art et d’histoire, Genève
- Envanter No:** 1843-0005
- Ölçüleri:** 97 x 71 cm.
- Tekniği:** Tuval Üzerine Monte Edilmiş Kâğıt Üzerine Yapılmış Pastel
- Açıklama:** Liotard bu eserinde kendini resim yaparken resmetmiştir.
- Kaynaklar:** http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 27.10.2018).

Katalog No:	110
Resim No:	143
Adı:	Jean-Étienne Liotard'ın Profilden Otoportresi
Sanatçısı:	Jean-Étienne Liotard
Tarihi:	1753
Yeri:	The Royal Collection, Londra
Envanter No:	RCIN 421436
Ölçüleri:	6.1 x 4.6 cm.
Tekniği:	Emaye, Minyatür Otoportre
Kaynaklar:	Bull, 2015, a.g.k. , 53; https://www.rct.uk/collection/421436/a-self-portrait (Erişim Tarihi: 06.02.2019); https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

- Katalog No:** 111
- Resim No:** 144
- Adı:** Jean-Étienne Liotard'ın "Yeni Sakalı ile" Otoportre
- Sanatçısı:** Jean-Étienne Liotard
- Tarihi:** 1782 -1783
- Yeri:** Musée d'art et d'histoire de Genève, Cabinet d'arts graphiques
- Envanter No:** 1984-0129
- Ölçüleri:** 54 x 43 cm.
- Tekniği:** Kâğıt Üzerine Siyah ve Beyaz Tebeşir
- Açıklama:** Yaşlanmış olan Liotard bu eserinde alçak bir sandalyede oturmuş resim yapmaktadır.
- Kaynaklar:** http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 26.10.2018); Williams, 2012, **a.g.k.**, <https://www.riha-journal.org//articles/2012/2012-jan-mar/williams-phenomenology-of-vision> (Erişim Tarihi: 13.09.2018); <https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

KAYNAKÇA

- Aksoy B. (2003). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Akyıldız, A. (2009). Sâliha Sultan. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 36, 45.
- Alarслан, B. (2005). Türk İmajının Görsel Yansımaları, Ö. Kumrular (Ed.), *Dünyada Türk İmgesi* içinde (129-162). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- And M. (2014). *Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Aracı E. (2008). Handel'in Londra'sında bir Türk Kulübü. *Andante*, 139, 78-83. https://emrearaci.weebly.com/uploads/1/3/8/7/13873024/copyright_emre_araci_-_andante_may_2018.pdf (Erişim Tarihi: 02.05.2019).
- Arseven, C. E. (1975). *Sanat Ansiklopedisi*, 4, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Avcıoğlu, N. (2014). *Turquerie ve Temsil Politikası (1728-1876)*. (Çev: R. Akman), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Baetjer, K. and Shelley, M. (2011). *Pastel Portraits: Images of 18th-Century Europe*. New York: The Metropolitan Museum of Art, s.12. https://books.google.com.tr/books?id=sDa8MKAce2sC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 18.02.2019).
- Baker, C. (2015a). An Artist in the Age of the Enlightenment. C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens (Ed.), *Jean-Étienne Liotard 1702-1789: Scottish National Gallery, Edinburgh, 4 July - 13 September 2015* içinde (s.13-22). London: Royal Academy of Arts.
- Baker, C. (2015b). Jean-Étienne Liotard: Pastel Pioneer. <https://www.royalacademy.org.uk/article/liotard-exhibition-pastel-pioneer> (Erişim tarihi: 08.03.2019).
- Bal, A. A. (2010). Oryantalist Resimde Bedenin Kolonileştirilmesi Bağlamında Türk Hamamı İmgesi. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun (Ed.), *Kültür Tarihimizde Hamam. Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Yıl: II,(2), 13-23.
- Bayer, C. (2007). Jean-Étienne Liotard (1702-1789). *Lebriz*. <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=5&articleID=126&bhcp=1> (Erişim Tarihi:23.05.2018).
- Bilgicioğlu, B. (2007). 16. ve 18. Yüzyılları Arasında Avrupa ve Osmanlı Münasebetleri Neticesinde Osmanlı Kültür ve Sanatının Avrupa Toplumunu Üzerinde Gösterdiği Etkileşimlerden Bazı Örnekler. *Sanat Tarihi Yıllığı/ Journal Of Art History*, 19, 91-132. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/12960> (Erişim Tarihi: 07.02.2019).
- Bleeker, I. F. (2002). Liotard's Family. *Jean-Étienne Liotard 1702-1789: Dans Les Collections des Musées d'art et d'histoire de Geneve*, 35-52.
- Bleeker, I. F. (2006). Pastel, Liotard's Preferred Technique. C. Stoullig (Ed.), *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Masterpieces from the Musées d'Art et d'Histoire of Geneva and Swiss Private Collections* içinde (s. 15-18). Genève: Musées d'art et d'histoire; Paris: Somogy; New York: Frick Collections.
- Boppe, A. (1911). *Les peintres du Bosphore au XVIII. Siecle*, Paris.

- Boppe, A. (1998). *XVIII. Yüzyıl Boğaziçi Ressamları*. (Çev: N.Yücel-Celbiş). İstanbul: Pera Yayınları
- Bovy, D.B (1903). *Peintres Genevois 1702-1817. (Première série). Liotard. Huber. Saint-Ours. De La Rive*. Genève: Journal de Genève, I.
- Brandner, C. R. (2017). 12. *Horace Walpole and His Collection of Miniatures by Jean-Étienne Liotard*. <https://campuspress.yale.edu/walpole300/12-horace-walpole-and-his-collection-of-miniatures-by-jean-etienne-liotard/> (Erişim Tarihi:11.04.2019).
- Breffny, B. (1987). Liotard's Irish Patrons. *Irish Arts Review (1984-1987)*, 4/2, s. 31-38.
- Bull, D. (2008). Princess, Countess, Lover or Wife? Liotard's 'Lady on a Sofa' *The Burlington Magazine*, Vol. 150, No. 1266, 592-602. <https://www.jstor.org/stable/40479867> (Erişim Tarihi: 08.07.2019).
- Bull, D. (2015). Self-portraits and the Artist's Family: The Armoury of Self-promotion. C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens (Ed.), *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Scottish National Gallery, Edinburgh, 4 July - 13 September 2015* içinde (45-64). London: Royal Academy of Arts.
- Cezar, M. (1998). Osmanlılarda 18. Yüzyıl Kültür ve Sanat Ortamı. *18. yüzyılda Osmanlı Kültür Ortamı:20-21 Mart 1997, Sempozyum Bildirileri*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları, 3, 43-64.
- Demirbulak, A. (2007). *Çağdaş Türk Resminde Otoportre*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Erten, O. (2010). Doğu' nun Geçmiş Sevdası. *Lebriz*. <http://lebriz.com/pages/lst.aspx?lang=TR§ionID=7&articleID=730&bhcp=1> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- Erünsal İ. E. (2002). Osmanlı Vakıf Kütüphanelerinde Yapılan Kataloglama Çalışmaları ve Kataloglar. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). *Türkler içinde*, 11, (s.426-450). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Fehlmann, M. (2015). Orientalism. C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens (Editörler), *Jean-Étienne Liotard 1702-1789: Scottish National Gallery, Edinburgh, 4 July - 13 September 2015* içinde (s.65-90). London: Royal Academy of Arts.
- Fosca, F. (1956). *La Vie, Les Voyages Oeuvres de Jean- Étienne Liotard, citoyen de Geneve, dit le Peintre turc*. Paris.
- Germaner, S. (1996). *XVIII. Yüzyıl Avrupa Resmi ve Anlatımı Biçimlendiren Etmenler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Germaner, S. ve İnankur, Z. (2002). *Oryantalistlerin İstanbul'u*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Gielly, L. (1933). La Biographie De Jean-Étienne Liotard, Écrite Par Son Fils. *Genava: revue d'histoire de l'art et d'archéologie*, 11, s. 190-200. <https://www.e-periodica.ch/cntmng?pid=gen-001:1933:11::310> (Erişim Tarihi: 25.03.2019).
- Göçek, F. M. (1987). *East Encounters West: France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*. New York: Oxford University Press.
- Gregoire, H. D. (1991). *Büyülü Divan 18. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası*. (Çev: M. A. Kılıçbay). İstanbul: Eren Yayıncılık.

- Grijzenhout F. (1985). *Liotard in Nederland*. Utrecht: Kwadraat.
- Güçsav G. (2012). *Odalık Görünmeyi Sergilemek*. (Çev: E. Yılmaz), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hauteccœur L. (tarihsiz). Jean Étienne Liotard (1702-1789): Portrait De Richard Pococke. *Bericht über die Tätigkeit der Eidgenössischen Kommission der Gottfried Keller Stiftung 1948 und 1949*. Bern: Gottfried Keller Stiftung, s.31-35.
- Herdt, A. (1992). *Dessins de Liotard: [exposition], Genève, Musée d'art et d'histoire, 17 juillet-20 septembre 1992, Paris, Musée du Louvre, 15 octobre-14 décembre 1992: suivi du catalogue de l'oeuvre dessiné*. Genève: Musee d'art et d'histoire; Paris: Reunion des musees nationaux.
- Hitzel, F., Perot, J. and Anhegger , R. (2001). *Hatice Sultan ile Melling Kalfa Mektuplar*. (Çev: E. Güntekin), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Horata O. (2002). Zihniyet Çözülüşünden Edebi Çözülüşe: Lale Devri'nden Tanzimat'a Türk Edebiyatı. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). *Türkler içinde*, 11, (s.1083-1119). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İnankur, Z. (1997). Liotard Jean-Étienne. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, s.1112.
- İnce, Y. ve Akça, B. (2017). Osmanlı Döneminde Latin Harfleriyle Türkçe Yazılan Eserler ve Yazarları. *Erdem Dergisi*, 73. 5-42. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/554837> (Erişim Tarihi: 10.01.2019).
- İskender, K. (1997). Portre. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, s.1504-1505.
- Jeffares, N. (2016). Two English portraits by Liotard: Lady Anne Somerset and Catherine, Lady Hawke. s.1-13. http://www.pastellists.com/essays/liotard_somerset_hawke.pdf (Erişim Tarihi: 21.11.2018).
- Kafaoğlu-Büke, A. (2008). Jean- Étienne Liotard Kitap Okuyan Sultan. Bak şu okuyana. <http://baksuokuyana.blogspot.com/2008/04/jean-etienne-liotard-kitap-okuyan.html> (Erişim Tarihi: 13.08.2018).
- Koos M. (2007). Die Haut der Bilder. Oberfläche und Geschlecht in der Kunst des 18. Jahrhunderts. *Fkw// Zeitschrift Für Geschlechterforschung und Visuelle Kultur*. 44, 74-85. <https://www.fkw-journal.de/index.php/fkw/article/viewFile/1096/1093> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).
- Koos, M. (2008). La Jouissance du Detail: Liotards Bartlocke. *Kritische Berichte*. 3, s.19-27. <https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/kb/article/view/11864/5721> (Erişim Tarihi: 02.03.2019).
- Koos, M. (2014). *Haut, Farbe und Medialität: Oberfläche im Werk von Jean-Étienne Liotard (1702-1789)*. Paderborn: Wilhelm Fink.
- Kurtaran, U. (2012). *Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)*.Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kurtaran, U. (2013). Sultan Birinci Mahmud Dönemi (1730-1754) Islahat Hareketleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*.8/2, 167-179.

Lasic, B. (2018). Ethnicity. P. McNeil (Ed.), *A Cultural History of Dress and Fashion in the Age of Enlightenment* içinde (139-160). Bloomsbury Publishing. <https://books.google.com.tr/books?id=7xGEDwAAQBAJ&pg=PA152&lpg=PA152&dq=portrait+of+Maria+THERESA+in+Turkish+dress&source=bl&ots=owNsdpotne&sig=ACfU3U3y5J56fvgtMfnRnhW4vimSeh0QwQ&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwiu5vvnsO3gAhVDThUIHVrKBocQ6AEwDHoECAQQAQ#v=onepage&q=liotard%20&f=false> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

Liotard, Jean-Étienne (1781). *Traité des principes et des règles de la peinture*. Cenevre.

Loche R. (1978). Jean-Étienne Liotard: Genf 1702-1789: Sammlung des Musée d'art et d'histoire: Kunsthaus Zürich, 16. Juni - 24. September 1978.

Loche R. (1980). Jean-Étienne Liotard: peintre et collectionneur-marchand: à propos de quelques documents inédits. *Genava: revue d'histoire de l'art et d'archéologie*, 28, s.183-213.

Loche R. (1992). Une Genevoise à Constantinople: Le Portrait de Lady Tyrell Par Jean-Étienne Liotard. Musées de Genève. Genève. No. 316, s. 11-14.

Loche R. and Roethlisberger M. (1978). *L'opera completa di Liotard*. Milano: Rizzoli.

Mahir B. (2005). Minyatür. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30, s.118-123.

Mahir, B. (2002). Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Minyatür. H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). *Türkler* içinde, 12, (s.502-511). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Makzume, E. (2016). 18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası : "Turquerie". <http://erolmakzume.com/wp/?p=3118> (07.01.2019).

Makzume, E. ve Kocabaşoğlu, E. (2003). Cenevreli Türk Ressam: Turquerie'den Oryantalizme. *Toplumsal Tarih*, 117, 62-65.

McCarthy, M. (1996). The dullest man taht ever travelled ?. A re-assessment of Richard Pocke and of his portrait by J.-E. Liotard. *Apollo*, A journal of the Arts, 25-29.

Mert, Ö. (2017). Türk Gibi Yaşadı, Türk Gibi Resmetti: Jean Étienne Liotard. *Tr Kültür Dergisi*, 13, 32-37. https://issuu.com/yunusemreenstitusu/docs/.tr_13._say__ (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

Nicolas, E. S. (2003). Lale Devri İstanbulunda Bir Büyükelçi. M. Şeyhun ve A. Pekin (Ed.), *Lale Devri'nin Bir Görgü Tanığı Jean Baptiste Vanmour* içinde (9-23).. İstanbul: Koçbank Yayınları.

Öndeş, O. ve Makzume, E. (2003). *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Örnek, D. (2017). Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde Bulunan 18.-19. yy. Ait Nalınlar. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:5, (48), 76-89.

Özakıncı, C. (2014). Bilimsel Gerçeğe Karşı Kör İnanç: 1720'de Türkiye'den İngiltere'ye Götürülen Buluş: Çiçek Aşısı ve Batı'da Aşı Karşıtları Derneği: Anti-Vaccination League. *Bütün Dünya*. Ankara: Başkent Üniversitesi, 45-50. <http://docplayer.biz.tr/3312404-Cicek-afl-s-1720-de-turkiye-den-ngiltere-ye-goturulen-buluf-ve-bat-da-afl-karfl-klar-derne-i-anti-vaccination-league-otopsi-cengiz-ozak-nc.html> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

Özcan, A. (2003). Mahmud I. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27, 348-352.

- Özcan, A. (2006). Mustafa II. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, 275-280.
- Özdal, I. (2013). Oryantalizm, Görsel İzler ve Günümüz Fotoğraf Sanatı. *Dokuz Eylül Üniversitesi GSF Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 9, 61-73. <http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/979/6.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (07.02.2019).
- Previtali, G. (1966). Jean-Étienne Liotard. *I Maestri Del Colore*, 240.
- R. Pococke (1743). A Description of the East and Some other Countries, Vol. I, Observations on Egypt, London: W. Boyer.
- R. Pococke (1745). A Description of the East and Some other Countries, Vol. II, London: W. Boyer.
- Renda, G. (1978). Türk Ressamı Diye Anılan Jean Étienne Liotard. *Sanat Dünyamız*, 13, 12-21.
- Renda, G. (1994). Liotard, Jean-Étienne. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, İstanbul, 213.
- Renda, G. (1999). *Padişah Portreleri: Mevlânâ Müzesi Albümü*. Konya: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Renda, G. (2002). Yenileşme Döneminde Kültür ve Sanat. H. C. Güzel ve A. Birinci (Editörler), *Genel Türk Tarihi* içinde, 8, (s.96-124). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Renda, G. (2004). Sanatta Etkileşim. H. İnalçık ve G. Renda (Editörler), *Osmanlı Uygarlığı* içinde (s.1090-1121). Ankara: T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, II.
- Ribeiro, A. (2015). The Beauty of the Particular: Dress in Liotard's Images of Women. C. Baker, W. Hauptman, M. A. Stevens (Ed.), *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Scottish National Gallery, Edinburgh, 4 July - 13 September 2015* içinde (s.35-44). London: Royal Academy of Arts.
- Rodger N. A. M. (1994). The Insatiable Earl: A Life of John Montagu, 4th Earl of Sandwich, W. W. Norton.
- Roethlisberger, M. (1990). The unseen faces of Jean-Étienne Liotard's drawings. *Drawing*. New York. vol. 11, no. 5, s. 97-101.
- Roethlisberger, M. (2006). Liotard and Europe. C. Stoullig (Ed.), *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Masterpieces from the Musées d'Art et d'Histoire of Geneva and Swiss Private Collections* içinde (s. 9-12). Genève: Musées d'art et d'histoire; Paris: Somogy; New York: Frick Collections.
- Roethlisberger M. (2014). Liotard mis à jour. *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*, 71, 187-200. <https://www.e-periodica.ch/digbib/view?pid=zak-003:2014:71#198> (Erişim Tarihi: 27.03.2019).
- Roethlisberger M. and Loche R. (2008). *Liotard. Catalogue, Sources et Correspondance*. Avec la collaboration de Bodo Hofstetter et de Hans Boesch Pour Les Miniatures. Doornspijk: Davaco Publishers, I.
- Rona Z. (1997). Chinoiserie. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 342.
- Sakaoğlu, N. (1994). I. Mahmud. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 5, İstanbul: Ana Basım A.Ş., 247-253.

- Shaw, S. (1999). Doğuyla Yüzyüze Avrupalı Portre Ressamları İstanbul'da 1700-1850. *P Sanat Kültür Antika Dergisi*, 15, 58-69.
- Smentek K. (2010). Looking East: Jean Étienne Liotard the Turkish Painter. *Ars Orientalis*, 39, 84-112. <http://web.mit.edu/smentek/www/downloads/ARSOrientalis39.pdf> (Erişim Tarihi: 14.03.2019).
- Stoullig C. (2006). Self -Portraits. C. Stoullig (Ed.), *Jean-Étienne Liotard, 1702-1789: Masterpieces from the Musées d'Art et d'Histoire of Geneva and Swiss Private Collections* içinde (s. 23-33). Genève: Musées d'art et d'histoire; Paris: Somogy; New York: Frick Collections.
- Şentürk S. (2004). *Jean Baptiste Hilaire*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sözen M. ve Tanyeli U. (2011). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Z. Tez (2015). *Avrupada Türk İzi: Oryantalizm ve "Turquerie"*. İstanbul: Hayykitap Yayınları
- Topallı E. (2017). Villa Medici'deki "Türk Odası" : Horace Vernet ve Balthus'da "Oryantalist" İzler. A.P.Ş. Tekinalp, M.F Müderrisoğlu, Ü. Araç (Editörler), *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları: Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan* içinde (s.235-241). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi.
- Trauth, N.C. (1999). *Wahrheitskonzeption und konstruktion im werk von Jean Étienne Liotard (1702-1789)*, Magister Artium, Universität Trier, Fach Kunstgeschichte, Heidelberg.
- Trauth, N. (2009). *Maske und Person: Orientalismus im Porträt des Barock*. Berlin: Deutscher Kunstverlag.
- Unat, F.R. (1968). *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- White, W. (1859). Pococke Family. *Notes and Queries*. London.
- Williams, H. (2012). A Phenomenology of Vision: The Self Portraits of Jean Étienne Liotard. *RIHA Journal*, Vol 34. <https://www.riha-journal.org/articles/2012/2012-jan-mar/williams-phenomenology-of-vision> (Erişim Tarihi: 13.08.2018).
- Williams, H. (2015). *18. Yüzyılda Avrupa'da Türk Modası: Turquerie*. (Çev: Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Walpole H. (1771). *Anecdotes of Painting in England*, London 1876 (1762–1771), 3.
- Yaban, N.T. (2018). Osmanlı-İtalya İlişkilerinin Görsel Yansımaları Olarak İllüstrasyonlar. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 5, (10), 16-29.
- Yalçınkaya, M.A. (2002). XVIII. Yüzyıl İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789). H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Editörler). *Türkler* içinde, 12, (s.762-821). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.sothebys.com/en/search-results.html?query=liotard> (Erişim Tarihi: 16.11.2017).

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_of_a_Grand_Vizier_\(%3F\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_of_a_Grand_Vizier_(%3F).jpg) (Erişim Tarihi: 23.05.2018).

<https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jean-etienne-liotard-portrait-of-a-grand-vizir> (Erişim tarihi 19.07.2018).

<https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/jean-etienne-liotard/objects#/SK-A-240,1> (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

<https://www.the-athenaeum.org/art/full.php?ID=93038> (Erişim Tarihi: 20.07.2018).

<http://arts-graphiques.louvre.fr/resultats/oeuvres> (Erişim Tarihi: 29.07.2018).

<https://www.peramuzesi.org.tr/Eser/Turk-Giysileri-Icinde-Bir%20Kadin/198/1#!prettyPhoto> (Erişim Tarihi: 29.07.2018).

<https://www.the-athenaeum.org/art/detail.php?ID=93045> (Erişim Tarihi: 01.08.2018).

<https://www.timeout.com/london/art/jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 13.08.2018).

<https://www.uffizifirenze.it/maria-adelaide-di-francia-vestita-alla-turca.html> (Erişim Tarihi: 13.08.2018).

<http://arts-graphiques.louvre.fr/detail/oeuvres/31/113051-Portrait-dune-jeune-Romaine-max> (Erişim Tarihi: 16.08.2018).

<https://skd-online-collection.skd.museum/Home/Index?page=1&q=liotard> (Erişim Tarihi: 04.09.2018).

<https://www.royalacademy.org.uk/exhibition/jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

<http://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?oid=133323> (Erişim Tarihi: 16.09.2018).

<https://www.the-athenaeum.org/art/detail.php?ID=93054> (Erişim Tarihi: 16.09.2018).

http://www.ville-ge.ch/musinfo/bd/mah/collections/result.php?type_search=simple&lang=fr&criteria=jean+etienne+Liotard&terms=all (Erişim Tarihi: 28.10.2018).

<http://collections.holburne.org/object-a358> (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

<http://myartblogcollection.blogspot.com/2015/08/14-paintings-le-chevalier-de-montagu.html> (Erişim Tarihi: 18.12.2018)

<https://art.nelson-atkins.org/objects/3567> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

<http://corsair.themorgan.org/cgi-bin/Pwebrecon.cgi?BBID=90163> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

<https://royalhistosoc.org/calendar/queens-house-lecture-series-remarkable-women/lady-montagu-in-turkish-dress-by-jean-etienne-liotard-1756-national-museum-of-warsaw-poland/> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

<http://marie-antoinette.forumactif.org/t1373p25-jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

<https://www.ngv.vic.gov.au/explore/collection/work/41219/> (Erişim Tarihi: 27.12.2018).

<http://www.jjhc.info/gervasespencer1755susannahbeckford.htm> (Erişim Tarihi: 04.02.2019).

<https://www.rct.uk/collection/421436/a-self-portrait> (Erişim Tarihi: 06.02.2019).

<https://www.royalacademy.org.uk/exhibition/jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 08.02.2019).

<http://collections.vam.ac.uk/item/O140867/a-turk-seated-drawing-liotard-jean-etienne/> (Erişim Tarihi: 13.02.2019).

<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/drawings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/paintings> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

<https://www.pubhist.com/person/1124/jean-etienne-liotard/works/pastels> (Erişim Tarihi: 15.02.2019).

<https://www.rijksmuseum.nl/en/search?p=3&ps=12&f.principalMakers.name.sort=Jean-Etienne%20Liotard&st=Objects&ii=0> (Erişim Tarihi: 16.02.2019).

<https://www.20minutos.es/fotos/imagen/ekaterina-mavrocordat-1742-43-244755/> (Erişim Tarihi: 19.02.2019).

<https://www.istanbulmuzayede.com/urun/529791/richard-pococke-a-de> (Erişim Tarihi: 24.02.2019).

<https://data.collectienederland.nl/page/aggregation/amsterdam-museum/TA-18407> (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Na%C3%AFef_of_karikaturaal_portret_van_Jean-Étienne_Liotard_op_ongeveer_54-jarige_leeftijd_Rijksmuseum_SK-A-2656.jpeg (Erişim Tarihi: 26.02.2019).

<http://muslimmuseum.org.uk/lady-montague-small-pox-inoculation/> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=857895001&objectId=3299710&partId=1 (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/kulturatlasi/geleneksel-mangala-oyunu> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

<https://www.mutualart.com/Artwork/PORTRAIT-OF-A-MAN-IN-ORIENTAL-COSTUME/C42F7740F911D20B> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

<https://i.pinimg.com/originals/d8/d7/46/d8d7460d1fa0d0a0a1b11fc7c32ee1d8.jpg> (Erişim Tarihi: 06.03.2019).

<http://expositions.bnf.fr/lumieres/grand/101.htm> (Erişim Tarihi: 07.03.2019).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c879a04b137c9.83324017 (Erişim Tarihi: 12.03.2019).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Liotard_Lady_Montagu.jpg (Erişim Tarihi: 05.04.2019).

<http://www.artnet.com/artists/jean-%C3%A9tienne-liotard/> (Erişim Tarihi: 14.04.2019).

<http://images.bnf.fr/jsp/index.jsp?destination=afficherListeCliches.jsp&origine=recherherListeCliches.jsp&contexte=resultatRechercheSimple> (Erişim Tarihi: 22.04.2019).

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Marie_Charlotte_Boissier.jpg (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

<https://collections.frick.org/objects/685/trompe-loeil> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

<https://www.royalacademy.org.uk/article/art-history-101-trompe-loeil> (Erişim Tarihi: 30.04.2019).

<http://www.kulturpool.at/plugins/kulturpool/showitem.action?itemId=60129640062&ku poContext=default> (Erişim Tarihi: 02.05.2019).

<https://webapps.fitzmuseum.cam.ac.uk/explorer/index.php?qu=jean%20etienne%20liota rd&oid=6546> (Erişim Tarihi: 04.05.2019).

https://en.wikipedia.org/wiki/Aquiline_nose (Erişim Tarihi: 16.05.2019).

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b84523871/f65.item.zoom> (Erişim Tarihi: 18.05.2019).

<https://www.rijksmuseum.nl/en/rijksstudio/artists/jean-baptiste-vanmour/objects#/SK-A-2017,1> (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

https://en.wikipedia.org/wiki/Maria_Coventry,_Countess_of_Coventry (24.05.2019).

<https://nedir.ileilgili.org/kastanyet> (Erişim Tarihi: 27.05.2019).

[http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultListView/result.t1.collection_list.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=Sfield Value&sp=0&sp=0&sp=3&sp=SdetailList&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1](http://collection.nationalmuseum.se/eMP/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultListView/result.t1.collection_list.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=Sfield Value&sp=0&sp=0&sp=3&sp=SdetailList&sp=0&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=1) (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

https://www.christies.com/LotFinder/lot_details.aspx?intObjectID=5175601 (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

<https://servimg.com/view/18669219/12847> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

<http://marie-antoinette.forumactif.org/t1373-jean-etienne-liotard> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

<http://www.levantineheritage.com/paint2.htm> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

<https://www.nationalgalleries.org/art-and-artists/5337/jean-jacques-rousseau-1712-1778> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

<https://www.photo.rmn.fr/C.aspx?VP3=SearchResult&IID=2C6NU099D75B> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

<https://www.photo.rmn.fr/C.aspx?VP3=SearchResult&IID=2C6NU0DQY8LP> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

<http://jeannedepompador.blogspot.com/2012/03/turquerie-in-portrait-paintings.html> (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

[http://collections.quaibrantly.fr/?query=objectnumber=\[75.14887\]&showtype=record#89c080c6-c3cb-46c1-8a38-4227ef8f4ef7](http://collections.quaibrantly.fr/?query=objectnumber=[75.14887]&showtype=record#89c080c6-c3cb-46c1-8a38-4227ef8f4ef7) (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

<https://www.photo.rmn.fr/CS.aspx?VP3=SearchResult&VBID=2CO5PCTHTLSGH&SMLS=1&RW=1366&RH=576> (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

<https://i.pining.com/originals/7f/85/5c/7f855c8c53f26abd8822aeb89ede2d89.jpg> (Erişim Tarihi: 28.06.2019).

<https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-a-gentleman-in-a-Turkish-hea/F29102AC55E3B356> (Erişim Tarihi: 01.07.2019).

<https://www.mutualart.com/Artwork/Portrait-of-a-young-man--bust-length--in/71621891CB6486FC> (Erişim Tarihi: 01.07.2019).

https://mancala.fandom.com/wiki/Jean-%C3%89tienne_Liotard (Erişim Tarihi: 02.07.2019).

<https://www.mutualart.com/Artwork/Liotard-in-his-Studio--T--6--R---L--R93-/6178F4861B0FF8CC> (Erişim Tarihi: 02.07.2019).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Nantes_Buyru%C4%9Fu (Erişim Tarihi:09.07.2019).

<https://en.wikipedia.org/wiki/Carnavalesque> (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

<https://hart.amsterdam/collectie/object/amcollect/42805> (Erişim Tarihi: 11.10.2019).

EKLER

EK- 1. Liotard'ın Kont Angiviller'de Yazdığı Mektup

Ry. 134.
27. mai 1785.

Monsieur le Comte

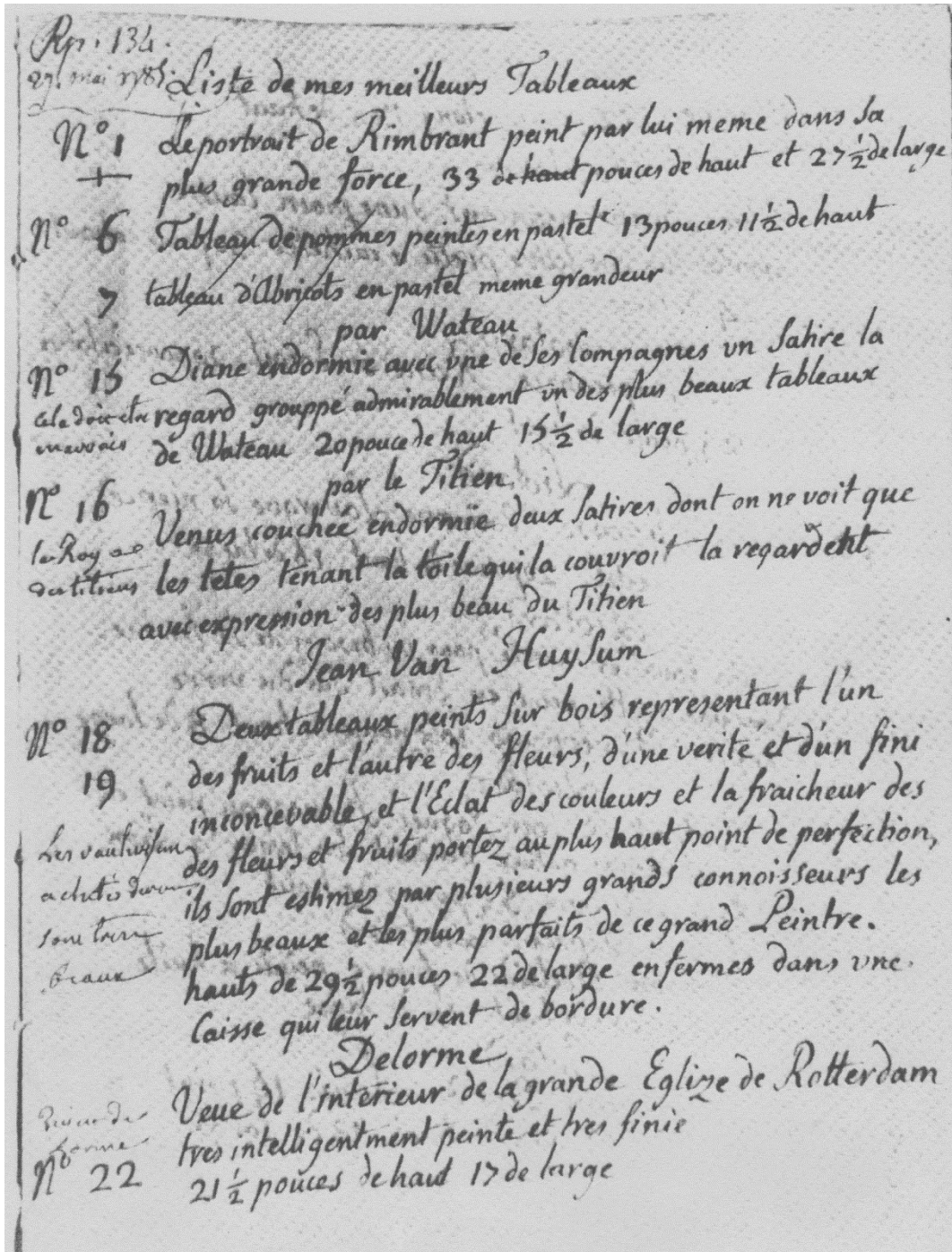
Les Journeaux m'ont instruit que vous acquerez pour le Roy les plus beaux Tableaux qu'on pouvoit trouver, j'en possède pres de 200. Mr Lerin qui a peint la Reine de Naples, ayant veu ma Collection, prit une liste de mes meilleurs Tableaux dans le dessein de vous les montrer, dans un mois il devoit etre a Paris; il y a plus de 3 mois qu'il est parti, je prends la liberté Monsieur le Comte de vous envoyer la meme liste; Si vous avez la curiosité de les voir, je vous les porterois moi meme en vous priant que jene paye aucun droit d'entrée soit en vous les adressant ou autrement. je suis avec respect.

Monsieur le Comte
a Geneve le 8 May 1785

Votre tres humble et tres obeissant
Serviteur Jean Etienne Liotard
citoyen

(Loche, 1980)

EK- 2. Liotard'ın Kont Angiviller'de Yazdığı Mektuptaki Tabloların Listesi

(Loche, 1980)

EK- 3. Cumhuriyet Gazetesi'nde, Liotard'ın "Sigara İçen Bir Centilmen" Tablosunun Sotheby's Müzayedeevi'nde Satışa Çıkarılmasıyla İlgili Haber

riyet

Genel Yayın Asistanı: **Orhan Erinc**
Genel Yayın Koordinatörü: **Hikmet Çetinkaya**
Yazışları Müdürleri: **İbrahim Yıldız, Dinç Yavaş** (Sorumlu)
Haber Merkezi Müdürü: **Hakan Kara**
Görsel Yönetmen: **Fikret Eser**

Dış Haberler: **Sinasi Danışoğlu** ● İstanbul: **Cengiz Yıldırım** ● Ekonomi: **Bülent Kuzanlık**
Kültür: **Handan Senköken** ● Spor: **Abdulkadir Vaynelman** ● Vakaletler: **Sami Karasözen** ● Dışişleri: **Abdullah Yazıcı**
Fotoğraf: **Erolan Köseoğlu** ● Dil-Bölgelendirme: **Edibe Bağcı** ● Yer Haberleri: **Mehmet Erayazıcı**

Yayın Kurulu: **İhsan Şekerek** (Bakan), **Orhan Erinc**, **Oktaç Kartbekte**, **Hikmet Çetinkaya**, **Sükran Sozer**, **Ergün Balas**, **Dinç Yavaş**, **İbrahim Yıldız**, **Orhan Bursalı**, **Mustafa Balıoğlu**, **Hakan Kara**.

Askeri Temsilcisi: **Mustafa Balıoğlu** ● Haber Müdürü: **Doğan Akın** Atatürk Bulvarı No: 125, Kat: 6, Bakırköy, Ankara Tel: 4195020 (7 hat), Faks: 4195027 ● İzzet Temsilcisi: **Serdar Kızılcık**, H. Ziya Blv. 1352 S. 2/3 Tel: 4411220, Faks: 4419117 ● Adana Temsilcisi: **Cetin Yiğenoğlu**, İnönü Cd. 119 S. No.1 Kat.1, Tel: 3322550, Faks: 3322570

Müdürlük Müdürü: **Erol Erkat** ● Koordinatör: **Ahmet Karabıran** ● Muhasebe: **Bülent Vener** ● İdari: **Hüseyin Güler** ● İşletme: **Önder Çelik** ● Bilgi İşleri: **Yavuz İnanç** ● Bilgi İşleri Sistem: **Mürvet Çiler**

30 EYLÜL 1996 İmsak: 4.28 Güneş: 5.53 Öğle: 12.01 İkindi: 15.18 Akşam: 17.56 Yatış: 19.15

Açık arttırmada Eyüp Sultan Türbesi'nin 1580 yapımı İznik çini panosu da satışa çıkacak

Londra'da 'Türk Müzayedeevi'

ÖZGEN ACAR

ANKARA - Londra'da Sotheby's Müzayedeevi'nde yapılacak bir açık arttırmada Eyüp Sultan Türbesi'ne ait 8 parçadan oluşan, 1580 yapımı İznik çini panosunun 10 milyar liraya alıcı bulunması bekleniyor. İslamiyetin en kutsal üç türbesinden biri olan Eyüp Sultan'a ait bu çini panolar hakkında, Refah Partisi yönetimindeki Kültür Bakanlığı'nın izleyeceği yol sanat çevrelerinde merak konusu oldu.

250 yıllık müzayedede geçmesine sahip Sotheby's Müzayedeevi, bu süre boyunca Türk sanatı ile ilgili çeşitli eserleri, "İslam sanatı" bölümünde açık arttırmaya çıkarmaktaydı. Son 15 yılda bu alanda başarılı satışlar yapan Sotheby's, iki yıl önce bu bölümde bir tasarrufa gitme kararı almıştı.

Ancak geçen yılki bazı gelişmeler kurumda bir "alarm" etkisi yarattı. Bir Ayvazovsky tablosunun 326 bin sterline (yaklaşık 46.3 milyar lira) ve Osman Hamdi Bey'in oldukça değerli bir tablosunun 524 bin sterline (yaklaşık 74.5 milyar lira) Türklerce satın alınması Sotheby's yönetiminde fikir değişikliğine yol açtı. Kurum, Türkiye'de yeni zenginlerin güttüğe yoğunlaşan bir biçimde sanat eserleri satın almasını ve İstanbul'daki müzayedelerde önemli değerlere ulaşılan satışları yapmasını üzerine iki kez "Türkisch Sale - (Türk Müzayedeevi)" adı altında özel bir açık arttırma düzenleme kararı aldı.

Bu amaçla başta Sotheby's eski İslam Eserleri Bölümü Müdürü Prof. John Carswell olmak üzere bir grup uzmanını Türkiye'ye gönderdi. Son üç ay boyunca Diyarbakır'da bulunan Eyüp Sultan Türbesi'ne ait çini panoların durumunu inceleyen uzmanlar, bir yandan da müzayedede satılacak eserleri belirlemek amacıyla İstanbul'da ev dolaşarak eski eserleri saptadılar.

Uzmanların bu çalışmalarının Mali Şube yetkililerince izlendiği, ancak İngiliz uzmanların eski eserleri beraberlerinde götürmeye, sahiplerine, "Londra'ya getirin" dedikleri öğrenildi. Türk sanatçıların eski eserleri kendi kanallarından Londra'ya iletmeleri anlaşılıyor.

Önceki gün İstanbul'da İngiliz Konsolosluluğu'nda meraklılar için düzenlenen bir kokteylde müzayedeevinin İslam Eserleri Bölümünün yeni Müdürü Brendan Lynch özetle şunları söyledi: "Son yıllarda müzayedeevimize Türk kökenli parçaları alırların istediği ve etkin bir biçimde fiyat önderdiklerini gözlemekteyiz. Bu ilginç

çok geniş bir koleksiyon yelpazesine yapın olduğunu da gördüğümüzden 'Türk Müzayedeevi'nde nesne, tekstil ve resmi birleştirme daha uygun bulduk."

Bu arada İngiliz basınında da "Türk Müzayedeevi" hakkında ilginç yazılar çıktı. Bunlardan birinde müzayedede artık "Asil Nadir" in eski eşi Aygülden Nadir'in katılmayabileceği, buna karşılık eski sevgilisi ve Prenses Diana ile adı çok çıkan İslam Eserleri antikacı Oliver Hoare'un boy göstereceği öngörüldü. Müzayedede, Avrupa'da Türkler için özel yapılmış eserler, özgün Türk sanat eserleri, yabancı ressamın yapıtları Türkiye'ye Türk yasağı ile ilgili tablolar ve çağdaş Türk ressamlarının resimleri satılacak.

Müzayedede, İsveçli ressam Jean Etienne Liotard'ın 1761'de yaptığı "Çubukla Sigara İçen Türk Centilmen" tablosu beşe girecek. Tabloya 300 bin sterlin (yaklaşık 42.5 milyar lira) fiyat biçilmesi bekleniyor.

Tablolar arasında ikinci değeri eser olarak Fransız ressam Leon Cogniet'in 19.

yy. başında yaptığı sanılan ve 3. Selim'in 1807'de General Sebastiani ile birlikte İstanbul'un savunmasında gösteren bir resim kabul ediliyor. Bu tablounun 150 bin sterline (yaklaşık 21.7 milyar lira) alıcı bulacağı öngörülüyor. Fransız ressam Leon Adolphe Auguste Belly'nin 1857 tarihli "Ceylan Anı" tablosu için beklenen miktar ise yaklaşık 17 milyar lira.

Ayvazovsky'nin "Haliç'te Gün Batışı" All'ye atfedilen "Köylükler ile Bir Dag Sahnesi" tablosuna 50 bin sterlin (7.1 milyar lira) öngörülüyor.

40 yaşın çağdaş Türk resmi için önerülen değerler ise 1500 ile 15 bin sterlin (210 milyon ile 2 milyar lira) arasında değişiyor. KUSAV'ın Başkanı Çiğdem Simavlı, bu konuda Cumhuriyet'e şöyle konuştu: "Bu müzayedeevinin gerçekleştirilmesi aşamasında çağdaş Türk ressamlarının da bulunması konusunda çaba gösterdik. Türk ressamlarının uluslararası alanda tanınması için bu müzayedede önemli bir fırsat olacaktır."

Türk ahelelinin yanı sıra yarıterdiği İznik çinlerinden bir müzayedede önemli örnekler bulunuyor. Yunanistan'da ünlü Bonaki Müzesi benzeri bir koleksiyona sahip Mısır'ın İskenderiye kentinde yaşamış Yunan kökenli Stefanos Lagoukas'ın Fransa'da bulunan koleksiyonundan önemli İznik eserleri satışa çıkıyor.

Eserler arasında İstanbul'daki Eyüp Sultan'dan sekiz İznik çini parçasının bir arada

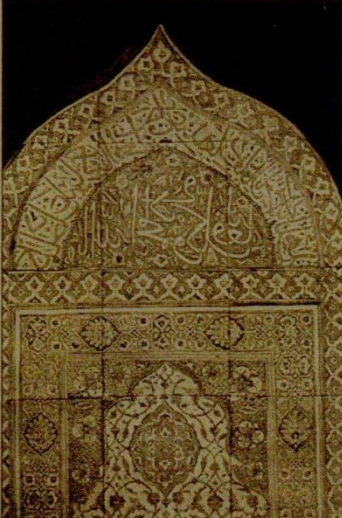
getirilmesinden oluşan bir pano dikkatini çekiyor. 1580 yapımı bu panonun öteki parçalarının çeşitli Avrupa müzelerinin / yanı sıra İstanbul'da Çimil Köşk'te bulunduğu ve ilk kez 1903 yılında Paris'te sergilediği bildiriliyor. 70 bin sterline (yaklaşık 10 milyar lira) alıcı bulunması beklenen bu pano katınsında RP li Kültür Bakanlığı'nın izleyeceği politika sanat çevrelerinde merak konusu oldu.

Bu arada, müzayedede dikkati çeken bir parça ise Diyarbakır'dan gelme ve seramikten yapılmış bir mihrap panosudur. 35 bin sterlin beklenen bu panonun 1. Dünya Savaşı öncesinde ülkeden ayrılan bir Ermeni ailesince yerel bir satıcıdan alındığı belirtiliyor. Diyarbakır'a özgü bu seramik panonun üst bölümünde Kuran'dan cümleler bulunuyor. Panonun 1604-5 yıllarında yapıldığı belirtiliyor.

Müzayedede çeşitli tombak sanatlarının yanı sıra 16. yy bir tombak at altılığın da 80 bin sterlin bekleniyor. Bu arada 77 cm yüksekliğinde prandent yapılmış, bir çift camı sandalına ise 50 bin sterlin öngörülüyor. Müzayedeevin en ilginç parçalarından biri olan, Suriye'de yapılmış Osmanlı işi, çok renkli ahşap duvar ve tavak kaplamasına ise öngörülen değer 80 bin sterlin. Berlin ve New York müzelerindeki benzerlerinden daha kaliteli olduğu öne sürülüyor.

Eyüp Sultan Türbesi'ne ait İznik çini panosunun 10 milyar liraya alıcı bulunması bekleniyor.

Diyarbakır'dan gelme seramik mihrapın, ülkeden ayrılan bir Ermeni ailesince yerel bir satıcıdan alındığı belirtiliyor.

Jean Etienne Liotard'ın "Çubukla Sigara İçen Türk Centilmen" tablosu müzayedeevinin gözdelelerinden.

Sotheby's Müzayedeevi uzmanlarının İstanbul'da üç aylık eski eser avıyla gerçekleştirilen müzayedede açık arttırmaya çıkacak tarihi eserler arasında Diyarbakır'dan bir seramik mihrap panosu ve çok sayıda tablo var.

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/1011/001500528006.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (10.06.2019).

EK- 4. 12.10.1996 Tarihli haberde Liotard'ın "Sigara İçen Bir Centilmen" Tablosunun Sotheby's Müzayedeevi'nde satılmadığıyla ilgili Haber

12.10.96 28
**Eyüp Camii çinisi
7.5 milyara satıldı**

Adolphe Yvon'un 19. yüzyılda İstanbul'da Sokak tablosu 90 bin sterline satıldı.

Edip Emil
ÖYMEN
LONDRA

Londra'da düzenlenen son on yılın en büyük Türk eserleri mezarında 239 parça 280 milyara kapışıldı

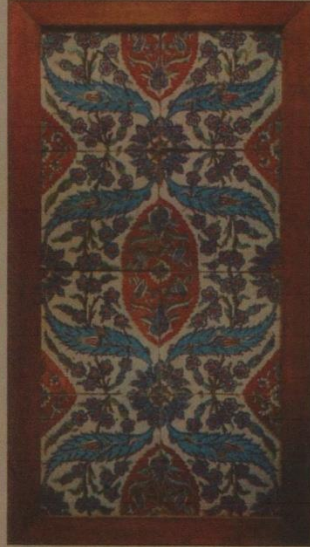
LONDRA'da Sotheby's Müzayede Evi'nce son 10 yılda yapılan en büyük Türk eserleri müzayedesinde toplam 351 parça eserin üçte ikisi iki milyon sterline (280 milyar lira) alıcı buldu.

Müzayedenin en gözde parçalarından Jean Etienne Liotard'ın "Çubuk Tüttüren Türk" tablosu, açık arttırma başlama fiyatının üzerine çıkamadığı için satılmadı. Ancak birçok esere göz kamaştırıcı bedeller ödendi. Özellikle her müzayedede her zaman en yüksek fiyata satılan 16. yüzyıl İznik çini tabakları kuralı bozmadı. Lagonico Koleksiyonu' olarak bilinen yedi tabak 214 bin 700 sterline (30 milyar lira) alıcı satıldı.

İstanbul Eyüp Camii'nden 1800 yıllarında sökülerek Avrupa'ya götürülen sekiz çiniden oluşan muhteşem panel ise 50 bin sterline alıcı buldu. Yine 1800'lerden kalma Şam'dan getirilmiş mihrabı, duvarları, tavanıyla tüm bir ahşap oda rekor bir fiyata 180 bin sterline yeni sahibinin oldu Pasarofça Antlaşması'nın resmedildiği üç parçalı bir tablo 80 bin sterline alıcı buldu.

Sotheby's Müzayede Evi'nin her yıl nisan ve ekim aylarında düzenlediği Osmanlı ve İslam eserleri satışından farklı olarak bu ayki satış tamamen Türk ağırlıklıydı. Önde gelen çağdaş Türk ressamlarının yapıtları da yine ilk kez satışa sunuldu. Ancak büyük kısmı, arzu edilen fiyata erişemediği için satılmadı.

Müzayedenin gözde eserlerinden Eyüp Camii çinileri. (üstte) 1800'lerden kalma bakır sahan 75 bin sterline alıcı buldu.

EK- 5. 02. 09. 1992 tarihli Cumhuriyet Gazetesi “Avrupalılar ona ‘Türk’ diyorlar başlıklı haber

İstanbul’da da yaşayan Jean - Etienne Liotard’ın resimleri Louvre’da sergilenecek

Avrupalılar ona ‘Türk’ diyorlar

► 1738’de İstanbul’a gelen ve 4 yıl kalan Liotard, Türkçe de öğrenmişti. Humbaracı Ahmet Paşa’nın portresini de yapan İsviçreli ressam, Avrupa’da yeniden gündemde. Liotard’ın şu sıralar İsviçre’nin Cenevre kentinde sergilenen resimleri daha sonra Paris’te Louvre Müzesi’nde açılacak ikinci bir sergide de yer alacak.

Kültür Servisi- İsviçreli 18. yüzyıl ressamı ‘Türk’ Liotard’ın yapıtın Cenevre ve Louvre’da sergilenirken ilginç kişiliği de gündemde. Financial Times’da Susan Moore imzalı yazıda ressam ve yapıtları tanıtılıyor. Jean-Etienne Liotard’ın yapıtları 20 Eylül’e kadar Cenevre’de ve 15 Ekim-14 Aralık tarihleri arasında Paris Louvre müzesinde sergilenecek.

Romantik dönem öncesi en önemli ressamlardan sayılan ‘Türk’, (1702-1789) Fransız bir ailenin çocuğu olarak Cenevre’de dünyaya gelmiş. Göbeğini geçen sakalı ve

Türk giysileri ile dolaştığı dönemde ise ‘Türk’ lakabını almış. O zamanlar bir skandal olan bu dış görünüm, şüphesiz ki ressamın tutuculuğa karşı bir tepki olarak kendini gösterip, ilgi çekme yöntemi idi.

Tüm garipliklerinin ötesinde Liotard, birinci sınıf bir portre ressamı, minyatürü ve emayeci idi. Avrupa’da ‘Türk tarzı’ diye anılan akımın en önemli öncülerinden biridir.

1735’te Roma’da Medici Venüsü adlı minyatüründen övgüyle söz eden bir grup soylu ile tanışır ve onlara katılarak Doğu Akdeniz’e bir gemi yol-

culuğuna çıkar. 1738’de İstanbul’a gelir ve tam dört yıl burada kalır. İstanbul’da geniş bir çevre edinir, Türkçe öğrenir ve Türkler gibi yaşar. 1747’de yaptığı en önemli portrelerinden olan Humbaracı Ahmet Paşa’nın portresi, mine üzerine 3x4 cm. boyutlarındadır ve bugün Cenevre’de özel koleksiyondadır. Avrupa’ya döndüğünde beraberinde getirdiği Türk giysilerini modellerne giydinir. Bu kıyafetlerin yer aldığı pek çok çizim, yağlıboya ve oymabaskı yapmıştır.

İstanbul’dan ayrıldıktan sonra Moldavya’ya prensin davetlisi olarak gider. Viyana’ya geçerek imparatorun erkanını resmeder. Paris’e gelince kralın ressamı olur, ama Fransız Akademisi’nden dışlanır. Bunun üzerine Fransız soylularının ve burjuvasının resimlerini yapmaya başlar ve bu işi İsviçre, Almanya, Avusturya ve İngiltere’de de sürdürür. 80 yaşına geldiğinde ise Rusya’da 2. Katerina’nın resimlerini yapmaktadır.

Yağlıboya, teknik resim ve pastelde virtüözlük düzeyindedir, ama en çok pastel ustalığı ile bilinir. Sergilenemeyen çizimlerinin katalog olarak su-

nulduğunu belirtelim. Liotard’ın her dokunuşu çok dikkatli ve beceriklidir. Detayları öylesine mükemmel ve gerçekçidir ki yapıtları tarihçilerin en değerli kumaş ve kostüm kaynağıdır. Danteller, işlemler, el dokuması ipeklerdeki her desen ve çiçek tek tek özenle çalışılmıştır. Kıyafetlerin neredeyse onları taşıyanlardan daha önemli olduğu söylenebilir. Türk halıları da aynı derinlikle çalışılmıştır. Romanyalı köylü kadınlarının iş ve pazar günü giysilerini, Malta ve Sakız adası insanlarını, Liotard oldukları gibi aktarır.

İzmir ve İstanbul’da ressam ve çevresindekileri yerli insanlarla kaynaşmış görürüz. Fransız elçisi çüppe giymiş ve bir divana uzanmıştır. Fransız kadınları kınalı elleriyle hamamda yıkanır, İngiltere büyükelçisi Babüli kapısında ipekli-çiçekli Şam kumaşlarına bürünmüş, ayağına yumuşak terlikler giymiş oturur. Yunan, Tatar, Türk esnaf ve müzisyenleri de tıpkı onlar gibi gevşeklik ve neredeyse sıkıntı içindedirler. Liotard genellikle kişilerin ruhsal derinliklerine inmez, bu derinliği gördüğümüz sayılı yapıtlardan biri ‘Mehmet Ağa’nın oturan resmi ve İngiliz arkeolog Poockocke’un bir Osmanlı kilimi üzerine uzanmış resmidir.

Ressamdan etkilenen hayranlarının başında Flaubert ve İngres’i saymak mümkündür.

Bu olaganüstü belgesel nitelikli yapıtlar, 1700’lerin yaşamını gözlerimizin önüne seriyor.

Yapıtlarında 1700’lerin yaşamını sergileyen Jean-Etienne Liotard kendi portresini de yapmıştı (küçük fotoğrafta). Bir zamanlar Rusya’da II. Katerina’nın resimlerini de yapan Liotard’ın 1737’de gerçekleştirdiği Romanyalı genç kız portresi de Cenevre’deki sergide yer alan tablolar arasında. Liotard’ın hayranları arasında ünlü yazar Flaubert de var.

02. 09. 1992 Cumhuriyet Gazetesi

EK -6	Jean-Étienne Liotard (1702-1789) - Kronoloji
1702	Liotard Cenevre’de doğdu.
1723-1736	Paris
1736	Napoli ve Roma
1737	Floransa
1738	Napoli, Messina, Syracuse, Malta, Milo, Chio, İzmir, İstanbul
1738-42	İstanbul
1742	Yaş (Romanya)
1743-1745	Viyana
1745-1746	Venedik, Milano?, Frankfurt ve Darmstadt
1746	Cenevre
1748	Lyon (Fransa)
1748-1753	Paris
1753-1756	Londra
1756-1757	Amsterdam
1757-1758	Paris
1758	Cenevre
1762	Viyana
1763	Cenevre
1770-1771	Paris
1771-1774	Hollanda, Londra, Cenevre
1775	Nice (Fransa)
1777-1778	Viyana
1778	Cenevre
1781	Lyon (Fransa)
1781	Cenevre
1786	Begnins (İsviçre)
1787	Nyon (İsviçre)
1789	Cenevre
1789	Ölümü.

EK-7 Liotard'ın Resmettiği Katalogta Yer Alan Seçkinlerin Listesi

- Gaspard de Péleran (Fransa'nın İzmir Konsolosu)
- Marie Boyer (Madame Gaspard de Péleran)
- Bayan James Frémeaux, Eski soyadı ile Margaret Cooke
- Bayan Marigot (İngiliz soylu)
- William Ponsonby, Vikount Duncannon (Sonradan Bessborough II. Kontu)
- IV. Sandwich Kontu John Montagu
- James Nelthorpe
- İngiliz Elçi Sir Everard Fawkener
- Corfiz Anton Ulfeldt Kontu (Avusturya büyükelçisi)
- Bayan Montagu
- Simon Luttrell
- Arkeolog ve Teolog Richard Pococke
- İngiliz Tüccar Levett'
- Hélène Glavany
- William Constable
- Jean-Jacques Rousseau
- Ekaterina Mavrocordato
- Maria Gunning
- Marie Fargues (Ressamın Karısı)
- Lady Hawke, önceki soyadı Catharine Brooke
- Lady Anne Somerset Portresi, (daha sonra Northampton Kontesi)
- Maria Adelaide
- Laura Tarsi,
- İmparatoriçe Maria Theresia
- Madame Favart (Oyun yazarı Charles-Simon Favart'ın eşi)
- Marie Charlotte Boissier
- Koca Ragıp Paşa veya Hekimoğlu Ali paşa (Vezir portresi)
- Mehmed Ağa
- Sadig Aga
- Cüce İbrahim
- Kont Claude- Alexandre de Bonneval (Humbaracı Ahmed Paşa)

- Matmazel Beli
- Leneta Shepri